

Μ. Γεωργίου

ΤΟ ΤΣΙΦΛΙΚΙ
ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΑΚΗ

Μυθιστόρημα

1970

Έκδόσεις Διαγωνίου
Θεσσαλονίκη

Μ. Γεωργίου

ΤΟ ΤΣΙΦΛΙΚΙ
ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΑΚΗ

Μυθιστόρημα

1970
Ἐκδόσεις Διαγωνίου
Θεσσαλονίκη

Καὶ στίς δυὸ πὸν μοιράστηκαν μαζί μου
τίς δύσκολες μὰ ἄμορφες μέρες
στὸ Κόρσουμλου

Ἡλιοβασίλεμα Ἀλωνάρη μήνα. Ὁ ἥλιος, κατακόκκινος δίσκος, ἄγγιζε τὰ ὑψώματα τοῦ Φαναριοῦ καὶ πῆγαινε νὰ βουτήξει κατὰ τὴν Μπουρού. Ἡ δουλειὰ στὴν ἀνασκαφὴ εἶχε σταματήσει πρὸ πολλοῦ γιὰ σήμερα. Οἱ πῖο προοδευτικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐργάτες φτάσαν κιόλας μὲ τὰ ποδήλατά τους στὰ γύρω χωριά, πὺ δὲν φαίνονται καθόλου, γιὰ εἶναι κρυμμένα μέσα σὲ χαμηλωσιές. Οἱ ἄλλοι ἐτοίμαζαν τὸ δεῖπνο τους στὰ γιάργια (κράσπεδα) τῆς ἐρημικῆς χερσονήσου. Ἐκεῖνος πὺ χρέος του ἦταν πάντα νὰ λέγει κι εἶχε ἀκόμη πολλὰ νὰ πεῖ, στέκονταν ἐπάνω στὰ νιοσκαμμένα χώματα, καὶ γύρω του ὅλο μάτια ὀρθάνοιχτα καὶ τεντωμένα αὐτιά.

Γιὰ μιὰ στιγμή ὥστόσο κάπου ἄλλοῦ στυλώθηκαν τὰ μάτια τῶν παλικαριῶν. Μιὰ ἐπιβλητικὴ κούρσα πρόβαλε στὸ χωραφόδρομο πὺ κόβει τὴ στρογγυλὴ χερσόνησο καταμεσῆς σὲ δυό, σὰ χωριάτικο πλαστό. Ἡ χαρὰ τους ὥστόσο δὲ βάσταξε γιὰ πολὺ, γιὰτι μὲλις πρόβαλε τὸ αὐτοκίνητο νὰ σου καὶ σταμάτησε κιόλας στὸν ἀνήφορο. «Δὲν εἶναι γιὰ μᾶς!», εἶπαν ὅλοι μαζὶ ἀπογοητευμένοι.

Κάποιος, ὁδηγὸς καὶ ἐπιβάτης συνάμα, ἄφησε τὸ τιμόνι. Κατέβηκε καὶ σὰν προχώρησε λίγο πρὸς τὰ δεξιά της σταμάτησε μπροστὰ στὰ χαλάσματα.

«Σταμάτησε στὸ τσιφλίκι τοῦ Μιχαλάκη», εἶπε ὁ

δάσκαλος, σὰν ὑποχρεώθηκε κι αὐτὸς νὰ σταματήσει τὴν ὁμιλία.

Ὁ ἄγνωστος ἔριξε βιαστικὰ τὰ μάτια του κατὰ τὸν καγκλωλωμένο Ἴσμαρο, γρήγορα τὰ μετακίνησε πρὸς τὸ πέλαγο, στὴν πυργωτὴ Σαμοθράκη, στὸ πέλαγο ἐδῶθε ἀπὸ τὸ ἱερὸ νησί τῶν Καβείρων καὶ στὴν ἀπόμερη Θάσο.

Τὰ κοκκινόμπλαβα βουναὶ τῆς Εἰάνθης καὶ ἡ περήφανη κορμοστασιὰ τῆς Ροδόπης ἀκόμη λιγότερο τράβηξαν τὰ μάτια τοῦ ἄγνωστου. Ἐαναγυρίζοντας πάλι πρὸς τὸ πέλαγο, ἔβγαλε τὸ καπέλο του. Κι ἀφοῦ κάρφωσε γιὰ λίγο τὸ βλέμμα ψηλὰ στὸν οὐρανό, σάματι νὰ γύρευε νὰ ἀναγνωρίσει κάποιον πετούμενο, χαμήλωσε τὸ κεφάλι στὴ γῆ, ζαρώνοντας μέσα στὶς πλεγμένες παλάμες τὸ σκούφο του.

Ἔμεινε ἐκεῖ ὅσο βάσταξε καὶ ἡ περιγραφή. Ἐαναπῆρε τὰ βήματά του ἀργοκίνητα πρὸς τὸ αὐτοκίνητο, κάθησε στὸ τιμόνι καὶ σὲ λίγο χάθηκε καὶ ἡ πολυτελέστατη κούρσα στὴν κατηφοριὰ τοῦ λαιμοῦ, ποὺ δένει τὴν ἐρημικὴ χερσόνησο μὲ τὴν ἀπέναντι θρακικὴ στεριά.

«Τί λέγαμε, λοιπόν», εἶπε ὁ δάσκαλος, νομίζοντας πὼς τὰ περίεγα μάτια τῶν παλικαριῶν ποὺ τὸν περιτριγύριζαν, δὲν κατάλαβαν μὲ πόση συμπάθεια παρακολουθοῦσε κι αὐτὸς τὸν ἄγνωστο ἐπισκέπτη.

Μιά ποῦ καὶ ὅταν τὸν ρωτοῦσαν δὲν τὸ εἶχε γιὰ καλὸ νὰ μὴν δώσει μιὰ πρόθυμη ἀπάντηση, ἔπρεπε καὶ τώρα νὰ λύσει τὴν ἀπορία τους.

«Δὲν ξέρω ἂν ξανάρθε φέτος, μὰ εἶμαι βέβαιος

πὼς κάποτε θὰ ξανάρθει πάλι. Δὲν τὸν γνωρίζω προσωπικά. Προσπάθησα ὥστόσο νὰ μάθω καὶ κατέχω, μιὰ πού τὸ δικό μου χρέος μ' ἔφερε σ' αὐτὴ τὴν ἐρημιά, κάτι ἀπὸ τὴ δική του μοίρα. Κάποτε θὰ σᾶς τὴ διηγηθῶ. Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ γυρίσουμε πιά στὰ λημέρια μας».

Μάλαμα τὴν ἔλεγαν καὶ πραγματικὰ ἦταν ἓνα κομμάτι μάλαμα. Αὐτοδίδαχτη νηπιαγωγὸς καὶ δασκάλα σωστή, βγήκε χωρὶς πέρα ἀπὸ τὰ στενὰ ὄρια τοῦ ξερόβραχου χωριοῦ της, ἀφοῦ — παράξενο ἀλήθεια πῶς — ἔγινε ὅ,τι ἔγινε ἐκεῖ ἐπάνω χωρὶς νὰ τὸ πολυκαταλάβει κι αὐτὴ ἢ ἴδια κι ἄλλοι πολλοὶ μαζί της.

Γεννήθηκε ἐπάνω σὲ ἓνα μαυροθαλασσίτικο ξερόβραχο ποὺ τὸν τριγύριζε πάντα κι ἀπὸ τὶς τρεῖς μεριές του τ' ἀσπραφρισμένο κύμα. Οἱ περισσότεροὶ Χηλιῖτες — ἔτσι κι ὁ πατέρας της ποὺ δὲν τὸν γνώρισε ποτέ της — ἦταν ναυτικοί. Τὸ κλίμα στὸν τιτανικὸ ἐκεῖνον τόπο ἦταν τραχὺ, ἀλλὰ γερὸ. Κι ἡ Μάλαμα, ὅπως κι ὅλοι οἱ ἄλλοι χωριανοὶ της, πῆρε ἀπὸ τὸν τόπο τὴ σκληράδα μὰ καὶ τὴν ἀγνότητα. Λιγοστοὶ θὰ βάλαν ὡστόσο μέσα στὴν ψυχὴ τους καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τῆς θάλασσας. Κι ἀπάνω ἀπ' ὅλους ἡ Μάλαμα ἢ δασκάλα, κι ἄς μὴν ἤθελε νὰ τὴν δεῖ οὔτε ζωγραφιστή!

Μόλις τὴν εἶχε ἀποκόψει ἀπὸ τὸ ἀργὸ σὲ κεῖνα τὰ χρόνια θήλασμα ἢ καψερὴ ἢ μάνα της, σὰν φέραν τὸ πικρὸ χαμπέρι πῶς πνίγηκε ὁ Παρασκευᾶς της, νιούτσικος, λεβέντης ἴσαμε ἐκεῖ πάνω, μαζί μ' ὅλους τοὺς ἄλλους, πέντε νοματοῦς, στοῦ Καυκάνου τὰ

νησιά. Κι ἡ πικρομάνα της ἡ Φιλομήλα ἐννιά μέρες δὲν ξεπόρτισε ἀπ' τ' ἄδειο πιά για πάντα κι ἔρημο σπιτικό της. Στέρεψε ἡ ψυχὴ της ὅπως καὶ τὰ δάκρυά της ὀλημερίς κι ὀλονυχτὶς ἀπὸ τὸ μοιρολόγι.

Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα κάθε βράδου μὲ φουρτούνα καὶ μ' ἀντάρα ξεμύτιζε ἡ Φιλομήλα. "Ὅσοι τὴν ἔβλεπαν ἤξεραν πὼς πήγαινε στὴ Φούσα, ἀντίκρου στὸ Φανάρι, καὶ τὰ 'βαζε μὲ τὴ λεβεντοπνίχτρα θάλασσα, ποὺ δὲν λυπήθηκε τὸν ἄντρα της. «Ἄν δὲν σαλέψει τὸ μυαλό της, μὲ τὸν καιρὸ μπορεῖ νὰ κόψει κι αὐτὴ τὴν ἔξοδο», ἔλεγαν μέσα τους καὶ καίγονταν κι ἐκείνων οἱ καρδιές.

Ἐσὸς μὴ σκοτεινὴ βραδυὰ δὲν ξαναγύρισε πιά στὸ σπίτι της ἡ ἔρημη. Τὴν βρῆκαν σφηνωμένη ἀνάμεσα στὰ βράχια. Τὰ μανιασμένα κύματα τὴν παραστόλιασαν. Τὴν ἔθαψαν οἱ χωριανοὶ στὸ διπλανὸ νεκροταφεῖο, για νὰ ἀγναντεύει τὸ πέλαγο για πάντα. Ἀκόμη καὶ τώρα, ποὺ δὲν ἔμεινε τίποτε στὸ ρημαγμένο ἑλληνικὸ μέρος τοῦ χωριοῦ, ἀντέχει στή- τὸς ἀκόμη ὁ περίγυρος τοῦ νεκροταφείου. Μπορεῖ κι οἱ Τοῦρκοι νὰ λένε ἀκόμη τὴ φοβερὴ κατωφεριά «Φούσα τῆς Φιλομήλας».

Καὶ τὸ πεντάρφανο μαρὸ ἔμπαινε κι ἔβγαινε πιά τώρα στὴν πόρτα τῆς ἀντικρυνῆς Ζωίτσας. Ἐρημη κι ἀκλερὴ ἦταν, πονόψυχη ὡστόσο ἡ καημένη. Πρῶτὴ πρῶτὴ θὰ σηκωνόταν νὰ πάει νὰ καθαρίσει τὸ σχολειό, ποὺ ἦταν δυὸ βήματα ἀπὸ τὸ φτωχικὸ της, ἂν δὲν πρόφταινε ἀποβραδὶς. Ὑστερα θὰ πηγαινοερχόταν ὅλη μέρα μὲ τὴ λαγήνα στὸν ἄμο καὶ μὲ τὶς φτέρνες

ἔξω ἀπὸ τὶς πατητὲς παντοῦφλες τῆς. Κουβαλοῦσε νερὸ γιὰ τὸν ἕνα καὶ γιὰ τὸν ἄλλο ἀπὸ τὶς Τρεῖς τὶς στέρνες. Αὐτὲς οἱ δυὸ δουλειὲς ἦταν ἡ ζήση τῆς. Τώρα αὐτὴ ἡ δουλειὰ ἔγινε ζήση καὶ γιὰ τὸ πεντάρφανο κορίτσι.

Γι' αὐτὸ ὅμως ἔπρεπε νὰ περιοριστεῖ στὴ δουλειὰ πιά τοῦ σχολειοῦ, ἐνώνοντας μαζὶ μὲ τὸ μικρὸ μηνιάτικο κάποιο βοήθημα ποῦ ἔδινε γιὰ κείνο ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν» τοῦ χωριοῦ. Νωρίς ἔτσι γνώρισε ἡ Μάλαμα τὰ θρανία, τὸ σχολεῖο καὶ τὰ βιβλία. Κι ὅσο κόντευε νὰ βγάλει πρῶιμα τὸ σχολεῖο, ὄλο καὶ μεγάλωνε ἡ λαχτᾶρα τῆς νὰ φύγει ἀπὸ τὸ χωριό, παρόλη τὴν ἀπλήρωτη εὐγνωμοσύνη ποῦ χρωστοῦσε στὴ Ζωίτσα. Γιατὶ ὁ πνιγμὸς τῶν γονιῶν τῆς, προπάντων τῆς μάνας τῆς, ἔγινε τραγούδι στὸ στόμα τῶν συγχωριανῶν τῆς.

Ἡ λαχτᾶρα αὐτὴ ἔκανε τὴ Μάλαμα, ἄβγαλτο παιδί ἀκόμη, νὰ ξέρει καλύτερα τὸν πέρα κόσμο, παρὰ τὸ ἴδιο τὸ χωριό τῆς.

Δασκάλες ντόπιες, χωριανὲς δὲν εἶχανε. Ὅλες ἦταν ξένες. Ἐρχότανε ἀπὸ τὰ δασκαλοχώρια τῆς Προποντίδας. Ἀπὸ τὶς Ἐπιβάτες καὶ τὰ χωριά τοῦ Μαρμαρᾶ. Δούλευαν κάμποσα χρόνια κι ὕστερα φρόντιζαν νὰ πᾶν σὲ καμιὰ κοινότητα ποῦ βρίσκονταν πιὸ κοντὰ στὸν κόσμο. «Καλοὶ καὶ τίμιοι νοικοκυραῖοι. Οἱ μόνοι ποῦ ἀπόμειναν ἑλληνόφωνοι πάντα σ' αὐτὸ τὸν βράχο, ἀπὸ τὰ Μπουγάζια ὡς τὴν Πενταράκλεια, μὰ τί τὰ θές, μακριὰ ἀπ' τὸν κόσμο».

Ἀπὸ τὸ στόμα ἐκείνῶν, μὲ τὸν καιρὸ, κι ἀπ' τὰ

βιβλία, έμαθε ή Μάλαμα τόν κόσμο κι έκανε όνειρα φτερωτά. "Όχι για τίποτε άλλο. «Νά φύγει για νά μήν άκούει και νά μή βλέπει τή θάλασσα».

Ήταν τò δεξι χέρι και για τίς δυό, συνήθως ξένες, δασκάλες τοῦ χωριοῦ. "Έμενε έτσι άπ' τò πρωί ως τò βράδυ στο σχολειό, μιὰ πού και οί δασκάλες κατοικοῦσαν μέσα στο άπλόχωρο σχολικό συγκρότημα. «Τόν άφαλό σου στο σχολειό τόν ρίξανε», τῆς έλεγε ή καλοκάγαθη Ζωίτσα. Δέν είχε κανένα λόγο νά παραπονεΐται, γιατί ή κοπελούδα με τή σειρά της, κατά πώς έπρεπε, τήν ξεκούρασε πιά άπό τή δουλειά τοῦ σχολειοῦ. Μονάχα πού πηγαινορχόταν ή Ζωίτσα, έτσι, άδιά τόν φόβον τών 'Ιουδαίων έφόρων», μήν τύχει και τῆς κόψουν τò μηνιατικό. "Άρχισε όμως νά παραπονεΐται «πώς δέν τήν βλέπει διόλου» — ήταν ή δόλια κι άλλήθωρη — «πώς δέν τήν άγαπά τò ψυχοπαίδι», κι άράδιαζε τόσα άλλα, ή καψερή.

Κι όταν με τόν καιρό τελείωσε τò δημοτικό, δέν έπαψε ή Μάλαμα νά βρίσκεται μέσα στο σχολειό. Δίπλα στα άλλα της καθήκοντα προστέθηκαν τώρα και τά... διδαχτικά! Μποροῦσε νά κάνει μάθημα στα «νήπια», άκόμη και στα παιδιά τῆς πρώτης τάξης, όταν άρρώστανε καμιά φορά ή δασκάλα. "Όχι μονάχα γιατί ήξερε πολλά, ούτε και γιατί άκουσε ποτέ για μέθοδο άλληλοδιδασκτικῆς, αλλά γιατί ή ζωή της ήταν τò σχολειό.

Δέν έχανε καιρό ποτέ και για τò εργόχειρο, τò κέντημα στο μάγγανο. Κι άκόμη τά κατάφερε με τή βοήθεια τῆς «κυρίας Φανῆς» νά μάθει τόσα γαλλικά,

ὅσα δὲν ξέρουν τὰ σημερινὰ παιδιὰ στὸ γυμνάσιο. Κι ὅλα αὐτὰ γίνονταν μὲ μιὰ αὐτοφυλάκισή της ποὺ καταντοῦσε ἀνησυχητική. Δὲν πήγαινε παρὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς θετῆς της μάνας στὸ σχολειό, κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁλόημερη παραμονή της σ' αὐτό, πάλι στὸ σπίτι τῆς καλόψυχης Ζωίτσας μαζευόταν.

Ἡ «κυρία Φανή», ποὺ ἔμεινε περισσότερο χρονικὸ διάστημα στὴν κάπως ἄγροικη κοινότητα, γιατί γεννήθηκε σ' ἄλλο πιὸ ἀγροίκιο καὶ τουρκόφωνο γειτονικὸ χωριό, ἔκανε πρόβλημα δικό της τὸ δράμα τῆς πεντάρφανης κόρης.

Ἔτσι, ὅταν πέρασε κάποτε «στὶς Πενήντα» ἀπ' τὴν Λαμπρὴ ὁ βοηθὸς ἐπίσκοπος τοῦ Χαλκηδόνος, «ὁ ἅγιος Λεύκης» — καί, ὅπως νόμιζε ὁ ἀπλοϊκὸς χωριανὸς πὼς ἄκουε σωστά, «ὁ ἅγιος... Κλέφτης» — ἀνάμεσα στὰ τόσα ἄλλα ζητήματα καὶ προβλήματα ποὺ εἶχε (ἀνὰ θέσει ὑπ' ὄψιν τῆς Ἁγιότητός Του) ἡ καλὴ «κυρία Φανή», ἦταν καὶ τὸ δράμα τῆς Μαλαματῆς.

Ὁ ἐπίσκοπος σκέφτηκε ἀμέσως μιὰ περίπτωση ποὺ θὰ ἦταν ὅ,τι χρειάζονταν γιὰ τὴ μικρὴ αὐτοδίδαχτη δασκάλα, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ πεῖ ἀκόμη τίποτε στὴν «κυρία Φανή» πρὶν ἐπιστρέψει στὴν Πόλη.

Στὸ Μόδι, δίπλα στὸ Καντή - κιοῖ, δίπλα στὴν ἔδρα τοῦ Χαλκηδόνος, ζοῦσε μιὰ ἀρχοντικὴ γριά, ἡ κοκώνα Δέσποινα Ματθαίου, τὸ γένος Μπογκόσκι, ἀπὸ τὴν Ἄγκυρα. Χήρα χρόνια τώρα μὲ γιουὺς καὶ θυγατέρες παντρεμένες καὶ τὸν πρωτογιό της, μεγαλέμπορο ἐγκατεστημένο στὴν Εὐρώπη. Ἐνα μεγάλο μαράζι ἔτρωγε, τουλάχιστο μὲ λόγια, τὰ σω-

θικά τῆς κοκώνας Δέσποινας — γιατί στήν πραγματικότητα ἤξερε ὅτι δὲν τῆς χρειάζονταν νὰ παίρνει τὸ κάθε τί στὴ ζωὴ καὶ πολὺ στὰ σοβαρά. Ὁ γάμος τοῦ πρωτογιουῦ τῆς Κλήμης μὲ μιὰ ξένη ναυάγησε λίγο ὕστερα ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες του, βίασθηξε ὡστόσο ὡς τὴ γέννα τοῦ παιδιοῦ, τοῦ Ἀλέξη. Ἦταν ἡ μόνη ὑπόθεση στήν οἰκογένεια, γιὰ τὴν ὁποία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἡ πολυπειρὴ μάνα στάθηκε ἀντίθετη καὶ δὲν ἄργησε νὰ βγεῖ ὁ φόβος τῆς ἀλήθειας.

Δὲν ἄργησε ἔτσι ἡ ἡμέρα ποὺ κατέφθασε κάποτε στήν Πόλη ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ μὲ τὰ μπογαλάκια του στὸ ἀρχοντικό τῆς γιαγιᾶς, ποὺ δὲν ἦταν ὅμως βολετὸ νὰ ἀναλάβει πραγματικά καθήκοντα γιαγιᾶς. Δὲν ἦταν μονάχη ἡ κοκώνα Δέσποινα ἀνάμεσα στήν τότε τρισευτυχισμένη ἐλληνικὴ κοινωνία τῆς Πόλης. Ἀπὸ παλιά, ἀνατολίτικη ἀλλὰ πολυβγαλμένη οἰκογένεια, κατάγονταν, ἤθελε ὅμως νὰ μένει μόνη στὸ ἀρχοντικό τῆς. Ἀντάλλαζε τὶς ἐπισκέψεις τῆς μὲ τὶς ἄλλες παντρεμένες κόρες καὶ νυφάδες τῆς στήν Πόλη, μὰ δὲν ἔπιανε οὔτε στιγμὴ τὰ μωρὰ τους στήν ἀγκαλιά τῆς, λέγοντας ὅτι «δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ σηκώ-νουν ἀπὸ τὸ κρεβάτι ἢ ἀπὸ τὸ κάθισμά τους».

Στὸ σοφὸ κεφάλι τοῦ ἐπισκόπου ἦλθε ἀμέσως ἡ σκέψη νὰ τακτοποιηθεῖ ἡ Μάλαμα στὸ ἀρχοντικό στὸ Μόδι. Δὲν μποροῦσε ὅμως νὰ ὑποσχεθεῖ τίποτε παραπάνω στήν «κυρία Φανή» ἀπὸ τὴ βεβαίωση ὅτι θὰ φροντίσει, γιὰ τὴν ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσει τὴ συγκατάθεση τῆς κοκώνας Δέσποινας, ἂν καὶ ἦταν βέβαιος πὼς πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐκεῖ δὲν χρειάζονταν μιὰ Μά-

λαμα, δὲν θὰ τοῦ τὸ ἀρνιόταν ἢ καλὴ ἐκείνη Δέσποινα καὶ γιατί τὸ ἤθελε ἢ Ἀγιότητά Του.

Νωρίς ἔτσι σχετικὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν περιοδεία τοῦ ἐπισκόπου μπῆκε ἡ Μάλαμα μέσα σὲ μιὰ χηλίτικη «ἀλαμάνα» καὶ μὲ τὰ κουπιά καὶ τὰ πανιά ὕστερα ἀπὸ ὀλοήμερο ἀγώνα ἔφτασε στὰ Καβάκια. Ταξίδεψε κλείνοντας μέσα στὰ γόνατα καὶ στὶς παλάμες τὸ πρόσωπό της γιὰ νὰ μὴν βλέπει τὴ θάλασσα πού τὴν διπλοπότισε φαρμάκι. Φαρμάκι πού ὅσο μεγάλωνε, τόσο καὶ τὸ συλλογιζότανε καὶ τόσο κι αὐτὸ τὴν ἔσπρωχνε στὴ φυγή. Ἄν ἦταν βολετό της θὰ πήγαινε μὲ τὰ πόδια κι ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ βουνὰ στὸ Μόδι, αὐτὴ ὅμως ἡ δουλειὰ δὲν ἦταν γιὰ κείνην.

Δὲν ἄργησε ἐπιτέλους νὰ βρεῖ ἡ κοπέλα τὸν ἑαυτὸ της στὸ ἀρχοντικὸ στὸ Μόδι. Ὅλα ἦταν καλὰ καὶ ἄγρια. Καὶ τὸ παιδί ἦταν περίσσια καλότροπο καὶ χαριτωμένο. Ἦταν πιά τώρα ὁ καιρὸς πού χρειάζονταν παιχνίδια καὶ μετρημένη δόση ἀπὸ γνώση, ἀνακατωμένη μ' αὐτά. Ἦταν ὅ,τι χρειάζονταν γι' αὐτήν, κι ἄς μὴν ἤξερε ἢ ἴδια τί θὰ πεῖ μανούλας χἀδι. Ἐνα κακὸ μονάχα: Καὶ στὸ ὁμορφο προάστιο τῆς Πόλης ἀντίκρυζε περίσσια τὴν φαρμακωμένη θάλασσα. Αὐτὴ ἦταν ὡστόσο διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ἄγρια καὶ ἀφιλόξενη. Γελοῦσε τὸν ἑαυτὸ της παρομοιάζοντάς την μὲ λίμνη.

Ὁ Ἀλέξης ἔπρεπε νὰ μάθει καὶ γαλλικά. Κι αὐτὸ στάθηκε ἀφορμὴ νὰ καλυτερέψει κι ἐκείνη τὰ δικά της γαλλικά. Κι ἐνῶ ἡ κοκώνα Δέσποινα δὲν σκέφτηκε κἀν ποτὲ νὰ ἐπιτρέψει στὴν ξένη νύφη της νὰ βάλει πό-

δι στο άρχοντικό της, επέτρεπε αρκετές, αλλά άραιές φορές στη Μάλαμα, όσο ήταν μαζί της, και με την έντολή φυσικά του γιου της, να συνοδέψει τον Άλέξη στο Πέρα Παλάς στην Πόλη, για να τον δει ή περαστική μητέρα του.

Έκει έμεινε κι ο πατέρας του Άλέξη όσες φορές τύχαινε να περάσει από την Πόλη, χωρίς όμως αυτές οι παρουσίες να συνέπιπταν με την παρουσία της ξένης γυναίκας του. Δέν έμεινε ποτέ στο άρχοντικό στο Μόδι. Είχε κι αυτός τους λόγους του. "Όταν είπε μιá φορά στη μητέρα του ότι δέν θέλει να της δίνει κόπτο και από την άλλη να συγκινείται περισσότερο βλέποντας τον Άλέξη, ήταν δικαιολογημένος. Καί ή κοκώνα Δέσποινα ήξερε να μην ρωτᾶ πολλές φορές γιατί και πῶς.

Κάποτε ήλθε πιά ο καιρός να φύγει ο Άλέξης με τον πατέρα του στις Βρυξέλλες. Ήταν στα δώδεκά του χρόνια κι ή δασκάλα του κόντευε να τριανταρίσει.

Δέν είχε ξεχάσει όσο ζούσε στο Μόδι τή Ζωίτσα της. Δέν ήταν βέβαια δυνατό να ξαναπάει στο χωριό. Δέν ξεχασε τή Ζωίτσα, θά πει δέν ξεχασε τίς υποχρεώσεις της άπέναντι στα γεράματα της καλόψυχης γυναίκας. Ταχτικά πηγαινοέρχονταν στο Μόδι, στο διάστημα που είχε καθορίσει ο Θεωρής ο ταχυδρόμος για τὰ άποστελώματα, και τὸ μηνιάτικο για τήν καλή Ζωίτσα, σέ άσημένιους μετζιντιέδες. Κι εκείνη, βαρεμένη από τὰ γηρατειά, τυφλή πιά, ως τίς τελευταίες της ήμέρες, δέν έπαψε μαζί με τίς εύχές της να τής στέλνει και κανένα άνεύρετο χηλί-

τικο ύφαντό. Είτε παλιό δικό της, μα άμεταχείριστο, είτε πού τὸ παράγγελνε σ' άλλες άνουφάντρες για τήν πεντάρφανη δασκάλα.

Ήταν γραφτό τῆς Μάλαμας νά πάει άκόμη πιὸ μακριά κι άπ' τὸ χωριό της, κι άπ' τήν πεντάμορφη Πόλη. "Όχι γιατί ἡ κοκώνα Δέσποινα δέν τήν ἤθελε, σάν ἔφυγε ὁ 'Αλέξης κι ὕστερα, νά μένει στ' άρχοντικό της, μα ἦταν κρίμα. 'Εκείνη εἶχε, πολὺ πρὶν γνωρίσει τήν πεντάρφανη, τῆ δική της ντάμ ντέ κομπανί. 'Η Μάλαμα ἔπρεπε ὄχι μονάχα νά προσφέρει αὐτὸ πού άπό πλήρωμα δικῆς της ψυχικῆς άνάγκης τὸ άνέβασε σέ ειδικότητα, σέ ἄλλη οἰκογένεια ἢ σ' ἄλλο παιδί, ἀλλά μὲ τῆ βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ νά παντρευτεῖ.

Πολλοὶ άνατολίτες, πού σκέφτηκαν νά αφήσουν νωρὶς τὰ εὐλογημένα χώματα τῆς Καππαδοκίας, δέν ἐγκαταστάθηκαν μονάχα στήν Πόλη, ἀλλά κι ἄλλοῦ, καὶ στήν 'Αδριανούπολη, στήν 'Αδριανού, ὅπως τήν ἔλεγαν, προπάντων ἐκεῖνοι πού ἀνάπτυζαν τήν τυροποιά, οἱ καῖσερτζῆδες.

Μιά πατριαρχική οἰκογένεια τυρεμπόρων άπό τήν Καππαδοκία, πού γόνι της βρίσκονται άκόμη στή ζωῆ κι ἀνάμεσά μας, σκλαβώνοντας μὲ τῆ μεγάλη τους ψυχὴ τοὺς συνανθρώπους τους, τήν κοινωνία ὅπου τοὺς ἔλαχε νά ζοῦν, χρειάζονταν μιὰ «οἰκοδιδασκάλισσα».

'Η παντογνώστρια κοκώνα Δέσποινα ἔδωσε καράρι πὼς ἡ εὐκαιρία ἦταν λαμπρὴ για τήν κοπέλα, καὶ σὰ μητέρα της πιά ἐπέμενε πὼς πρέπει νά ἀκολουθήσει κάποια κυρία Φιλίππου στήν 'Αδριανού. Τῆς εἶπε ὅμως καὶ κάτι ἄλλο: πὼς «για κάθε ἔνδε-

χόμενο, είτε καλή είτε — ὁ μὴ γένοιτο — κακή θὰ ἦταν ἢ ἀφορμὴ ποῦ θὰ τὴν ἔφερνε στὴν Πόλη, τὸ σπίτι της θὰ ἦταν καὶ δικό της».

Ἔτσι ἦρθε ἡ Μάλαμα στὴν τρίτη της πατρίδα. Κι ἦταν πολὺ εὐχαριστημένη, γιατί δὲν ἔβλεπε πιά ἐκεῖ τὴ θάλασσα. Δὲν εἶχε πιά τώρα τὴν ψευδαίσθηση τῆς λίμνης, ἀλλὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀργοκύλητου νεροῦ τοῦ ποταμοῦ. Αὐτὸν ὅμως μποροῦσε σὰν ἤθελε κι ὀλότελα νὰ τὸν ἀποφύγει. Ἐζῆσε ἀπὸ κάθε ἀποψη καλὰ στὸ ἀρχοντικό τῶν Φιλιππαίων, κι ἔμαθε γράμματα σ' ὀλόκληρη σειρὰ ἀπὸ βλαστάρια, ποῦ σήμερα ἀκόμη τῆς τὸ ἀναγνωρίζουν οἱ ἀπόγονοί τους, ποῦ δὲν ἦταν βολετὸ παρὰ νὰ ἀκούσουν πολλὰ καλὰ γι αὐτὴν ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους.

Σ' ἓνα μονάχα ζήτημα δὲν ἦταν τυχερή. Δὲν τὸ ἀποφάσιζε, ἢ δὲν τὸ λογάριζαν καὶ τότε γιὰ προσὸν σπουδαῖο; «Οἰκοδιδασκάλισσα, βλέπεις!» Δὲν παντρέυτηκε τότε ποῦ ἔπρεπε. Κι ἅμα ἀργήσει κανεὶς νὰ μπεῖ σ' αὐτὸν τὸν τρόπο τῆς ζωῆς, βρίσκει τὸ γνωστὸ «γιὰ μικρὸς μικρὸς παντρέψου...»), θέλοντας καὶ μὴ, γιὰ πολὺ σοφὸ. Ἔτσι στὸ τέλος ἔγινε αὐτὸ ποῦ δὲν ἔγινε μὲ τὴν κοκώνα Δέσποινα· νὰ μένει στὸ Φιλιππαίικο, ἀφοῦ πιά τὰ παιδιὰ τους, ἀρσενικά καὶ θηλυκά, φύγαν γιὰ τὰ δικά τους σπίτια. Ὅχι ὅμως γιὰ πάντα.

2

Μεσόκοπος πιά ὁ κύρ Ἀνέστης, ἀπὸ τὸ Ὁρτάκιο τῆς σημερινῆς βουλγαρικῆς περιοχῆς, ἀπὸ μπακάλης καὶ κάθε εἴδους μικροπωλητής, τὰ κατάφερε

νά μετοικήσει στήν Ἀδριανοῦ. Στήν πραγματικότητα οὔτε στό Καραγάτς, μα οὔτε καί στήν Ἀδριανοῦ· κάπου ἐκεῖ, στό σημεῖο ὅπου μέ τὸ μεγάλο γεφύρι ἐπάνω στόν Ἔβρο — τὸ γεφύρι τοῦ Διαμαντῆ — καί σέ συνέχεια, ἴσια γραμμῆ, μέ τὸ ἄλλο, τὸ μικρότερο ἐπάνω στόν Τούντζα, ἐνώνονταν τὸ Καραγάτς μέ τὴν Ἀδριανοῦπολη. Ἐκεῖ πού ἀρχίζαν δίπλα στό μικρότερο ποτάμι τὰ πρῶτα σπίτια τῆς πόλης μέ τὸ μεγάλο τζαμί, πού οἱ μιναρέδες του φαίνονται ἀπό πολὺ μακριά, βρισκόταν τὸ καινούριο μαγαζί του. Ἐνα μεγάλο, περιμαντρωμένο οἰκόπεδο, ἓνα μισοτελειωμένο ἀκόμη μονόπατο χτίριο, τὸ μαγαζί, καί πίσω ἀποθήκες γιά κάθε λογῆςπραμάτια. Εἶδη πού ἔρχονταν ἀπὸ ἄλλοῦ — οἰκοδομήσιμη ξυλεία κυρίως καί ἄλλα ὕλικά — καί εἶδη πού ξεφόρτωναν καθημερινὰ οἱ χωρικοί: στάρι κι ἄλλα δημητριακά, μαλλί, μπαμπάκι, κουκούλια. Ἄν ρωτᾶς πιά καί γιά τὸ μαγαζί, μέσα του ἔβρισκε κανεῖς νά ἀγοράσει ἀπὸ ἀλίπαστα ὡς βελόνια! Ὅταν μιὰ μέρα πῆγε ἓνα μικρὸ παιδάκι γιά νά ἀγοράσει «σκαλιστά» γιά τὸ τετράδιό του, ἔριξε καρφωμένα τὰ μάτια του ἐπάνω σέ ἓνα «ἀσημένιο χέρι», πού ἔμοιαζε μέ κεῖνο πού ἔβλεπε στό εἰκόνημα τῆς Παναγιᾶς. Μ' αὐτὸ εἶχε ὁ κύρ Ἀνέστης πιασμένα διάφορα χαρτιά. Μιὰ ὅμως πού τὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ δὲν ξεκολλοῦσαν ἀπὸ τὸ «ἀσημένιο χέρι τῆς Παναγιᾶς», ὁ κύρ Ἀνέστης τοῦ εἶπε «ταχιά τὴν ἄλλη θὰ ἔχω πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ γιά πούλημα, νά πᾶς νά τὸ πεῖς καί στὰ ἄλλα τὰ παιδιὰ, νά ρθεῖτε νά ἀγοράσετε, ναί;».

Οἱ δουλειές, δόξα νά 'χει ὁ Θεός, πήγαιναν καλά· ἀν πεῖς πιὰ καὶ γιὰ τὸ διάφορο ἀπὸ κάτι δανεικά, ἦταν ἀκόμη πιὸ γλυκὴ. "Ἐνα μονάχα ἔτρωγε τὸν κύρ 'Ανέστη, ἡ μοναξιά. "Ὅχι ὁ ποδόγυρος. "Ὅπως ἔλα τὰ ἀγαθὰ, ἔτσι κάποτε βρισκόταν κι αὐτὸς κι ἀρίβαρα τοῖφ στὰ πίσω, χωστὰ διαμερίσματα τοῦ πλούσιου ὑποστατικοῦ του. Τοῦ ἦταν ὅμως πάντα ξένος καὶ περαστικός, κι εἶχε ὅσο νά 'ναι καὶ κάποιο καρδιοχτύπι. Τοῦ χρειαζότανε μιὰ μόνιμη καὶ νόμιμη θαλπωρή.

Ἦταν καιρὸς τώρα ποῦ εἶχε βάλει στὸ νοῦ του τὴ δασκάλα, ποῦ, «μὴν τὰ ρωτᾶτε πῶς», τὴν ἔφερε ἡ μοῖρα τῆς στὸ Φιλιππᾶικο. Μήπως δὲν τὰ 'χε πιὰ καὶ κείνη περασμένα τὰ χρονάκια τῆς; Μὲ τὸν καιρὸ ἔδειξε κάποιο ἐνδιαφέρον καὶ ἡ καφερὴ γι' αὐτόν. «Νοικοκύρης, μεγαλοχτηματίας καὶ καλοστεκούμενος ἀπὸ πᾶσα ἀποψη», τῆς ἔλεγε ἓνα λαδικό, ποῦ ἔπαιρνε μονομερὶς σβάρνα ὅλα τὰ καλντερίμια τῆς πολιτείας. Κι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά «λαμπρὸς ἄνθρωπος, κύρ 'Ανέστη μου, ἡ Μάλαμα· μὲ μὀρφωση, μὲ καρδιά· κι ἀκόμη, τὰ πάχη τῆς, τὰ κάλλη τῆς, στὴ θέση τους», πρόφθανε κι ἀπόσωνε στὸν ἐνδιαφερόμενο, γιὰ νὰ τῆς γεμίσει πρόθυμα λίγο λαδάκι ἢ νὰ τῆς ντυλίξει καμιὰ σαρδέλα στὸ χαρτί.

Ἔτσι μὲ τὸ λέγε λέγε καὶ χωρὶς νὰ τὸ πολυκαταλάβει βρέθηκε ὁ κύρ 'Ανέστης μιὰ μέρα μὲ μιὰ καλὴ συντρόφισσα δίπλα του, συντρόφισσα πραγματικὴ γιὰ τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ του. Πρὶν γίνει κι αὐτὸ τὸ «μυστήριο», ἔριξε κι ἓναν ὄροφο στὸ μονόπατο, καὶ ἀντὶ πιὰ γιὰ τὸ ντιβάνι του στὸ «γραφεῖο» τοῦ μπακά-

λικου, άρχισε μιá καινούρια ζωή, γιομάτη σπιτίσια ζεστασιά.

Ἡ κυρά Μάλαμα δέν ἦταν μονάχα ἡ καλή γυναίκα του, ἀλλά και ὁ γραμματισμένος βοηθός του. Λογιστής, μὰ ἔχι και ἀμέσως ταμίας — στήν ἀρχή τουλάχιστο. Τά κέρδη τά ἔβλεπε μονάχα στά χαρτιά. Δέν τῆς ἔλειπε ὡστόσο και τίποτε, γιά νά ποῦμε και τοῦ στραβοῦ τὸ δίκιο. Και τά χαρτζιλίκια της ἔέχωρα, και χωρίς ἀπαίτηση νά ἀποδώσει λογαριασμό. Ἄφησε πιά πού εἶχε τά δικά της ἄγγιχτα!

Ἄπο τότε πού παντρεύτηκαν εἶναι ζήτημα ἂν πῆγε μιὰ δυὸ φορές ὁ Ἄνέστης στοῦ Ὁρτάκιοῦ. Ἐφέροντας πόσο κοινὸς καημὸς ἦταν ἡ ἀπουσία τρίτου μικροῦ προσώπου ἀπο τὴν ἀργόπορη οἰκογενειακὴ χαρά τους, χωρίς νά πεί τίποτε στή γυναίκα του, πρόβαλε τὴν τελευταία φορά, σὰ γύριζε ἀπο τὸ χωριὸ του — ἀνοιξη 1905 — στοῦ κατώφλι τοῦ «καταστήματός του» μὲ ἓνα ἔξυπνο ἀγοράκι, φτωχικὰ ντυμένο, μὰ πεντακάθαρο. Τὸ λέγαν Μιχαλάκη. Ἦταν και δέν ἦταν πέντε χρονῶ παιδί. «Νά», εἶπε δείχνοντας στήν κυρά Μάλαμα τὸ ἀγοράκι και συνάμα τὴν νταμπέλα τοῦ μαγαζιοῦ. «Ἄπο δῶ και πέρα “Ἄνέστης Μπογιατζόγλου και Υἱός. Γενικὸν Ἐμπόριον”».

Καλοκάγαθη ἡ Μάλαμα, θές ἀπο τὴν χαρά της, θές ἀπο τὴν ἔκπληξή της δέν ἔδειξε τίποτε πού θά μπορούσε νά χαλάσει τὴν εὐτυχία τοῦ συζύγου της. Μοίρασε τά φιλιὰ της και τά δάκρυά της μὲ αὐτὸν και μὲ τὸ ἔξισου κατὰβαθα συγκινημένο ἀγοράκι. Μιὰ πού δέν ἦταν πιά βολετὸ νά τῆς τὸ δώσει μέσα στά σωθικά

της, τῆς τὸ ἔβαλε ὁ ἄντρας της μὲ ἓνα τέτοιο τρόπο στὴν ἀγκαλιά της, ποὺ ἦταν ὅμοιος μὲ τὸ ἀστροπελέκι. Δὲν εἶχε τίποτε ἄλλο νὰ κάνει παρὰ νὰ τὸ σφίξει ὅσο μπορούσε πιὸ δυνατὰ στὴν ἀγκαλιά της.

Ἀργότερα, σὰν τοὺς ἔνωσε τὸ πρῶτο ψωμί στὸ βουβὸ ὡς τότε τραπέζι τους καὶ εἶπαν κι ἀπὸ τίς δυὸ μεριές τὰ νέα τῆς ἀπουσίας τῶν λίγων ἡμερῶν, κι ὁ Μιχαλάκης γύρισε καὶ μιὰ καὶ δυὸ φορές στὸ καινούριο σπίτι τοῦ θείου Ἀνέστη, ἔπρεπε πιά αὐτὸς νωρίτερα νὰ πέσει νὰ ξεκουραστεῖ σὲ ἓνα πρόχειρο ντιβάνι. Ταχιά τὴν ἄλλη θὰ ἔφτιαχναν τὰ προικιά του καὶ τὴν κάμαρά του, καὶ τότες θὰ ἄρχιζε ἡ καινούρια του ζωή.

Ἡ κουβέντα συνεχίστηκε πολὺ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν «καληνύχτα» τοῦ μικροῦ· καί, ὅπως ἦταν ἐπόμενο καὶ φυσικό, στρέφονταν πάντα γύρω ἀπὸ αὐτόν.

Ὁ κύρ Ἀνέστης τῆς διηγήθηκε πὼς μιὰ φορὰ κι ἓναν καιρό, ὅταν εἶχε τὸ μαγαζί του στὸ Ὀρτάκιοι, ζοῦσε ἐκεῖ στὴ γειτονιά τους μιὰ νέα χήρα μὲ πέντε παιδιὰ. Πὼς ἦταν τίμια γυναίκα καὶ πὼς ξενομαχοῦσε γιὰ νὰ ἀναστήσει τὰ ὄρφανὰ παιδιὰ της. Τὸν ἄντρα της ποὺ ἦταν κυρατζής, τὸν σφάζαν ἓνα βράδυ οἱ Βούλγαροι ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Καὶ τώρα ὅπως βρέθηκε ἐκεῖ γιὰ λίγες μέρες, ἀκόμη καὶ ἡ γριά ἡ μάνα του τὸν ξόρμισε νὰ πάρει ἓνα παιδί μαζί του. Καὶ νὰ πῶς ἐκεῖνος βρῆκε τὸν τρόπο νὰ διαλέξει ἀπὸ τὰ δύο τὸ ἓνα. Ἔστειλε, λέει, τὸ Μιχαλάκη καὶ τὸ ἄλλο πιὸ μικρὸ παιδί, τὸν Κωστή, νὰ πᾶν νὰ ἀγοράσουν ἀπὸ δυὸ διαφορετικοὺς μπακάληδες ἀπὸ μιὰ ὀκὰ πατάτες ὁ καθένας. Οἱ πατάτες ποὺ ἔφερε τὸ ἄλλο παιδί ἦταν

ὅπως ὅπως, ἔτσι πού τοῦ τις ἔβαλε ὁ μπακάλης τῆς γειτονιάς. Οἱ πατάτες πού ἔφερε ὁ Μιχαλάκης ἦταν μιὰ καὶ μιὰ διαλεγμένες, ὅλες γερές, καὶ φυσικά τις διάλεξε ὁ Μιχαλάκης. Ἔτσι ἔγινε ἡ ἐκλογή. Τῆς εἶπε ἀκόμη πὼς τώρα ἔχει ἓνα ἄλλο χρέος· νὰ πάει ταχιά τὴν ἄλλη μέρα στὸν Ἅγιο Ἀδριανουπόλεως τὰ χαρτιά πού ἔφερε μαζί του γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῆς υἰοθεσίας.

Μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ἡ ἔξυπνάδα τοῦ Μιχαλάκη, ἡ προκοπή του στὰ γράμματα, μὰ καὶ ἡ καλοσύνη του ἔκαναν τὴν κυρὰ Μάλαμα νὰ ἀγαπήσει περισσότερο τὸ παιδί, σὰ νὰ ἦταν πραγματικά δικό της. Ὑστερα κι ἂν ἀκόμη, ὅπως πρόλαβαν σὲ λίγο οἱ κακὲς γλώσσες νὰ ποῦν, ἦταν μαθὲς δικό του παιδί, πραγματικὸ παιδί τοῦ κυρ' Ἀνέστη—κι ὅλο καὶ πίστευε κι ἐκεῖνη πὼς δὲν ἦταν ὀλότελα φτυστὸ ἴδιο μὲ ἐκεῖνον, μὰ κάπως τοῦ ἔμοιαζε—τί θὰ τὴν πείραζε; Ὁ δεσμὸς ἀνάμεσά τους ὅλο καὶ γινόταν καὶ πιὸ σφιχτός, μιὰ πού ἀνάμεσα σὲ κεῖνον καὶ στὸ παιδί πῆγαινε νὰ γίνει ὀπωσδήποτε πιὸ βέβαιος.

Τὰ χρόνια κυλοῦσαν καλὰ. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡμέρας περνοῦσε στὸ μαγαζί μὲ τὸν ἄντρα της, τις ὥρες πού τὸ παιδί ἦταν στὸ σχολεῖο· καὶ ὕστερα τὸν ἄλλο καιρὸ μαζί καὶ οἱ τρεῖς τους. Πέρα ἀπὸ τὴν προσήλωσή της στὴ δουλειά, ἔβρισκε ἡ δασκάλα τὴ χαρὰ νὰ παρακολουθεῖ τὰ διαβάσματα καὶ τὰ γραψίματα τοῦ Μιχαλάκη. Συναίσθηση χρέους καὶ καθῆκον ἐπαγγελματικὸ, πού τώρα ὅμως ἀμοίβονταν μὲ τὴν ἰκανοποίηση πὼς τοῦτο τὸ μαθητοῦδι ἦταν δικό της παιδί!

Ἀπὸ τὴν πρώτη τοῦ δημοτικοῦ ὡς τὸ κατώφλι τοῦ γυμνασίου πρόκοβε ὁ μικρὸς στὰ γράμματα ἔπως στὴν ἡλικία. Ἄρχισαν ὅμως νὰ γίνονται οἱ μέρες ὅλο καὶ πιά δύσκολες γιὰ τὴν κατακαχημένη τὴ Ρωμιοσύνη. Σύνταγμα, Νεότουρκοι, Βαλκανικοὶ πόλεμοι. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1912 πῆραν οἱ Βούλγαροι τὴν Σαράντα Ἐκκλησιές. Οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὸ ξεσῆκωμα ἐκεῖνο πῆγαν μὲ τὰ πόδια ὡς τὰ χωριά τῆς Πόλης! Ἡ πολιορκία τῆς Ἀδριανούπολης βάστηξε πέντε δλόκληρους μῆνες. "Ὅσο κι ἂν εἶχαν προβλέψει οἱ ἀρχεὶ καὶ φρόντισαν γιὰ ἐπάρκεια τροφίμων, οἱ δυσκολίες δὲν ἔλειψαν. Οἱ δυὸ λογιῶν ὡστόσο ἀποθῆκες τοῦ κῦρ Ἀνέστη, οἱ φανερὲς καὶ οἱ κρυφές, μὰ κυρίως οἱ δευτέρες, ἔκαναν χρυσὲς δουλειές. Τὸ ἐμπόριο ὅμως καὶ οἱ ἔμποροι προσαρμόζονται μ' ὅλες τὴς καταστάσεις καὶ μ' ὅλες τὴς πολιτικὰς ἰδεολογίας. Ἦξερε καλά ὁ «ἀγροϊκὸς» κῦρ Ἀνέστης πόσο ἔπρεπε καὶ ποῦ νὰ ὑποχωρήσει στὸν Τοῦρκο, καὶ μ' ὅλες τὴς προφυλάξεις νὰ εἶναι πολὺ ἀπλοχέρης καὶ χουβαρντὰς στὸν Ρωμιό. Γι' αὐτὰ τὰ ζητήματα εἶχε σύμβουλο καὶ σὺνδεσμο πολῦτιμο τὴ Μάλαμα. «Ἄιντε, σύρε νὰ ἰδοῦμε τί θέλει πάλι ὁ δεσπότης». «Ὅ,τι θέλει κι ὅσα θέλει, μὰ ἔπως ἐμεῖς θὰ κρίνουμε...».

Παρ' ὅλες τὴς ἄλλες δυσκολίες καὶ προπάντων τὸ χολὸ πρόγραμμα τῶν σχολειῶν στὰ δίσεχτα χρόνια 1912 - 1918, μὲ τὸ ἄγρυπνο μάτι τῆς Μάλαμας, ὁ Μιχαλάκης, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴς πρῶτες μέρες τῆς ἀνακωχῆς — πού τὰ καλά τῆς ἔφτασαν μονάχα ὡς τὴ δυτικὴ Θράκη — ἦταν πιά ἀπόφοιτος τοῦ γυμνασίου Ἀδρια-

νουπόλεως. Μαζί με τὰ ἄλλα του ἐφόδια, τὰ γαλ-
λικά του δὲν ἦταν γιὰ καταφρόνια. Ἔργο κι αὐτὸ ὄχι
μονάχα τῆς ἐξυπνάδας του, ἀλλὰ καὶ τῆς προκοπῆς
τῆς δασκάλας μάνας του.

Δικὴ της ἦταν καὶ ἡ ἰδέα, τώρα ποῦ ἔφεραν πιὰ
τὸ ἔργο τους στὴν τέλειωσή του, τώρα ποῦ χάρηκαν
ὅ,τι θὰ τοὺς ἔλειπε ἀπὸ τὴν ψυχὴ τους, κι ἄρχισε πλού-
σιο τὸ χουῦδι ἀπὸ καιρὸ στὸ πρόσωπο τοῦ Μιχαλάκη,
νὰ φροντίσουν γιὰ νὰ τὸν φυγαδέψουν.

Δὲν τὸ χωροῦσε τὸ μυαλὸ τοῦ κυρ Ἀνέστη, πῶς
τώρα ποῦ θὰ τὸν χρειάζονταν ἀκόμη περισσότερο,
καὶ γιὰ καρδιάς πληρόφορο, μὰ καὶ γιὰ τὸ «κατάστη-
μά» του, νὰ «τόνε διώξουν μοναχοὶ κι ἀπατοὶ τους».
Μὰ κάτι θὰ ἔξερε ἡ διαβασμένη Μάλαμα. Ἴσως θὰ
πρόβλεπε καὶ τίς κατόπι δύσκολες ἡμέρες τοῦ ἐλ-
ληνισμοῦ, ἀκόμη καὶ τὸ λιγόχρονο φτέρωμά του!
Μονάχα τὸ ξερίζωμά του στὰ 1922 δὲν ἦταν βολετὸ
νὰ βάλει νοῦς ἀνθρώπου.

Μὲ τὸ λέγε λέγε, μὰ καὶ μετὰ τίς καινούριες μέρες
τίς μεταπολεμικές, ποῦ βγάζουν ὀπωσδήποτε σ' ἓνα
καινούριο μὰ ἀνερμάτιστο κόσμο, τὸ χώνεψε πιὰ
κι ὁ κυρ Ἀνέστης πῶς ὁ Μιχαλάκης ἔπρεπε νὰ πάει
στὴν «Ἑσπερία» γιὰ σπουδές. Κι ἡ ἐκλογή τοῦ τόπου
πάλι ἦταν δουλειὰ τῆς κυρὰ Μάλαμας. «Ὁ Μιχα-
λάκης πρέπει νὰ πάει στὸ Βέλγιο, πρέπει νὰ ἐγγραφῆ
στὴν περίφημη Γεωπονικὴ καὶ κτηνιατρικὴ συνάμα
σχολὴ τῶν Βρυξελλῶν». Κι ἅμα γυρίσει μιὰ μέρα μετὰ
τὸ καλὸ, θὰ ἔχει νὰ ὠφελῆσει κόσμο καὶ κοσμάκη
στὴν περιφέρεια τῆς Ἀδριανοῦ. Ἀπὸ τὸ πρῶν ὡς τὸ

βράδου, στὸν πόλεμο καὶ σὲ εἰρηνικὲς ἡμέρες: κἀρα, ἄλογα καὶ ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ δημητριακὰ, ἦταν τὰ πιὸ γνῶριμά του πράγματα στῆ ζωή. Ἡ ἐκλογή συνεπῶς τῆς ἐπιστήμης ποῦ θὰ ἀκολουθοῦσε δὲν ἦταν μονάχα τῆς μητέρας του ἦταν καὶ δική του.

3

Στὶς Βρυξέλλες εἶχαν ἀπὸ πολὺν καιρὸ ἐγκατασταθεῖ πολλοὶ ἀνατολίτες. Ἄγκυρανοὶ καὶ ἄλλοι Ἑλληνες ἀπὸ τὰ βάρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἶτε γιὰτὶ ἢ δουλειὰ τους τὸ καλοῦσε, εἶτε γιὰτὶ καὶ οἱ νεώτεροι γενιὲς ἄκουσαν μὲ πολλή προσοχὴ τὸ συχνὰ εἰπωμένο τραγούδι: «ὅσο πᾶμε, καλὰ εἶναι νὰ ξεκόφουμε ἀπὸ ἐδῶ». Μιὰ φορὰ κι ἕναν καιρὸ ἦλθαν πολλοὶ ἀπὸ τὴ Νάξο καὶ τὴν Τήνο καὶ τ' ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου στὰ βάρη τῶν ἀβάθων τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ ἄλλους μεπελάδες. Τώρα πολλὲς παλιὲς οἰκογένειες μὲ κάθε εἶδους ἄλτιν (χρυσάφι) στὸ πρῶτο συνθετικὸ τοῦ ἐπωνύμου τους — Ἀλτιναλμάζηδες, Ἀλτιντοπλοῦδες κ.ἄ. — μιὰ ποῦ μποροῦσαν νὰ ζήσουν σὲ ξένες μεγάλες πολιτεῖες τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ὅλο καὶ κατὰ κεῖ μαζεῦονταν.

Ἡ βιομηχανία τῶν ὑφασμάτων «μοχέρ», τῆς ἀραχνούφαντης ταντέλας, τράβηξε νωρὶς στὸ Βέλγιο τὸ κοσμοξάκουστο ἀγκυρανὸ τιφτίκι, τὸ μαλλὶ τῆς Ἀγκύρας. Μακρόκλωνο καὶ γιαιστερό, μαλακὸ σὰν τὸ μετᾶξι, ἔβρισκε σπουδαία προσφορὰ γιὰ μιὰ βιομηχανικὴ ἐπεξεργασία του. Αὐτὴ ἦταν ἡ δουλειὰ τοῦ πατέρα τοῦ πρώτου πνευματικοῦ τῆς παιδιοῦ, τοῦ

Ἄλέξη Ματθαίου, πού ποτέ δὲν τὴν ξέχασε, καὶ οὔτε
κι αὐτὴ ἐκεῖνον.

Εὐπρόσδεκτο τὸ πρῶτο γράμμα τῆς κυρίας Μά-
λαμας στὸ πλούσιο ἀρχοντικὸ καὶ περιβάλλον τοῦ
μουσιοῦ Κλήμη Ματθαίου στὶς Βρυξέλλες. Γοργὴ καὶ
ἡ ἀπάντησις. «Νὰ ἔλθει ὁ Μιχαλάκης ἐδῶ, κι ἐμεῖς
θὰ τοῦ παρασταθοῦμε στὰ πρῶτα βήματά του». Ὅχι
φυσικὰ ὑλικὰ, ἀφοῦ ὁ μπαμπάς του εἶναι πρῶτος καὶ
δαχτυλοδειχτούμενος στὴν Ἀδριανοῦ, ἀλλὰ ἠθικὰ·
κι ἂν ἦταν ἀνάγκη καὶ γιὰ τὴν ὑλική τους συμπα-
ράστασις, δὲν θὰ τοῦ τὴν ἀρνιόντανε κι αὐτὴν.

Ὁψιμο φθινόπωρο τοῦ 1918, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ
τὰ πρῶτα ἀγαθὰ τῆς ἀνακωχῆς, πού μονάχα ὡς τὴ
δυτικὴ Θράκη ἀπλώθηκαν, ἔφτασε στὶς Βρυξέλλες
ἡ κυρία Μάλαμα μετὸν Μιχαλάκη. Ὅπως κάθε φορὰ
πού θὰ βρισκόταν ἓνας Ρωμιὸς ἀνάμεσα σὲ τόσους
«μπατριῶτες», ἔτσι καὶ τώρα, πέρα ἀπὸ τὸ ἀρχοντικὸ
τοῦ μουσιοῦ Ματθαίου, συναγωνίζονταν ὅλοι οἱ ἀνα-
τολίτες, κι ἂς λέγει ὁ κόσμος πὼς εἶναι σφιχτοί,
ποῖός νὰ περιποιηθεῖ καλύτερα τοὺς φιλοξενούμενούς
του.

Ὅλα πῆγαν καλά. Τὸ παιδὶ γράφτηκε στὸ πανε-
πιστήμιο. Θὰ ἔμενε ἐσωτερικὸς σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πανε-
πιστημιακὰ οἰκοτροφεῖα, καὶ κηδεμόνας του θὰ ἦταν
ὁ μουσιοῦ Ματθαῖος. Εἴτε χρειάζονταν τίποτε εἴτε
ὄχι, τὸ Σάββατο τὸ μεσημέρι θὰ πῆγαινε στὸ ἀρχον-
τικὸ του καὶ θὰ περνοῦσε τὸ σαββατοκύριακο μαζί
τους.

Ἡ οἰκογενειακὴ σύνθεσις ἦταν λίγο περίεργη, ἀλλὰ

αυτό δὲν μπορούσε πρὸς στιγμή νὰ ἐπηρεάσει τὴ ζωὴ τοῦ Μιχαλάκη. Ἡ οἰκογένεια τοῦ μουσιοῦ Ματθαίου ἀποτελοῦνταν φυσικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο, τὸν γιό του Ἀλέξη πού ἦταν πιά παλικάρι, τὴν κυρία Λίζα (Ἐλισάβετ) πού ἄκουε στὸ παράξενο ὄνομα «ἡ κυρὰ τοῦ σπιτιοῦ» καὶ τὴν χαριτωμένη κόρη της Μαρία, τέσσερα χρόνια μικρότερη ἀπὸ τὸν Ἀλέξη, πού κόντευε νὰ μπεῖ στὰ εἴκοσι. Ὁ Ἀλέξης ἦταν μόλις δυὸ χρόνια μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν Μιχαλάκη καὶ γιὰ λίγο καιρὸ κάνανε κι οἱ τρεῖς παρέα, τὰ σαββατοκύριακα φυσικὰ.

Ὁ Ἀλέξης θὰ ἔπαιρνε σὲ δυὸ χρόνια τὸ χαρτί τῆς Νομικῆς, ἀλλὰ ἐργάζονταν στὸ γραφεῖο τοῦ πατέρα του, γιατί νωρὶς τὸν ἔμαθε ὅτι ἡ δουλειὰ δίνει νόημα στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ἀλέξης τώρα πού μεγάλωσε διατηροῦσε ζεστή τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν ξένη μητέρα του, ὅσο κι ἂν δὲν ζοῦσε μαζί της, οὔτε κἀν στὴν ἴδια πολιτεία.

Αἰνίγμα γιὰ πολλοὺς ἄλλους καὶ περισσότερο γιὰ τὸν Μιχαλάκη ἦταν ἡ σχέση ἢ καλύτερα ἢ θέση τῆς κυρίας Λίζας στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ μουσιοῦ Ματθαίου. Νέα σχετικῶς, καὶ ὠραία, φαινότανε πάντοτε πῶς ἦταν μιὰ «υποταχτικὴ» ἢ παρουσία της ὡστόσο στὸ σπίτι ἦταν γι' αὐτὸν κάπως αἰνιγματικὴ. Φαινομενικὰ τουλάχιστο ἦταν «ἡ κυρὰ τοῦ σπιτιοῦ», μὲ τὴ σημασία τῆς ὑπεύθυνης νοικοκυρᾶς ἀπέναντι στοὺς ξένους καὶ κυρίως στὸ βοηθητικὸ προσωπικόν.

Τὰ δυὸ παιδιὰ τοῦ σπιτιοῦ, τὴ Μαρία καὶ τὸν Ἀλέξη, δὲν τοὺς ξεχώριζε σὲ τίποτε ὄχι μονάχα αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ ὁ κύριος Κλήμης, κι ἄς φέρονταν ἐπίσημα

σάν γιός του μονάχα ό 'Αλέξης. Για την Μαρία, ό πατέρας τοῦ 'Αλέξη ἦταν πάντα, μέχρι τινός, ό «νου-
νός της».

Τά δυό παιδιά μεγάλωναν σάν ἀδελφια μαζί και τὰ πράγματα πήγαιναν καλά ώς τότε που ἡ Μαρία ἦταν ἀκόμη παιδί. Ἀπό τότε όμως που παρουσιά-
στηκε πάνω κάτω ό Μιχαλάκης, ἡ καλύτερα ἀπό τότε που ἔγινε πιά παιδούλα και ό 'Αλέξης ἔπαιρνε μυρωδιά ἀπό πολλά, τάχατες κρυφά σημάδια και περιστατικά μέσα στο σπίτι, τὰ πράγματα ἄλλαξαν πολύ.

Ἡ φουρτούνα κόπαζε στο μεταξύ, για τόν καιρό που ἡ παιδούλα ἦταν στο σχολειό της, και ἦταν τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νά ξεμυτίσει ἐκεῖ ἀρσενικός. Στίς διακοπές ἔμωσ τὸ κακὸ βρισκόταν στὴν πιὸ ἐπικίν-
δυνη φάση του.

Τελευταῖα ό 'Αλέξης, χωρίς νά ἀλλάξει φανερά, φέρονταν κάπως διαφορετικά στὸν πατέρα του. Κρά-
τησε ὡστόσο πάντοτε τὸν ἴδιο κι εὐγενικό τρόπο ἀπέναντι στη γυναίκα που ἀντίκρουσε μικρὸ παιδί στο σπίτι τοῦ πατέρα του κι ἄκουσε τὰ ἴδια συστα-
τικά λόγια ἀπὸ τὸ στόμα του. Γιατί και σὲ κεῖνον ό κύριος Κλήμης εἶπε: «'Αλέξη, ἡ κυρία 'Ελισάβετ εἶναι ἡ κυρά τοῦ σπιτιοῦ μας».

Τὸ παλικάρι ἤξερε πιά τώρα ἡ νόμιζε πὼς ἤξερε καλά, πὼς ἡ γυναίκα ἐκείνη ἦταν για τὸν πατέρα του κάτι παραπάνω ἀπὸ τὴν «κυρά τοῦ σπιτιοῦ» του. Καὶ μαζί με τὰ βάσανα που τοῦ ἔβαλε στο κεφάλι ό φτερώνυμος θεός, μπόρεσε πιά νά ξεδιαλύνει μέσα του

και με τον καιρο και του «γέρου» του τα παιδέματα!
Κι ενώ η πρόθεσή του δεν ήταν βέβαια να σώσει εκείνον, βγήκε στο τέλος, άθελα ίσως, με την απλότητα και ειλικρίνεια του δικού του αδιέξοδου, διορθωτής του μεγαλύτερου του!

Είναι καιρός τώρα που κι η Λίζα με το άετιο μάτι της παρακολουθεί κάθε κίνηση κι εκδήλωση του 'Αλέξη μέσα στο πλούσιο σπίτι. Όχι γιατί δεν την ένοιαζε και τόσο η τύχη και η ζωή αυτού του παλικαριού κι έξω από το σπίτι. Θα ήταν μεγάλη άδικια αν έβγαζε κανείς στο νου του ότι το ξεχώριζε από το δικό της παιδί, μα ο 'Αλέξης ήταν πια παλικάρι. Τα «έξω» του 'Αλέξη δε μεγάλωναν τις δικές της σκοτούρες, γιατί ήξερε καλά ότι η Μαρία δεν θα βγαινε ποτέ μονάχη με τον 'Αλέξη.

Το παλικάρι πρόσεξε καλά πώς τελευταία η Μαρία όχι μονάχα τον απέφευγε, κι αυτό όχι φυσικά γιατί δεν την ενδιέφερε ή δεν της έκανε εντύπωση, αλλά γιατί θα έπρεπε να ήξερε κάτι, που δεν το είπαν σ' εκείνον με όλη τη γύμνια της αλήθειας, κι ακόμη πρόσεξε πώς με το «τσίρωμα της τρίχας» του παραμυθιού τα κατάφερε η μάνα της κοπέλας να βρισκονται πάντα κοντά τους! Πρόσεξε ακόμη πώς αντίθετα με τα άλλα ύπνοδωμάτια του πλουσιόσπιτου, η πόρτα του δωματίου της Μαρίας κλειδωνομανταλώνονταν πάντοτε, όταν η κοπέλα βρισκόταν στο δωμάτιό της!

Μια μέρα ωστόσο, στις διακοπές της κοπέλας, τα κατάφερε και χούμιζε μέσα στο δωμάτιό της, κι αυτή τη φορά πρόλαβε αυτός να γυρίσει το σύρτη της

πόρτας. Δὲν πέρασε ὅμως πολλή ὥρα καὶ χωρὶς νὰ προλάβει νὰ γίνει τὸ κακό, μὰ καὶ χωρὶς νὰ εἰδοποιηθεῖ, ἓνα ἄλλο χέρι μὲ ἓνα δευτέρο κλειδί ἀνοίξε τὴν πόρτα τοῦ δωματίου! Περισσότερο ἀπὸ ὅλους ντράπηκε ὁ καημένος ὁ Ἀλέξης, πού ἔμεινε ἐκεῖ ὅπου βρισκότανε, σχεδὸν ξερὸς στὴ θέση του καὶ μὲ τὸ χροῶμα τῆς ἀγνότητος στὸ ὄμορφο πρόσωπό του.

Μάνα καὶ κόρη βρέθηκαν ὄρθιες, ὄχι ὅμως καὶ ἀντιμέτωπες.

Ἡ Λίζα μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ πραγματικὴ κυριαρχία ξεστομίσε μιὰ μονάχα κοιτὴ καὶ κοφερὴ κουβέντα. «Ἀλέξη μου, παιδί μου, ἡ Μαρία εἶναι... ἀδελφὴ σου». Κι ἀμέσως ἔτρεξε κι ἀγκάλιασε τὸ παλικάρι.

Ὁ Ἀλέξης ἀφοῦ συνῆλθε καὶ πῆρε λίγο θάρρος, σηκώθηκε καὶ φίλησε τὸ χέρι τῆς Λίζας ψιθυρίζοντας ἓνα «εὐχαριστῶ». Φίλησε γιὰ τελευταία ἴσως φορὰ ἀδελφικὰ τὴ Μαρία στὸ ἄσπρο μέτωπό της κι ἔφυγε. Δὲν ξαναπάτησε ποτὲ πιά τὸ πόδι του στὸ σπίτι τοῦ πατέρα του, παρὰ μονάχα πολὺ ἀργότερα. Ὅχι ὅταν πληροφορήθηκε τὸ δεσμὸ τῆς Μαρίας μὲ τὸν Μιχαλάκη, ἀλλὰ τὸν ἐσπευσμένο κάπως γάμο τους.

Ὁ Ἀλέξης ἔτρεξε ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸ μικρὸ ἐπεισόδιο στὸ γραφεῖο καὶ ζήτησε νὰ δεῖ, μὲ ὅλη τὴ διαδικασία πού θὰ χρειάζονταν ἓνας ξένος ἐπισκέπτης νὰ γίνει δεχτός, τὸν πατέρα του. Μ' ὅλη τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ὠμότητα, ἀφοῦ ὅμως ζήτησε προηγουμένως συγνώμη καὶ μιὰ καὶ δυὸ φορές γιὰ ὅ,τι εἶχε νὰ τοῦ πεῖ, εἶπε στὸν πατέρα του ἓνα κι ἓνα τί τοῦς βασιάζει.

νιζε τόσο καιρό και τους δύο. Κι ο «γέρος» του πολύ αναπάντεχα άκουσε το παλικάρι πρώτα να του ιστορεί τα δικά του, τα «πατρικά» βάσανα και τις «αδυνάπειές» του! Τόλμησε μάλιστα αυτή τη λέξη μέσα στο κατά τα άλλα μετρημένο λεξιλόγιο που χρησιμοποίησε.

Κι ύστερα τού είπε πώς έπεσε κι εκείνος έξω, χωρίς να τὸ περιμένει φυσικά, στην απόφασή του ὄχι να βρεῖ κι εκείνος διέξοδο στο δικό του μαράζι, μα γιατί αγαπούσε χωρίς να τὸ ξέρει τὴν... ἀδελφή του κι ὄχι τὴν κόρη τῆς κυρίας Λίτσας. Τὰ λόγια τῆς δικῆς του ιστορίας συνοδεύονταν ἀπὸ πραγματικά ἄγνους, παλικαρίσιους λυγμούς. Μιὰ μονάχα στο τέλος ὅμοια καφτὴ και κοφτερὴ ἐρώτηση ἔκανε στὸν πατέρα του. «Μπαμπά, γιατί δὲν μ' ἔλεγες τόσο καιρό τὴν ἀλήθεια; Δὲν θὰ ἦταν καλύτερα νὰ ἤξερα ὅτι ἡ Μαρία εἶναι ἀδελφὴ μου»;

Ὁ Ἀλέξης ἔφυγε πιά ἀπὸ τὸ πατρικὸ του σπίτι ὄχι ὅμως κι ἀπὸ τὴ δουλειά, οὔτε κι ἀπὸ τοὺς τρόπους ζήσαντε, με τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ φέρεται στὸν πατέρα του. Ἐμαθε χρόνια τώρα, και δὲν τὸ ξέχασε ποτὲ αὐτό, ἀπὸ τὴ Λίτσα· γιὰ ὅ,τι κι ἂν συνέβαινε καμιά φορά πρὶν φύγει ἀπὸ τὸ σπίτι του, ὅτι «ἐκεῖνος εἶναι ὁ πατέρας» μας. Στὴ δουλειά του ὅσο πήγαινε τόσο και καλύτερος γινόταν ὁ Ἀλέξης με τὸν καιρό, γιατί ἤξερε και αὐτὸ ἀκόμη, ὅτι ἡ δουλειά και τὰ συμφέροντα δὲν ἦταν μονάχα τοῦ πατέρα του κι ἐκείνου, ἀλλὰ και τῆς ξένης μάνας του, που ποτὲ δὲν ξέκοψε ἀπ' αὐτήν. Ἡ δουλειὰ ἐξάλλου εἶχε ἀρχίσει με κοινὲς καταβολὲς τοῦ κ. Κλήμη και τῶν δικῶν της.

Αὐτὴ ἡ σχέσηὴ ἔκανε τὸν Ἄλέξη τότε ἀκόμη ποῦ ἦταν πιὸ ἄγουρος νὰ μὴν μπορεῖ νὰ καταλάβει γιατί ἡ παρουσία τῆς κυρίας Λίζας στὸ σπίτι τους ἦταν κάπως κρυφὴ ἢ ἀνεπίσημη.

Ἡ δυνατότητα νὰ ζήσει τὴν ζωὴ του ἕνας νέος σύμ-φωνα πιά μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ τόπου ποῦ ἦταν καὶ στὴν πραγματικότητα ὁ δικός του τόπος, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ καιροὺς συνάντησή του μὲ τὴ μάνα του, ἔβαλε τὸν Ἄλέξη σ' ἄλλο δρόμο καὶ τὸν ἔκανε νὰ ξεχάσει ἔστω καὶ φαινομενικὰ τὰ προβλήματα τῶν ἄλλων ποῦ ἄφησε πίσω στὸ πατρικὸ του σπίτι. Καὶ ὅταν μὲ τὸν καιρὸ ἡ ἡλικία τοῦ πατέρα του τὸν ἔκανε νὰ εἶναι πιά ἐκεῖνος στὴν πραγματικότητα ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὴ δουλειὰ τους κι ἔπεισε καὶ τὴν μάνα του νὰ σκεφτοῦν πιά σοβαρὰ γιὰ τὴν... γιὰ γιὰ πιά Λίζα, ὁ Ἄλέξης σώζοντας «τίς ἀμαρτίες τῶν γονέων του», κατάφερε νὰ βάλει ὁ γέρος γιὰ δεύτερη φορὰ τὰ ψεύτικα ἄνθη τῆς λεμονιάς στὸ κεφαλάκι του.

4

Ἡ παρουσία τοῦ Μιχαλάκη στὸ σπίτι τους ἦταν θεό-σταλτο ἀγαθό. Μεγάλο τυχερὸ νὰ βλέπονται κάθε ἐβδομάδα ἢ κάθε γιορτὴ οἱ δυὸ νέοι. Ἄβγαλτοι, ὅπως ἦταν καὶ οἱ δυό, στὴν κυριολεξία φυσικὰ τὸ παλικάρι ἀπὸ τὴν Ἀδριανοῦ, φρόντισαν νὰ μὴν ξεφύγει ὁ ἕνας ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἄλλου κι ἡ φιλία τους ὅσο πῆ-γαινε προχώρησε καὶ πέρα ἀπὸ τὴν κατανόηση.

Τὰ γεγονότα τοῦ 1919 - 20 στάθηκαν γερὰ ἀφορ-μὴ νὰ μὴν ξαναγυρίσει ὁ Μιχαλάκης στὴν Ἀδριανοῦ.

Μὲ τὸ φτερούγισμα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀσφαλῶς ἂν βρισκόταν ἐκεῖ κάτω ὅλο πού θὰ παράσερνε τὸ ξεσηκωμα κι αὐτόν. Ἡ ἐπιμονὴ ὅμως τώρα καὶ τοῦ πατέρα του «μὴν τυχόν καὶ τὸ κουνήσει», τὸν κράτησε ἐκεῖ. Ὁ νέος στάθηκε συνεπὴς στὶς σπουδές του, ὅπως καὶ στὴν ἀγάπη του γιὰ τὴ Μαρία. "Ὅσο γιὰ τὸν ἑλληνισμό, ὑπῆρχαν κι ἄλλοι τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἕνας Μπογιατζόγλου μποροῦσε νὰ φανεῖ πραγματικὰ χρήσιμος.

Στὴν ἀγνὴ ἀγάπη τῶν δυὸ νέων, νωρὶς προστέθηκε τὸ εὐλογο ἐνδιαφέρον τῆς μάνας Λίζας, πού ἡ καρδιά της, ὅπως καὶ κάθε Ρωμιοῦ, παρέμενε ἑλληνικὴ. Μονάχα τὰ «πολίτικα» ἑλληνικὰ της, διανθισμένα μὲ μερικὰ τούρκικα καὶ πολὺ περισσότερα γαλλικὰ, ἦταν ἀντιστρόφως ἀνάλογα μὲ τὰ αἰσθηματά της. «Ρωμιός, δικός μας, ὠραῖο παλικάρια ἀπὸ τὰ πάντα γούλα του». Ἔτσι καὶ στὸ ταχτικὸ της γράμμα πρὸς τὴν κυρία Μάλαμα δὲν ἄργησε ἡ Λίζα καὶ πολὺ νὰ ἀφήνει νὰ διαφαίνεται κάπως τὸ μητρικὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὸν Μιχαλάκη. Ἡ Μαρία ἐβγαλε πιά τώρα τὸ σχολεῖό της καὶ τὸ καλύτερο πού εἶχε νὰ κάνει ἦταν νὰ μένει στὸ σπίτι. Νὰ συμπληρώσει τὴ μόρφωσή της μὲ ἄλλα ἐνδιαφέροντα. Χρειάζονταν καὶ τὸ νοικοκυριό! Ἡ μαμὰ της ἤθελε νὰ τὴν ἐβλεπε νὰ πηγαινε καὶ κανένα δυὸ χρόνια σὲ μιὰ παιδαγωγικὴ σχολή. Τῆς ἄρесе πολὺ νὰ τὴν ὄνειρευέται ἐτοιμασμένη γιὰ τὰ παιδιά της, μὲ κάποια σχέση της μὲ ἕνα «Kinder Garten». Στὸ τέλος τράβηξε τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κοπέλας πιδὸ πολὺ ἢ ἐθελοντικὴ προσφορὰ ὑπηρεσιῶν στοὺς ἀναξιοπαθοῦντες, ἡ καλο-

σύνη τῆς «ἀδελφῆς» νοσοκόμου.

Σὰν μάνα πού σκέπτεται μέρα νύχτα τὸ παιδί της, ἤξερε ποῦ ἔπρεπε νὰ στραφεῖ καὶ νὰ ζητήσῃ συμπαράσταση. Ἦταν βέβαιη πὼς στὴν ψυχὴ τῆς Μάλαμας, ἀντίθετα μὲ κάθε ἄλλης μάνας ἀγοριοῦ, οἱ σιγὰ σιγὰ φανερὲς προτάσεις ἢ ἐξομολογήσεις τοῦ δεσμοῦ τῶν παιδιῶν τους θὰ ἔβρισκαν τὴν σωστὴ κατανόηση. Ἔτσι ἡ Μάλαμα ἤξερε ὅ,τι καὶ ὅσα ἡ μάνα τῆς κοπέλας, ἤξερε ὅμως καὶ ὅτι δὲν χρειάζονταν νὰ πεῖ τίποτε στὸν ἄνδρα της. Κι ἀκόμη βοήθησε ὅσο ἔπρεπε νὰ στεριώσῃ ὁ δεσμὸς τῶν παιδιῶν τους.

Ὅταν ἀνάμεσα στὸ μεγαλόπλατο ξεδίπλωμα τῆς γαλανόλευκης πού σκέπασε γιὰ λίγο δυστυχῶς καιρὸ Ἀνατολῆ καὶ Δύση, μπῆκε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς στὴν Ἀδριανοῦ (Ἰούλιος 1920), ξαναπῆρε κι ἐκεῖνη τὸ τραῖνο γιὰ τὴ βελγικὴ πρωτεύουσα, ἀφήνοντας γιὰ πολὺ λίγον καιρὸ μονάχο τὸν κύρ Ἀνέστη. Δικὴ του ἦταν κι αὐτὴ ἡ παραχώρηση. Ὁ ἴδιος ἱκανοποιούνταν μὲ τὰ συχνὰ γράμματα καὶ τὶς φωτογραφίες, ὅσο κι ἂν ἡ φωτογραφικὴ μηχανὴ δὲν εἶχε μπεῖ ἀκόμη τότε στὴ ζωὴ μας, ὅσο σήμερα.

Κάποτε κάποτε κάτι ὑποπτεύονταν. Καταλάβαινε πὼς ὑπῆρχαν καὶ κάτι προσωπικὰ γράμματα τοῦ γιου τους γιὰ τὴ Μάλαμα. Μήπως ἄραγε αὐτὰ δὲν ἔρχόντανε στὸ κατάστημα; Προλάβαινε ἐκεῖνη κι ἄνοιγε τὸ φάκελο; Δὲν πῆγε ποτέ του ὥστόσο καὶ νὰ δεῖ, ἂν εἶχε κιόλας ἀπὸ τότε καθιερωθεῖ τὸ Post-Restant καὶ στὸ ταχυδρομεῖο τῆς Ἀδριανοῦ. Ὅχι μόνον δὲν τὸ ἔβαλε στὸ νοῦ του, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἤξερε

ὅτι ὑπῆρχε κι αὐτὸς ὁ τρόπος. "Ἄς μὴν ξεχνᾶμε πὼς ἄρχισαν πιά νὰ τὸν παίρουν κι τὰ χρονάκια του.

Τὸν λίγο καιρὸ ποὺ ἔμεινε ἡ κυρία Μάλαμα στὸ φιλόξενο ἀρχοντικὸ τοῦ μουσιοῦ Ματθαίου εἶδε ἀκόμη μὲ πιὸ καλὸ μάτι κι πρόβλεψε τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν. "Ἦξερε ἡ μεγάλη καρδιά της, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ στερήσῃ τοὺς ἄλλους αὐτὸ ποὺ ἐκείνη, ἀκόμη κι ὁ καψερὸς ὁ κύρ Ἀνέστης της, στερήθηκαν. Τῆς ἔφτανε μονάχα ἡ ικανοποίηση τοῦ ἀργόπορου μητρικοῦ φίλτρου κι τοῦ χρέους συνάμα, καθὼς κι ἡ ὑπόσχεση «πὼς τὰ παιδιὰ θὰ γυρίσουν ὀπωσδήποτε στὴν Ἀδριανοῦ».

Μ' αὐτὴ τὴν κρυφὴ χαρὰ, χωρὶς ὅμως κι νὰ μαρτυρήσῃ τίποτε στὸν ἄνδρα της, γύρισε ἡ Μάλαμα τρισευτυχισμένη στὸ σπίτι της. Τὰ δυὸ ἀκόμη χρόνια τῆς ζωῆς τους στὴν Ἀδριανοῦ ἦταν κι γιὰ κείνην τὰ πιὸ εὐτυχισμένα της. Ἦταν τὰ χρόνια κι τῆς δικῆς τους χαρᾶς, ὄχι μονάχα τῶν δυὸ νέων ποὺ ἀγαπιούνταν. Ὡς τότε ὁ ἄνδρας της τὰ ἔβγαζε πέρα μὲ τὴ βοήθεια ὄχι μόνιμου νύχτα κι μέρα ὑποταχτικοῦ στὸ κατὰστημά του. Ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις τὰ βόλευε μὲ μεροκαματιάρηδες βοηθοὺς, ἀνθρώπους ποὺμποροῦσαν κυρίως νὰ φορτώσουν κι νὰ ξεφορτώσουν μεγάλα βάρη στὶς ἀποθῆκες του.

Μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀδριανοῦ παρουσιάστηκε μιὰ μέρα στὸ κατώφλι του ἓνα παλικιάρι ἀπὸ τὸ Ὀρτάκιοϊ, ὁ Κωστής! Ἦταν ἀνάγκη κι καιρὸς νὰ φύγει πιά κι αὐτὸς ἀπὸ κεῖ. Καὶ μὲ τὸ ἔμπα κι ἔβγα τῶν Βουλγάρων στὴν ἑλληνικὴ Θράκη δὲν

ἤξερε ὁ κύρ Ἀνέστης, χρόνια τώρα, τί γίνονταν ἡ μάνα καὶ τὰ ἄλλα ἀδελφία τοῦ Κωστή. Ἀπὸ καιρὸ πιά εἶχε σταματήσει νὰ στέλνει μὲ κανένα διαβατικό καὶ τὸ βοήθημα, μιὰ πού σχωρέθηκε σὲ βαθιὰ γεράματα καὶ ἡ δική του μάνα.

Ὁ Κωστής, πού τὰ ἑλληνικά του εἶχαν πάρει πιά κάποιο βουλγάρικο χρῶμα, τοὺς εἶπε πῶς ὁ πρωτογίδς τῆς χήρας μάνας του ἔπεσε τ' ἀνάσκελα ἀπ' τὸ κάρο του ὅταν μιὰ μέρα κατηφόριζε καὶ ξαφνιάστηκε τὸ ἄλογό του· ἔτσι ἔμεινε ὁ καημένος στὸν τόπο του. Πῶς ἡ μεγαλύτερή του ἀδελφή θέλοντας καὶ μὴ παντρεύτηκε τὸ Βούλγαρο δάσκαλο στὸ χωριὸ καὶ ἔτσι βρῆκαν δίπλα τῆς στέγῃ καὶ ζήση καὶ ἡ δεύτερη κόρη καὶ ἡ μάνα. «Καλὸς ἄνθρωπος ἦταν μαθές. Μῆτε καὶ καθαρὸς ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη Βούλγαρος ἦταν. Ἐέρεις, ἀνακατωμένος. Ἐμεῖς πιά τώρα κεῖ ἐπάνου εἴμαστε καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ αἵματα πιασμένοι... Ἀψώνει τὸ ἑλληνικὸ—γινόμαστε κομμάτια γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Καλὰ εἶναι φυσικά νὰ μὴν ἀψώνει τὸ βουλγάρικο. Μὰ τί νὰ κάμεις». Στὸ τέλος τοὺς εἶπε ὁ Κωστής πῶς γιὰ λίγο καιρὸ κάτι ἔκανε καὶ αὐτὸς μὲ τὸ κάρο τοῦ ἀδελφοῦ του. «Ὡσπου μιὰ μέρα πῆρε τὰ βουνά καὶ ἀπὸ τοὺς Μεταξάδες μπῆκε στὸ ἑλληνικόν. Ἄν θέλουν μποροῦν νὰ τὸν πάρουν στὴ δουλειά τους. Μὲ τὰ δικά του βάσανα ξέχασε μάλιστα νὰ ρωτήσει τί γίνεται ὁ Μιχαλάκης τους!

Τὰ χρόνια τοῦ κύρ Ἀνέστη, οἱ καλὲς δουλειές, ἡ ἀνάγκη νὰ τρέχουν ἐπάνω κάτω μέσα στὴν ἐλεύθερη Ἀδριανοῦ, πότε αὐτός, καὶ πότε ἡ γυναίκα του,

και τότε κι οί δυό τους από τὸ διοικητὴ στὸ δεσπότη και στὸ Καραγάτς, βολεύτηκαν με τὸ καινούριο τους παϊτόνι και με ὄδηγὸ τὸν Κωστή, πὸ ἦταν πιά και μόνιμος ὑποταχτικός τους. Κάτι τέτοιο ταίριαζε στὴν στρουμπουλή κορμοστασιά τοῦ τζορμπατζή, στὸ προκοίλι του πὸ τὸ χῶριζε ὀριζόντια σὲ δυὸ ἢ πολὺστριφτη χρυσὴ ἀλυσίδα του ρολογιοῦ του και τὸ προγούλι του πὸ ἔκρυβε ὀλότελα τὸν κοντὸ καιμό του.

Ὅταν στὶς τελευταῖες μέρες τοῦ δευτέρου δεκαήμερου τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 1922 φάνηκαν τὰ πρῶτα σύμνεφα τῆς μικρασιατικῆς συμφορᾶς και πρωτοβοῦιζε πὸς εἶχαν ἀρχίσει κιόλας νὰ ἔρχονται καικιές οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὰ μικρασιατικὰ ἀκρογιάλια τῆς Προποντίδας στὰ θρακιώτικα, ὕστερα ἀπὸ ἕνα μεγάλο οἰκογενειακὸ συμβούλιο πὸ ἀποτελοῦνταν μονάχα ἀπὸ τοὺς δυὸ τους, ἀποφάσισαν νὰ εἰδοποιήσουν ὅσο ἀκόμη μποροῦσαν τὸν Μιχαλάκη, πὸ θὰ τελείωνε σὲ λίγο τὶς πτυχιακὲς του ἐξετάσεις, «νὰ μὴν τὸ κουνήσει καθόλου ἀπὸ ἐκεῖ πὸ βρισκόταν».

Ἀπὸ τότες ὥσπου νὰ ἀρχίσει ἡ «ἐκκένωση» τῶν Δαρδανελλίων (29 Σεπτεμβρίου) ὁ κύρ Ἀνέστης εἶναι ζήτημα ἂν ἀνοιγόκλεισε μετρημένες φορές και ὄρες τὰ λαμαρινένια στόρια τοῦ μαγαζιοῦ του. Φρόντισε νωρὶς γιὰ τὶς τυχὸν ἐκκρεμεῖς ὑποχρεώσεις του και δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ σιέφτεται μέρα νύχτα τί ἔπρεπε νὰ κάνουν. Δὲν ἔκοψε βέβαια ἀπὸ κανένα φτωχὸ πελάτη του τὸ «βερεσιέ». Ἦξερε ὁμως πὸς ἀπὸ δῶ και πέρα ὄλα ἦταν ἀδιαφόρετα.

Μὲ τὴν καταραμένη συνθήκη τῶν Μουδανιῶν ἔπρεπε κι ὁ ἑλληνισμὸς τῆς ἀνατολικῆς Θράκης νὰ ἀφήσει μέσα σὲ δεκαπέντε μέρες τὶς ἀπὸ αἰῶνες ἐστίες του καὶ νὰ μεταφερθεῖ πέρα ἀπὸ τὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἑβρου!

Μόλις ἔδωσε καράρι μὲ τὴ γυναίκα του τί καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ φύγουν, καὶ νὰ σου τὸ μεσημέρι τῆς 30ῆς Σεπτεμβρίου, ἐκεῖ πού ἔτρωγε, ἔγυρε κάπως τὸ κεφάλι του μὲ μιὰ μπουκιὰ στὸ στόμα. Θορυβήθηκε ἡ γυναίκα του· ἔτρεξε ἀμέσως ἡ παραδουλεύτρια στὸν Κωστή, τὸ παῖτόνι καὶ τὸν μετέφεραν ὅπως ὅπως στὸ νοσοκομεῖο σὲ κατάσταση ἀφασίας. Τὸ βράδυ ἐκεῖνο σιγὰ σιγὰ κοιμήθηκε γιὰ πάντα, γιὰ νὰ μὴ δοῦν τὰ μάτια του τὸ ξερίζωμα τοῦ γύρω ἑλληνισμοῦ! Κηδεύτηκε χωρὶς τιμὲς καὶ ξόδι πού τοῦ ἔπρεπαν. Ὅσοι βρέθηκαν στὸ ξόδι ἐκεῖνο μολόγησαν πῶς δὲν ἦταν τὸ ξόδι τοῦ κυρ Ἀνέστη, μὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ! Δυὸ λόγια εἶπε μονάχα ὁ δεσπότης Πολύκαρπος, πού σὲ δυὸ τρεῖς μέρες ἔκανε τὴν τελευταία λειτουργία του στὴ Μητρόπολη καὶ εἶπε κι ἄλλα δυὸ τρία λόγια στὰ τρίμερα αὐτοῦ εὐεργέτη τοῦ τόπου, πού δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἐγκαταλείψει, ὅπως ὄλοι οἱ ἄλλοι, ὅπως ἐκεῖνοι, ἀλλὰ θὰ ἔμενε γιὰ πάντα ἐκεῖ).

Ἡ γυναίκα του βρισκότανε δετὴ ἐκεῖ. Γιατὶ μόλις τέλειωσε τὸ ἀδιαφόρετο γιὰ κείνη μνημόσυνο, ἔπρεπε νὰ τρέξει σ' ἓνα ἄλλο, πού τὸ εἶχε ἀρχίσει μὲ τὸ νοῦ της ἀπὸ νωρίς. Τὴν ἄλλη μέρα ἀπ' τὴ θανὴ τοῦ ἀνδρός της, διάταξε ἡ Μάλαμα νὰ ἀνοίξουν διάπλατα τὰ λαμαρινένια ρουλά τοῦ μαγαζιοῦ. Μπροστά,

ἐπάνω στὸν ὄχτο τοῦ μεγάλου δρόμου, ποὺ ἄρχισαν ἀπὸ προχτὲς νὰ σέρνονται κἀρα φορτωμένα μὲ γυναικόπαιδα κι ἀνήμπορους γιὰ τὸ Καραγάτς, ἔβγαλε κι ἀράδιασε ὅ,τι εἶχαν καὶ δὲν εἶχαν οἱ ἀποθήκες τοῦ μακαρίτη κὺρ Ἀνέστη της. Βαρέλια ἐλιές, σακκιά ζάχαρη, φαγώσιμα, κουβάδες, τσίγκινα πιάτα καὶ γαβάθες καὶ σκοινιά, κι ὅ,τι ἀκόμη ἄλλο ποὺ θὰ χρειάζονταν ἀμέσως σὲ μιὰ τέτοια βιβλικὴ ἐξοδο τοῦ ἑλληνισμοῦ. Κι ἡ ἴδια μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Κωστή κι ὅποιου ἄλλουνοῦ πρόθυμου, ἄρπαξε κι ἔβαζε σὲ κάθε κἀρο καὶ σὲ κάθε κόρφο, ὅ,τι κι ὅπου τύχαινε. Ἐνα τσίγκο ἐλιές, ἕνα κομμάτι κασέρι, ἕναν κουβά γιὰ τὸ πότισμα τῶν ζωντανῶν, ἕνα δεμάτι σκοινιά γιὰ τὸ τσαντίρι τῆς ἐξορίας. Κι ὅλα αὐτὰ γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ μακαρίτη—ἀλλὰ πιὸ πολὺ καὶ γιὰ νὰ μὴν τὰ βροῦν οἱ ἀναθεματισμένοι οἱ ἀγαρηνοί! Μερονύχτια βάσταξε αὐτὸ τὸ θεληματικὸ διαγούμισμα. Φράθηκε ἡ ψυχὴ της νὰ ἀκούει καλὰ λόγια κι εὐχὲς γιὰ κείνους ποὺ ἀποζοῦν. «Γιὰ τὰ ξενιτεμένα μου νὰ μοῦ λέτε, ὄχι γιὰ τοὺς πεθαμένους, ποὺ δὲν καταλαβαίνουν πιά τὴν πίκρα καὶ τὰ φαρμάκια τῆς ζωῆς», ἔλεγε, κάπως ἐπιταχτικά, στὰ λόγια τῶν ἀπλῶν χωρικῶν. «Μ' τί νὰ σοῦ ποῦμε, Κυρά»!

Ἐκεῖ τὴν βρῆκε κι ὁ Ἅγιος Ἀδριανουπόλεως, ὅταν μὲ τὴ σειρά του πέρασε κι αὐτὸς τὸ βράδυ τῆς Τρίτης Ὀκτωβρίου γιὰ τὴν προσωρινὴ ἔδρα του, γιὰ τὸ Καραγάτς.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωί, ὅταν τελείωσε πιά ἡ μερμηγκογραμμὴ τῆς προσφυγιάς καὶ περνοῦσε ὁ στρα-

τὸς ποὺ ἀποχωροῦσε, κάθησε στὸ παῖτόνι τῆς κι ἡ Μάλαμα με ὀδηγὸ τὸν Κωστή, με μιὰ μετρίου μεγέθους βαλίτσα στὴν μιὰ μπάντα τῆς κι ἕνα μποχτσά με ἕνα πάπλωμα στὴν ἄλλη. Αὐτὸν τὸν κρατοῦσε πιὸ σφιχτὰ ἀκόμη ἀπ' ὅσο κράτησε σφιχτὰ τὴν πρώτη φορὰ τὸ Μιχαλάκη στὴν ἀγκαλιά τῆς! Διάβηκε ἔτσι κι ἐκεῖνη τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας, ἀφοῦ ὥσπου νὰ φύγει τὸ ἀρχοντικό τῆς ἀπὸ τὰ μάτια τῆς, γύρισε πολλές φορές καὶ τὸ καμάρωνε, καὶ κάποτε κάποτε σταυροκοπιόταν.

Σὰν ἔφτασε στὸ Καραγάτς οἱ προεστοὶ καὶ ὁ δεσπότης τῆς εἶπαν «νὰ μείνει ἐκεῖ μαζί τους. Πῶς ἔπρεπε μάλιστα νὰ μετακόμιζε ἐκεῖ κάτι ἀπὸ τὸ βιό τῆς. Ἄν καὶ σίγουρα θὰ χαίρονταν μ' αὐτὸ ποὺ ἔκανε ἡ ψυχὴ τοῦ μακαρίτη». Ἐκεῖνη ἀρνιόταν. «Θὰ μείνω λίγο κεῖ ψηλὰ κοντὰ στὸ σταθμό, γιὰ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσω ἀκόμη μιὰ φορὰ γιὰ πάντα», τοὺς ἔλεγε. «Κι ὕστερα ὅσο μπορῶ κι ὅλο θὰ ἀπομακραίνω ἀπὸ τὰ μέρη αὐτά».

Καλοστεκᾶμενη μέσα στὰ μαῦρα ποὺ τῆς ἔπρεπαν πολὺ, ὕψωσε τὴν κορμωστασιά τῆς ἢ κυρὰ Μάλαμα γύρω στὶς δέκα τὸ πρωὶ κι ἀπὸ τὴν ἄπλα τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ ἔβλεπε ὀλότελα προσηλωμένη κατὰ τὴν τρίτη χαμένη πατρίδα τῆς. Κι ὅποιοι ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες, γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοι, ἔτυχε νὰ τὴν προσπεράσουν, νόμισαν πῶς «...θὰ σάλεψε λιγάκι τὸ μυαλό τῆς». Μὰ ἐκεῖνη κάτι καρτεροῦσε. Καὶ σὰν φάνηκε πιά τὸ πρῶτο σημάδι ξανασταυρώθηκε πάλι πολλές φορές κι ἔλαμψε τὸ πρόσωπό τῆς με μιὰ θεία κι ἐσώψυχη ἱκανοποίηση.

Πέρα από τὸ γεφύρι τοῦ Τούντζα ὑψώθηκε ἕνας θεόρατος καπνὸς καὶ σὲ λιγάκι φλόγες πανύψηλες, ποὺ λές καὶ πήγαιναν νὰ σκεπάσουν τοὺς μιναρέδες τοῦ Σελίμ. Ὁρες καμάρωνε τὸ δλοκαύτωμά της ἢ καπετάνισσα καὶ σὰν ἀπόσβησε ἡ φωτιά, τότε ξαναστοχάστηκε κι ἱστόρισε ἀκόμη μιὰ φορά στὸν ἑαυτὸ της, τί ἦταν τὸ θέαμα ποὺ καμάρωσε τόσες ὥρες καὶ ξεραθύμισε ἡ ψυχὴ της συθέμελα.

Ἀπὸ βραδὶς, σὰν κόπασε πιά τὸ μοίρασμα στὸ δρόμο τὸ φαρδύ, ρίξανε σὲ πολλὰ σημεῖα στὶς ἀποθηκὲς τοὺς πετρέλαιο κι ὅ,τι ἄλλο εὐκολόφλεχτο ὑλικὸμποροῦσε νὰ γειτονέψει. Στουπιά, μαλλιά, μπαμπάκια. Τὸ πρῶι — ἀν ἦταν βολετὸ νὰ κλείσει μάτι τὴν τελευταία ἐκείνη νύχτα στὴν ἐγκαταλειμμένη πόλη — πῆγε πρὶν φύγουν καὶ ἐμπηξε ἀνάμεσα σὲ κάθε ἐστία ποὺ ἐτοίμασε κι ἀπὸ ἕνα σπαρματσέτο, ἀπὸ τὰ πιὸ κοντά. Σὰν τὰ ἀναψε ὅλα ἡ ἴδια ἕνα ἕνα, τότε μονάχα πέζεψε στὸ παῖτόνι της καὶ ἔδωσε τὸ παράγγελμα στὸν Κωστή νὰ ξεκινήσουν. Καὶ τώρα πιά ἀποκαμάρωνε τὸ ἔργο της. Ἐκαψε καὶ ρήμαξε ὅ,τι ἦταν δικό της γιὰ νὰ μὴν... τουρκέψει.

Ἀπὸ τὰ Καραγάτσια, ἀφοῦ προσπέρασε ἡ ἀρχοντική προσφυγοδέσποινα τὸ Ντεμιρτάς, βρέθηκε ὡς τὸ βράδου στὸ Μποσνάκ - κιογί (Παλαιὰ Βύσσα). Τὴν ἄλλη, 5 Ὀχτωβρίου, προσπερνώντας τὸν κάμπο, ὅπου ἦταν γραφτὸ νὰ ὑψωθεῖ ἀργότερα ἡ Νέα Ὁρεστιάδα — στὶς 24 Ἰουλίου τοῦ 1923 ἀφήσαμε, ὅπως πρόβλεψε ἡ Μάλαμα, καὶ τὸ Καραγάτς στοὺς Τούρκους! — ἔφτασε ἀργὰ τὸ βράδου στὸ Διδυμότειχο.

Αισθάνθηκε μιὰ κούραση στὸ σβέροκο της. «Σκέβρωσε», μονολογοῦσε ἡ ἴδια, «μὲ τὸ νὰ ἦταν γυρισμένος κατὰ τὴν Ἀδριανοῦ καὶ τί ἔβλεπε πιά! τοὺς ἀναθεματισμένους μιναρέδες τοῦ Σελίμ...».

Στὸ Διδυμότειχο βρῆκε μιὰ θέση ἐπάνω στὸ πάτωμα σὲ ἓνα δημοτικὸ σχολεῖο, κάτω ἀπὸ τὸν Γκαλέ. Ἐκεῖ εἶπε στὸν Κωστή τὸ «ἔχε γειά, ἀγόρι μου. Δικό σου τὸ ἄλογο καὶ τὸ παῖτόνι. Ἐγὼ δὲν τὸ χρειάζομαι πιά. Δικά σου καὶ τὰ μπογαλάκια, τὰ ἔχεις κάτω στὰ πόδια σου. Κράτησε καλὰ τὸ κομπόδεμα ποὺ σ' ἔδωσα κι ἄμε στὸ καλό».

Γνωστοὶ κι ἀγνωστοὶ της, οἱ ἄλλοι πρόσφυγες, στρωμένοι χάμω στὸ σανιδένιο πάτωμα τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου στὸ Διδυμότειχο, παραξενευτήσαν πολὺ μὲ τὴ λιγοήμερη διαμονὴ τῆς Μάλαμας μέσα στὴν ἴδια αἴθουσα, ποὺ ἦταν μιὰ φορὰ τάξη σχολεῖου. Μόλις πῆγε ἐκεῖ, ἄπλωσε στὸ πάτωμα τὸ πάπλωμά της. Ἐβάλε στὴ θέση τοῦ μαξιλαριοῦ τὴ βαλίτσα της καὶ δὲν μετακινήθηκε ἀπὸ τὴ θέση ἐκείνη παρὰ ἐλάχιστες στιγμές, στιγμές ἀπόλυτης ἀνάγκης. Καὶ τότε πάλι, ἔλεγε σὲ ἓνα παιδάκι, ποὺ κάτι τοῦ ἔβαζε στὴ χούφτα του, νὰ κάτσει ἐπάνω στὸ μαζεμένον κάπως τὴν ἡμέρα πάπλωμά της ἢ στὴ βαλίτσα, ὥσπου νὰ γυρίσει. Ἡ ἴδια ὅσο κοιμήθηκε — μαῦρο κοίμισμα — ἔπεφτε πάντοτε ντυμένη, καὶ ἦταν δά... καλοντυμένη!

Ἄς ἀφήσουμε τὸ τί εἶχε καὶ δὲν εἶχε ἡ Μάλαμα ραμμένο ἐπάνω της κι ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸ πάπλωμά της.

Τὴν προπαραμονὴ τοῦ θανάτου τοῦ συζύγου της, ὕστερα φυσικὰ καὶ ἀπὸ τῆ δικῆ του συγκατάθεση, ξενύχτησε ἡ καημένη με ἓνα πρωτότυπο γιὰ τὴ σωτηρία ἐργόχειρο. Πῆρε ἓνα σιμοραμμένο, μπακλαβωτό, μάλλινο πάπλωμα. "Ὅχι ἀπὸ τὰ καλύτερα της. Ἐκεῖνα μαζί με ἄλλα στρωσίδια τὰ ἔριξε ἀργότερα ἐπάνω στὰ κάρα τῶν πιὸ φτωχῶν ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὸ φαρδὺ δρόμο τῆς προσφυγιᾶς. Ἄφοῦ ἔκανε με πολλὴ φροντίδα σὲ κάθε τετραγωνίδιο τῆς κάτω ὄψης τοῦ παπλώματος μιὰ μικρὴ ψαλιδιά, τόσο, ὅσο ποὺ νὰ χωροῦν ἀρκετὲς χρυσὲς λίρες, ὕστερα τὴν ἔραβε. Κάπου κάπου ἔβαζε καὶ κανένα μισὸ ἢ ὀλόκληρο πεντόλιρο. Δὲν πείραξε διόλου τὸν γύρο τοῦ παπλώματος κι ἔτσι με τὸ πρῶτο ψηλάφισμα δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβει κανεὶς τίποτε, γιὰτὶ τὸ «ὄρθωμα» (πρόσωπο) τοῦ παπλώματος ἦταν ἀγγιχτο. Πέρασε καὶ μιὰ χοντρὴ κουβέρετα στὴν κάτω ὄψη του ἔτσι σύρριζα με τὸ κάτω περιθώριό του, καὶ στὸ τέλος σεντόνιασε τὸ χρυσοφορτωμένο πάπλωμά της! Τὸ ἔβαλε κουλουριασμένο σὲ ἓνα μπόγο, ἔτσι ποὺ νὰ φαίνεται πῶς ἦταν ἓνα πάπλωμα καὶ τίποτε ἄλλο. Εἶχε τὸ νοῦ της πῶς κανεὶς ἄλλος, ἀκόμη καὶ καλοπροαίρετα, δὲν ἔπρεπε νὰ πάρει στὸ χέρι του τὸν μπόγο, ποὺ ἦταν κυριολεκτικὰ ἀσήκωτος! Γι' αὐτὸ καὶ τὸν προστάτευε πῶς καὶ ὡς πότε στὴν καινούρια της περιπλάνηση.

Στὴν «μπαμπακωτὴ» μισόφουστὰ της εἶχε «κεντήσει» με τὸν ἴδιο τρόπο ὅλα τὰ κοσμήματά της, φλουριά καὶ ντοῦμπλες αὐστριακῆς. Καὶ στὸ στήθος ποὺ

δὲν ταίριαζε τὸ φούσκωμά του μὲ τὴν ἡλικία της, εἶχε βάλει ὅ,τι εἶχε καὶ δὲν εἶχε σὲ ξένα χαρτονομίσματα, μετοχές καὶ χρεώγραφα. Γι' αὐτὸ κι ἀρματωμένη κούρνιαζε κι εἶχε γιὰ στρώμα φυλαχτὸ τὸ πολύτιμο πάπλωμά της!

Ἀναλόγως μὲ τὰ χρόνια της καὶ τὰ τελευταῖα ἀτομικὰ καὶ ἔθνικὰ πικροβούκια, δὲν φαίνονταν ἀκόμη νὰ τὰ βάζει κάτω ἢ ὑγεία της. «Φυσικὰ ὁ μακαρίτης ἦταν μεγαλύτερός της, ἀλλὰ καὶ νὰ φύγει ἔτσι... Ὅτ' ἀμποροῦσαν νὰ πάρουν μαζὶ τὸν δρόμο τῆς προσφυγιάς, νὰ περιμένουν κάπου τὰ παιδιὰ τους, καί... καί...». Κι ἀκόμη, ὦρες ὦρες ξεχνοῦσε τὰ ἀτομικὰ της κι ὄρθωνε ψηλότερα καὶ ἀπὸ τὴ φωτιά πού ἔβαλε στὸ σπιτικό της τὸ κοινὸ δράμα. Τῆ συμφορὰ πού βρῆκε τὸν ἑλληνισμό. «Πῶς ὁ Θεὸς τὸ βάσταξε νὰ γίνεῖ ἓνα τέτοιο κακό! Δὲν τὸ χωροῦσε κανενὸς μυαλό καὶ πὶο πολὺ τὸ δικό της. Τέτοιος ἀναπάντεχος ξεριζωμὸς τοῦ Γένους! Νὰ ὀφονταὶ οἱ αἰτίοι!» Καὶ ἤξερε καλὰ πῶς αἰτίοι ἤμασταν ἐμεῖς οἱ ἴδιοι.

Τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς ἠθικῆς καὶ σωματικῆς καταβολῆς ὕστερα ἀπὸ τὴν τόση ὑπερένταση πού ἔδειξε, φάνηκαν σὲ λίγες ἡμέρες. Ἀρρώστησε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ της κι ἡ ἀρρώστια ἦταν γνώριμη στὸν καινούριο τόπο. Ἐλνοσία! Μὲ τὰ πρῶτα μέτρα πού πῆρε, πῆρε καὶ τὴν ἀπόφαση νὰ φύγει πὶο δυτικά. Μὲ τὸ ἀληθινὰ ἀρχοντικὸ παράστημά της, πού ὅσο κι ἂν σκόπιμα τὸ στήριζε λίγο περισσότερο στὸ μαῦρο ὀμπρελίνο της, στέκονταν τυργωτὸ καὶ θαυμαστό· μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐπίσημα ἔγγραφα

πού είχε πιό πρόχειρο για νά δείξει πώς «διά τὰς ἀνυπολογίστου ἀξίας ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερον αὐτῇ καί ὁ σύζυγός της διά τὸ Ἔθνος, νά διευκολυνθεῖ ἡ μετὰβασίς της, ὅσον θὰ ἦτο δυνατόν...», βρέθηκε σιγά σιγά στήν Εἰάνθη (15 Ὀκτωβρίου). Προσπέρασε τήν Ἀλεξανδρούπολη, γιατί ἔτυχε νά μπεῖ σέ ἕνα τραῖνο μέ ἐκεῖνα τὰ βαγόνια πού γράφουν ἀπέξω «ἵπποι 8 ἄνδρες 48», πού παρακάμπτοντας τήν Ἀλεξανδρούπολη, ἔφτασε στήν Κομοτηνή, παίρνοντας τή μεσογειακή γραμμή, πού ἔκαναν οἱ Βούλγαροι, Λουτροῦ, Πόταμου, Κίρκης.

Ἦξερε καλά ὅτι τὸ κλίμα τῆς Γκιουμουλτζίνας, ὅπως τήν λέγανε ἀκόμη τήν Κομοτηνή, ἦταν χειρότερο κι ἀπό τοῦ Διδυμότειχου. Ἦθελε ὥστόσο μέ ἕνα τσιγγάνο συνοδό, ἐκεῖνος τή βαλίτσα της κι αὐτῇ τὸ πάπλωμά της ἀγκαλιά, νά ρίξει μιὰ ματιὰ στήν πόλη καί νά περάσει μιὰ δυὸ βραδυὲς μονάχα στό πάτωμα κάποιου σχολειοῦ. Μέ τήν ἐλινόσσια ἔκανε ὅσο τῆς ἦταν βολετό σύντομη τήν παραμονή της· τῆς ἦταν ἀπαραίτητο καί κάποιο ξεκούρασμα. Σ' ὅλους τοὺς Ἀδριανοπολίτες πού τῇ συναντοῦσαν, ἔλεγε μέ τὸ λεπτό, εἰρωνικό χαμόγελό της καί παρωδώντας τὸ γνωστὸ «Γεθσημανὴ τὸ χωρίον»... «Κομοτηνὴ τὸ χωρίον»! Ἀπὸ αὐτοὺς πληροφορήθηκε πὺς στήν Εἰάνθη, παλιὰ πόλη, μέ πολὺ καλὸ κλίμα, πῆραν τήν ἀναπνοή τους πολλοὶ Ἀδριανοπολίτες.

Κατὰ τίς 10 τὸ πρωὶ τῆς 15ης Ὀκτωβρίου στυλώθηκε ἡ κυρία Μάλαμα μπροστά στὸν ἅγιον πρωτοσύγκελλο τῆς μητροπόλεως Εἰάνθης. Εἶπε μέ λίγα

λόγια ποιά είναι και ζήτησε να δεῖ τὸ δεσπότη. «Εἶχε λόγους» — ὁ τσιγγάνος ἀπώθησε στὴ γωνία τὴ βαλίτσα, αὐτὴ τὸ πάπλωμα στὴν ἀμασχάλη — «νά μὴ θέλει νὰ ἀνεβεῖ ἢ ἴδια στὸ δεσπότη». Ὁ ἱερωμένος, σεβόμενος τὸ παράστημα καὶ τὴν ἐπιμονή της, ἀνέβηκε στὸ δεσπότη. Κι ὁ Ἐάνθης — κατὰ τύχη Πολύκαρπος λεγότανε κι αὐτὸς — ἔκανε τὴ συγκατάβαση νὰ κατεβεῖ.

Ὅταν σὲ λίγο ἀνταμώθηκαν ἔκανε νεῦμα στὸν πρωτοσύγγελο νὰ τοὺς ἀφήσει μόνους. «Δὲ θέλω τίποτε», τοῦ εἶπε, «δεσπότη μου», ἀφοῦ τοῦ ἔδειξε ὅλα τὰ συστατικά γράμματα ποὺ εἶχε μαζί της, «μονάχα μιὰ γωνιά γιὰ νὰ μπορῶ νὰ βάλω τὸ κεφάλι μου. Ὅσο γι' αὐτὴ τὴν καλοσύνη, κάτι μπορῶ κι ἐγὼ νὰ τσοντάρω στὸ θεάρεστο ἔργο τῆς Ἀγιότητάς Σου. Φτάνει νὰ μοῦ δώσετε μιὰ δυὸ μέρες προθεσμία».

Ὁ δεσπότης ἀμέσως ξαναφώναξε τὸν πρωτοσύγκελλό του κι ἔδωσε ἐντολὴ νὰ παρουσιασθεῖ γρήγορα ὁ Λουκάς, ὁ νυχτοφύλακας τῆς μητροπόλεως, ἓνας Λαζός ὡς ἐκεῖ ἔπάνω, ποὺ καὶ χωρὶς ἄρματα, φαινόταν ἀρματωμένος. Ἔλεγαν πῶς τάχα ἀπὸ καβάζης σ' ἀγιορείτικο μοναστήρι ἦλθε στὴν Ἐάνθη γιὰ νυχτοφύλακας τῆς μητρόπολης· ἐνῶ ἦταν στ' ἀλήθεια παλικαρὰς Λαζός, πρωτόφερτος «καὶ πολλὰ ἀφορισμένος», πατριώτης τοῦ δεσπότη.

Κατάντικρυ στὴν εἴσοδο τοῦ κήπου τῆς μητρόπολης βρίσκονταν δυὸ μονοθάλαμοι ἰσόγειοι χῶροι. Ὁ ἓνας ἦταν γιὰ τὸν ἡμερήσιο κλητῆρα τῆς μητρόπολης καὶ ὁ ἄλλος γιὰ τὸ νυχτοφύλακα. Ἀπὸ ἐκεῖ

μπορούσε κανείς χωρίς να πολυφαίνεται να ἐλέγχει τὸ ἔμπα καὶ τὸ ἔβγα ἀπὸ τὴ μεγάλη πόρτα τοῦ κήπου. Ἡ εἴσοδος στὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο βρισκόταν στὰ δεξιά ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ κήπου.

Ὁ δεσπότης εἶπε στὸ Λουκᾶ νὰ μεταφερθεῖ ἀμέσως στὸ διπλανὸ δωμάτιο τοῦ κλητῆρα μπάρμπα Σαράντη, ἀφήνοντας τὸ δικό του γιὰ τὴν σεβαστὴ ξένη. Φυσικὰ θὰ καθάριζαν προηγουμένως τὸ δωμάτιο, θὰ ἄλλαζαν τὰ στρωσίδια τοῦ κρεβατιοῦ καὶ θὰ φρόντιζαν γιὰ τὴ σόμπα πού θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει ἐκεῖ. Νὰ καίει καλά.

Σὰν ἐγκαταστάθηκε ἡ Μάλαμα στὸ θεόσταλτο δωμάτιο, ἔκανε πραγματικὰ τὸ σταυρό της καὶ μιὰ καὶ δυὸ φορές. Ἐπλωσε στὰ καθαρὰ στρωσίδια τοῦ κρεβατιοῦ τὸ πάπλωμά της, ξάπλωσε κι ἔκλεισε τὰ ματάκια της, σάματι νὰ εἶχε χρόνια νὰ κοιμηθεῖ. Ἴσως μέσα στὸν ὕπνο της νὰ τὴν ἐπισκέφθηκε κι ὁ παροξυσμὸς τῆς ἐλνοσιᾶς, μὰ αἰσθανόταν τόσο καλά καὶ ζεστά, πὺ πέρασε κι αὐτὸς χωρὶς πολλὰ, φαίνεται, συμπτώματα. Ἐκεῖ ἀνάμεσα στὸν ὕπνο καὶ στὸν ξύπνο της ἦταν ἄραγε πὺ εἶδε κι ἓνα ὄνειρο! Εἶδε «πὺς ἦταν τάχα στὴν Ἄδριανοῦ, πὺς ζοῦσε ὁ καημένος ὁ Ἀνέστης, καὶ πὺς γύρισε κι ὁ Μιχαλάκης. Μονάχα πὺ τῆς φαίνονταν λίγο γερασμένος. Τῆς παραπονιόνταν πὺς αἰσθάνονταν λίγο κουρασμένος, λίγο βασανισμένος ἀπὸ τὴ ζωὴ. Κι ἐκείνη προσπαθοῦσε νὰ τοῦ δώσει θάρρος. Τοῦ ἔλεγε πὺς σὰν ξεκουραστεῖ στὸ σπίτι του, κι ἀρχίσει μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ τὴ δουλειά του, τὸν μεγάλο προορισμὸ πὺ ἔταξε γιὰ τὸν

τόπο του και για τὸν ἑαυτό του, γρήγορα θὰ παν-
τρευτεῖ και θὰ νοικοκυρευτεῖ. Κι ἐκεῖνοι..., καλότυχοι
γονεῖς, θὰ ἔχουνε νὰ σφίγγουν χαρούμενα ἐγγονάκια
στὴ γέρικὴ τους ἀγκαλιά». Τί ὄνειρο... ἀντίρροπο!

Ὅταν ἀποφάσισε πιά νὰ σηκωθεῖ ἀπὸ τὸ κρεβάτι
της κόπιασε πολὺ γιὰ νὰ καταλάβει σὲ ποιά ὥρα και
σὲ ποιά μέρα βρίσκονταν. Μεσημέρι περασμένο ἦταν
ὅταν εἶχε ξαπλώσει και μεσημέρι... εἶναι ἀκόμη! Ποῦ
νὰ ἤξερε πὼς ἀποροῦσαν κι ἀνησύχησαν γι' αὐτὴν
οἱ καινούριοι φρουροὶ της. Ἐκεῖνοι εἶχαν γιαλουρὸ
τὸ μάτι και ἦταν σίγουροι πιά πὼς κοιμόνταν ἀκόμη.
Ἀναλογίστηκαν ἔτσι τὴν κούρασὴ της κι ἀκόμη κα-
λύτερα κατάλαβαν τὰ βάσανά της.

Σὰν ξεπόρτισε λίγο ἢ κυρὰ Μάλαμα φρόντισε νὰ
βρεῖ κάτι, λίγο μὰ καλό, γιὰ τὸ στομάχι της. Πῆρε
ὅ,τι χρειάζονταν. Κι ἓνα μικρὸ μπρίκι γιὰ τὴ σόμπα,
λίγο καφέ και λίγη ζάχαρη. Σὰν ξαναγύρισε στὸ δω-
μάτιό της ἔβαλε ἓνα σκέπασμα στὸ καγκλωτὸ πα-
ράθυρο και ἄρχισε νὰ ξηλώνει ἀπὸ τὴν «μπαμπακού»
της φούστα, ὅ,τι εἶχε ραμμένα μέσα στὶς χοντρές μὰ
τρυφερές πτυχές της. Δάκρυα χαρᾶς τρέχαν ἀπὸ τὰ
κουρασμένα μάτια της, γιατί ἔσωσε τόσα πολλά, ἀλλὰ
συνάμα και ἀπορίας, τί θὰ τὰ κάμει! Ὅπως κι ἂν ἔχει,
τώρα πιά μπόρεσε νὰ τὰ κλειδώσει στὴ βαλίτσα της
και λάφρωσε διπλὰ τὸ κουρασμένο σῶμα της πού τὰ
κουβαλοῦσε τόσον καιρὸ ἐπάνω της. Ἔστρωσε ὕστερα
ἓνα ἓνα και τὰ χρεώγραφα και τὰ ξένα χαρτονομί-
σματα πού τσαλακώθηκαν κάπως μέσα στό, φαινο-
μενικὰ τουλάχιστο γιὰ τὰ χρόνια της φουσκωμένο,

στῆθος της. Ξεχώρισε ακόμη και εκείνα που είχε να προσφέρει στο δεσπότη «για τὸ θεάρεστο ἔργο Του».

Συνεπῆς στὴν ὑπόσχεσή της μὰ καὶ μ' ὅλη τὴν καρδιά της, ζήτησε τὴν ἄλλη μέρα κι ἀνέβηκε πιά ἡ ἴδια στο δεσπότη. Σὰν τὸν εὐχαρίστησε ἀκόμη μιὰ φορά γιὰ τὴ φιλόξενη στέγη που τῆς πρόσφερε, ἔβαλε στο χέρι Του, φιλώντας το, ὅ,τι ξεχώρισε γιὰ ἐκεῖνον. Ὁ δεσπότης ἔκανε φυσικά πὼς ξεφνιασθηκε μὲ τὴ χειρονομία της, εἶπε πὼς «δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ στερηθεῖ ἐκείνη καὶ πὼς αὐτὸς τῆς πρόσφερε τὴν ταπεινὴ αὐτὴ στέγη, ὅχι γιὰτὶ ὑπολόγιζε σὲ τίποτε τέτοιο, ἀλλὰ γιὰτὶ ἤξερε ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ κυρία που ἡ φήμη γιὰ τὴν ἀγαθοεργὸ δρᾶση της εἶχε φτάσει πολὺ νωρίτερα στὰ αὐτιά του». «Ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα γιὰ νὰ φύγει ἡ Μάλαμα σηκώθηκε πολὺ διακριτικά, ὑποκλίθηκε καὶ ἄφησε τὴν Ἀγιότητά Του, χωρὶς ἐκεῖνος νὰ κάμει ξανά λόγο γιὰ τὸ μικρὸ ἀπόθεμά της, που βρίσκονταν ἐπάνω στο γραφεῖο του.

Ἴσως γι αὐτό, ἴσως γιὰτὶ πραγματικά ὑπερίσχυσε τὸ χρέος τοῦ Λεβίτη, ἡ Μάλαμα δὲ φρόντισε ποτὲ γιὰ ξύλα. Κάποτε ὁ Λουκάς καὶ κάποτε ὁ μπάρμπα Σαράντης ἄφηναν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ δωματίου της τὴ μερίδα ἀπὸ τὰ καυσόξυλα γιὰ τὴ σόμπα της. Κι ὁ δεσπότης σὲ λίγες ἡμέρες τὴ δικαιολογήθηκε γιὰτὶ δὲν τὴν κάλεσε ἀκόμη ὡς τότε στο τραπέζι Του. «Τρώγω, ξέρετε, ἀπὸ τὸ συσσίτιον τῶν ἀξιωματικῶν τῆς στρατιωτικῆς λέσχης. Τὸ μεσημέρι ὁ κύρ Σαράντης, τὸ βράδυ ὁ Λουκάς, μοῦ φέρνουν τὸ φαγητό μου.

Πότε θά θέλατε νά παραγγείλω γιά δυό και νά συμ-
φάγωμεν;».

Ἡ Μάλαμα, ἔξυπνα και διακριτικά, τοῦ ἀμόλησε
τὴν ἄρνησή της, εὐχαριστώντας προηγουμένως και
λέγοντας ὅτι «οὐδεὶς συντρῶγει τῷ Ἀρχιερεῖ». Τὸ
εἶχε κάποτε διαβάσει σ' ἓνα καλογερίστικο ἀνέκδοτο.
Κι ὁ δεσπότης πάλι ξεχρέωσε μὲ μιὰ ἄλλου εἶδους
φιλοφρόνηση. Ἐνα πρόσφορο ἀφράτο κι ἓνα μπου-
κάλι καλὸ κρασί. Προσφορά πού συνεχίζονταν τὰ σαβ-
βατοκύριακα.

Μιὰ ἐλπίδα και μιὰ ἔγνοια ἔτρωγαν τὴν καρδιά
τῆς Μάλαμας τώρα, πού δόξαζε τὸ Θεό, γιὰτι κατὰ
τὰ ἄλλα τὰ πράματα δὲν ἦταν και τόσο ἄσχημα. Ἡ
γωνιά της ἦταν περίφημη. Ἡ ὑγεία της βελτιώθηκε
σημαντικά, ἡ ἔλνοσσία τὴν παράτησε πιά ἀφοῦ κατὰ-
πτε και ἀρκετὲς χουφτες ἀντεμπρίνες. Ἡ ἔγνοια της
ἦταν ὁ Μιχαλάκης. Ὅλο μὲ ἐκεῖνον τὰ εἶχε και στὸν
ὑπνο και στὸν ξύπνο της. Κι ἔβλεπε κάτι ὄνειρα πού
δὲν διαλοῦσαν! Κάποτε προσπαθοῦσε νὰ τὰ δεχθεῖ
γιὰ ἀντίρροπα και κάποτε πάλι ἡ ἴδια κοροῖδευε τὸν
ἑαυτὸ της, γιὰτι πίστευε στὰ ὄνειρα.

Στὴν Ἐάνθη εἶχαν καταλήξει ἀρκετὲς οἰκογένειες
ἀπὸ τὴν Ἀδριανοῦ. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς ἦταν και μιὰ
οἰκογένεια Κομνηνῶν γνωστή της, πού εἶχε καλὰ
παιδιὰ και καμαρώνοντάς τα ὄνειρευονταν σάν κι αὐτὰ
τὸν ξενιτεμένο της. Παράγγελνε σ' ὅλους «νὰ ἔχουν
τὰ μάτια τους ἀνοιχτὰ μήπως τὴν ζητήσει κανεὶς,
μήπως μάθουν τίποτε γιά τὸν Μιχαλάκη της». Εἶναι
καιρὸς τώρα πιά πού και ὁ δεσπότης ἐνδιαφέρθηκε

κι ἔστειλε μέσον τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ἓνα σύντομο μῆνυμα στὴν Κα Ἐλισάβετ στὶς Βρυξέλλες. Καὶ στὸ Καραγάτς ξέραν πιά τὴν καινούρια διαμονή της. Ὁ καιρὸς περνοῦσε καὶ μολονότι δὲν ἔβλεπε τίποτε φῶς ἀπὸ πουθενά, ἦταν ὡστόσο βέβαιη ὅτι ἐκεῖ στὴν Ξάνθη θὰ τὸν ἔβλεπε μιὰ μέρα μπροστά της στητό, ὅπως κι ἔγινε.

5

Ἀπὸ τὶς 3 Ὀκτωβρίου ὡς τὶς 7 Νοεμβρίου, πού ἦταν νὰ μποῦν γιὰ πάντα, φαίνεται, οἱ Τοῦρκοι στὴν Ἀδριανούπολη, πρόλαβαν τὰ παιδιὰ τῆς Μάλαμας καὶ πῆγαν στὴν Ἀδριανοῦ κι ἀπὸ κεῖ στὴν Ξάνθη, ὅπου καὶ τὴ συνάντησαν.

Εἶχε δὲν εἶχε τελειώσει τὶς ἐξετάσεις του ὁ Μιχαλάκης, ἔπρεπε νὰ φύγει γιὰ τὴν Ἑλλάδα· τίποτε δὲν μπορούσε νὰ τὸν κρατήσει. Κι αὐτὲς οἱ ἀτέλειωτες ἐξετάσεις στάθηκαν ἀφορμὴ στὴν κακία τῶν ἀνθρώπων νὰ μὴν τὸν βοηθήσουν ἀργότερα καὶ νὰ μὴ βοηθηθοῦν ἀπ' αὐτὸν ἄλλοι. Ὁ Μιχαλάκης ἔπρεπε νὰ φύγει ἀμέσως. Δὲν πέρασε ὡστόσο ἀπὸ τὸ κεφάλι του ὅτι μπορούσε νὰ φύγει μόνος.

Ἀπὸ ἐκεῖ πού ὅλοι ἀλλιώτικο ὄνειρεύονταν τὸ γάμο τους, χωρὶς νὰ τὸ καλοκαταλάβουν, βρέθηκαν τὰ παιδιὰ παντρεμένα καὶ τὸ γαμήλιο ταξίδι ἔγινε στὸ ἀγνωστο· γιὰτὶ ἀκόμη δὲν ἦταν βέβαιο ἂν θὰ κατάφερναν νὰ πᾶνε στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸ δὲν ἦταν ἴσως καὶ τόσο δύσκολο, ὅσο τὸ νὰ πᾶνε στὸ Καραγάτς, πού γιὰ λίγο καιρὸ θὰ ἦταν ἀκόμη ἑλληνικό.

Μὲ τὸ νὰ ἦταν ἡ Μαρία ξένη ὑπήκοος, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ τόσων ἄλλων φίλων τοῦ μουσιοῦ Ματθαίου, ποῦ, πρέπει νὰ ποῦμε τοῦ στραβοῦ τὸ δίκιο, δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ βλέπει τὴ Μαρία σὰ δικό του παιδί, κατάφεραν οἱ νέοι νὰ περάσουν στὴ Βουλγαρία καὶ ἀπὸ τὸ Σβίλενγκραντ μὲ τὴν ιδιότητα τῶν ἐθελοντῶν τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ νὰ φθάσουν ἐπιτέλους στὸ ἑλληνικὸ ἀκόμη τρίγωνο τοῦ Καραγάτς.

Ἐκεῖ ἔμαθε ὁ Μιχαλάκης χαρτὶ καὶ καλαμάρι τὰ νέα γιὰ τὴ μάνα του, γιὰ τὸ ὀλοκαῦτωμά της κι ἐπάνω ἀπ' ὄλα γιὰ τὸ θάνατο ἐκείνου ποῦ ἐνδόμυχα πίστευε πιά ὅτι ἦταν πραγματικὰ πατέρας του, ἀδιάφορο πῶς αἰσθάνονταν πάντα πιὸ μέσα του γιὰ ἐκείνη, ποῦ ἤξερε ὅτι δὲν ἦταν ἡ μάνα του.

Χρέος τους θεώρησαν οἱ νιόνυφοι, καὶ προπάντων ἡ «ξένη» γυναίκα του, νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐπισκεφτοῦν μὲ τὴν ιδιότητα τῶν ξένων ἐρυθροσταυριτῶν τὴν Ἀδριανοῦ, ἀφοῦ τοὺς χῶριζαν ἀκόμη ἀρκετὲς ἡμέρες ἀπὸ τὴν ἐπίσημη εἴσοδο τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Μὲ πολλὴ συγκίνηση εἶδαν ἀπὸ κοντὰ ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπὸ τὸ ὀλοκαῦτωμα τῆς Μάλαμας. Δὲν παρέλειψαν φυσικὰ νὰ πᾶν, ἔστω καὶ στὰ ἀρπαχτά, στὸν αὐλόγυρο τῆς Παναγιᾶς. Εἴτε ἀναγνώρισαν πραγματικά, ὅπως τοὺς κατατόπισαν, τὸν τάφο τοῦ πατέρα του, εἴτε μὲ βία τὴν πίστη τους στὸ χρέος, γονάτισαν πάνω στὸ νωπὸ τάφο τοῦ κυρ Ἀνέστη. Τί κι ἂν κᾶναν λάθος καὶ γονάτισαν σὲ κάποιου ἄλλου! Χριστιανὸς κι Ἀδριανοπολίτης ἦταν κι ἐκεῖνος.

“Όλα αὐτὰ ἔγιναν τόσο ἀπανωτά, πού μονάχα ἡ
ικανοποίηση ὅτι ἔκαναν τὸ χρέος τους καὶ εἶδαν γιὰ
τελευταία φορὰ τὴν πατρίδα τοῦ Μιχαλάκη, ἦταν τὸ
ἀντίδωρο τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου πού τράβηξαν.
Τρόμου ψυχικοῦ καὶ συντριβῆς μέχρι βαθέων. «Καλὰ
ἐκείνη ἢ ξένη», λέγαν ὅλοι, «μποροῦσε νὰ μὴν φοβᾶται
πραγματικά· μὰ ἐκεῖνος, ἴδιος θαρρεῖς κι ἀπαράλλα-
χτος μὲ τὴ Μάλαμα καὶ νὰ ἦταν, ἀλήθεια, αἷμα της!»

Σὰν ξαναγύρισαν στὸ σίγουρο ἑλληνικὸ ἀκόμη ἔδα-
φος καὶ πῆραν τὴν ἀναπνοή τους φρόντισαν νὰ εἰδο-
ποιήσουν ἀπὸ ἐκεῖ τὴν κατακαημένη Μάλαμα. Ἀνα-
παμένοι πιά καὶ γιὰ τὴν ἐκπλήρωση καὶ τούτου τοῦ
χρέους, ξεκίνησαν γιὰ τὴν πορεία πρὸς τὴν Εἰάνθη.
Ἔφτασε καὶ δὲν ἔφτασε νωρίτερα ἀπὸ ἐκείνους τὸ
μῆνυμά τους. Ἡ «μάννα» ὡστόσο πού «γέννησε προθύ-
στερα» τὸ μονάκριβο σπλάχνο της, ὕστερα ἀπὸ τὴ
λιγόχρονη σχετικά ἀνατροφή του, ἦταν βέβαιη πὼς
θὰ ἐρχότανε καὶ τὸ καρτεροῦσε κατὰματα στὴν ἔξω
πόρτα τῆς αὐτῆς τῆς μητρόπολης Εἰάνθης.

Κι ἦλθε ἐπιτέλους! Νὰ ἄ τον, καὶ δὲν ἦλθε μόνος, μὰ
τῆς ἔφερε καὶ μιὰ ἄλλη ἀνείπωτη καὶ ἀνάφρατη χαρά.
Ὅμοια, ἴσως καὶ πιὸ μεγάλη ἀπὸ ἐκείνη πού τῆς ἔφερε
ὁ Ἀνέστης της ἓνα ἀπογευματινὸ στὴν Ἀδριανοῦ.
Ἦλθε καὶ κλάψανε καὶ γέλασαν... καὶ τοὺς φιλοῦσε
καὶ τὴν φιλοῦσαν ὦρες ὀλόκληρες ὥσπου νὰ χορτά-
σουν τὸ γλυκόπικρο δάκρυ τους. Κι ἔκανε ὅλο τὸ
σταυρό της, δοξάζοντας τὸ Θεό, γιὰτὶ ὅλα ἔγιναν τώρα
ὅπως ἐκείνη τὰ ἤθελε, ἀφοῦ πιά τόσα ἄλλα ἔγιναν
προηγουμένως, ὅπως Ἐκεῖνος τὰ ἤθελε! Κι αὐτὸ δὲν

ἔφευγε ἀπὸ τὸ κεφάλι της· «γιατί δὲν ἀπέτρεψε μ' ἓνα νεῦμα Του τόσοδα ἀπὸ τὰ δεινά μας! Ἀπὸ τὰ δεινά τοῦ ἑλληνισμοῦ!» Ἄν καί, γιὰ νὰ ποῦμε καὶ τὴν ἀλήθεια, δὲν εἶχε καὶ πολὺ περισσότερη ἐμπιστοσύνη σ' Ἐκεῖνον, ἀπ' ὅ,τι στὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔλαχε νὰ ζεῖ μέσα της ἢ καλύτερα ἔτσι ποὺ αὐτὴ τὸν ζοῦσε.

Οἱ (ὑπόλοιπες) μέρες τῆς ζωῆς της ἄλλαξαν πραγματικά. Πῶς μποροῦσε νὰ ξέρει ἢ καημένη γιὰ πόσον καιρό! Ὡστόσο, μιὰ ποὺ κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ τὸ μαντέψει, ζοῦσε πιά εὐτυχισμένη.

Τώρα πιά ποὺ μποροῦσε ἄλλος, καὶ μάλιστα ἓνα παλικάρι σὰν τὸ κυπαρίσι, νὰ πάρει τὴν εὐθὴν ἐπάνω του, ἄρχισε νὰ γυρίζει καὶ λιγάκι μέσα στὴν πολιτεία, εἶτε μαζί τους εἶτε καὶ μονάχη της, ὅταν ἔτσι ἔπρεπε.

Σὲ μιὰ ἀνηφοριὰ μαλακὴ πρὸς τὸ μοναστήρι τῆς Ἀρχαγγελιώτισσας, ποὺ στεφανώνει μαζί μὲ τὰ ἄλλα τὴν πολιτεία, βρῆκε σὲ μιὰ καλὴ οἰκογένεια, ποὺ δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ νοικιάσει, ὅ,τι χρειάζονταν ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ χώρου καὶ γιὰ τοὺς τρεῖς τους. Δὲν ἐβοήθησε μονάχα ὁ δεσπότης ἀλλὰ καὶ ὁ φόβος ὅτι μποροῦσε νὰ ἐπιτάξει ἢ Ἀρχὴ τὸν παραπανίσιο χῶρο τῶν δυὸ δωματίων σὲ κάποιον ἀρχοντόσπιτο. Ὅσο κι ἂν ξεχωρίζουν οἱ «μεγάλοι» ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πρέπει νὰ ὑφίστανται πάντα τίς θυσίες, ὅσο κι ἂν νομίζουν ὅτι φτάνει ποὺ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ τίς προβάλλουν σὰν παραγγέλματα γιὰ... τοὺς ἄλλους!

Ἦταν καιρὸς πιά, σὰν καταστάλαξαν ὅλες οἱ ἀνακατωμένες μὲ χαρὰ καὶ πίκρα — σὰν τὸ μπρούσικο κρασί καὶ τὸ μελίχλωρο χταπόδι — μέρες καὶ νύχτες

τῆς καινούριας τους ζωῆς, νά κάνουν κι ἓνα οἰκογενειακό συμβούλιο, νά δοῦν λίγο τὰ τριγυρνά τους. Κάτι ἤξερε καί ἡ Μάλαμα, ἀλλά ποτέ της δὲν θέλησε νά μάθει πιὸ πολλά ἀπὸ ὅ,τι ἤξερε ἢ ἀπὸ ὅ,τι ἔκανε πῶς δὲν ἤξερε. Στὸ τέλος ἔδωσε κι ἐκείνη τὴ γνώμη της, «ὅτι τὰ παιδιά πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστο δὲν ἔπρεπε νά ξαναγυρίσουν στὸ Βέλγιο. Ἑλλάδα καὶ πάλι Ἑλλάδα...». Κι ἄς μὴν τὴν ἔζησε καθόλου ἀπὸ κοντά! Ἐφτανε ἡ χιλιόχρονη λαχτάρα Της!

Ἀποροῦσαν φυσικὰ οἱ νέοι μὲ τὸ τί ἔφερε μαζί της ἡ κατακαημένη Μάνα! Ἦταν τόσα πολλὰ καὶ γιὰ τοὺς τρεῖς! Ποτέ ὅμως δὲν πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλό τοῦ Μιχαλάκη νά σταυρώσει τὰ χεράκια του. Αὐτὸ δὲν τοῦ τὸ ἐπέτρεπε οὔτε ἡ περίσταση, οὔτε καὶ ἡ προσωπικότητά του, πού τὴν χρωστοῦσε ὀλάκρηρ στὴ μάνα του. Νωρὶς ἔκανε ἔτσι τὸ πρῶτο του ταξίδι στὴν Κομοτηνὴ, «πού νά μὴν τὸ εἶχε κάνει ποτέ του», ὅπως ἔλεγε ἀργότερα ἡ καψερή...

Σὲ κεῖνο τὸ λασποχώρι, πού ἀξιώθηκε χωρὶς νά τὸ περιμένει κι ἐκεῖνο, νά γίνῃ ἔδρα ἰδιαίτερου Ὑπουργείου, βρῖσκονταν ὅλοι οἱ «μεγάλοι»! Καὶ τόπος ἀκόμη ἂν θὰ εἶσαι, θὰ πρέπει σ' αὐτὸν τὸν παλιόκοσμο νά ἔχεις... τύχη! Μήπως ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ Της δὲν τὰ χρωστᾷ στὴ θέση πού ἔχει σὰ σταυροδρόμι ἐπάνω στὸν ἀμαρτωλὸ πλανήτη μας; Ἐκεῖ, στὴν «Κομοτηνὴ τὸ χωρίον...» ἔδρευαν ὅλες οἱ ἐπιτροπές ἢ καλύτερα ἐπί...ντροπές, ἐπὶ ντροπῶν... Ἐπιτροπὴ ἀποκαταστάσεως προσφύγων, Ἐποικισμός, Πρόνοια καὶ τόσες ἄλλες μεγάλες

πόρτες και... άδειες λέξεις.

Τὸ πρῶτο ἐμπόδιο ποὺ ὀρθώθηκε μπροστὰ στὸν ὄνειροπαρμένο νέο, μπροστὰ στὴν πρόθυμη προσφορὰ τῶν ὑπηρεσιῶν του, ἦταν τὸ ὅτι δὲν εἶχε δίπλωμα... Δὲν εἶχε ἔλθει, βλέπετε, ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία, ὁπότε, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, ἔφτανε μιὰ ἀπόφαση κάποιας δικαστικῆς ἀρχῆς «ἐπὶ τῇ βάσει δύο ἐνόρκων μαρτύρων ὅτι ἔχασε τὸ δίπλωμά του». Ὑστερα, οὔτε σωστός γεωπόνος ἦταν, οὔτε σωστός κτηνίατρος. Οὔτε θεωρητικός, οὔτε πρακτικός. Καὶ τὸ χειρότερο... τοὺς μῆτρε στὸ ρουθούνη ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Κι ἐκεῖνος ἅμα εἶδε τίς ἀντιρρήσεις τους, προκειμένου νὰ γίνε ὑπάλληλος, στοχάστηκε ἀμέσως νὰ γίνε ...νοικοκύρης! Πῆγε καὶ γύρισε, στὴν πραγματικότητα γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ ἀμέσως παρέσυρε κι ἄλλους πρόσφυγες, ἀπὸ τὰ γύρω καὶ τὰ νότια τῆς Κομοτηνῆς μέρη, γιὰ νὰ γνωρίσει τὸν τόπο. Ὅταν εἶδε μὲ ἐκπληξή του πὼς ἔλοι οἱ τόποι, ὅπου οἱ «μεγάλοι» ἔβαλαν τοὺς πρόσφυγες νὰ κατοικήσουν, ἀνάμεσα στὸ Πὸς - Πὸς καὶ στὴν Ἄνα - γκιόλ, βρίσκονταν σὲ ἓνα ὑψόμετρο πολὺ πρὸς χαμηλὰ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, κάτι ἔβαλε μὲ τὸ νοῦ του, σὰν παρατήρησε πὼς κανένας συνοικισμὸς δὲν ἄρχισε νὰ γίνετα κοντὰ στὴν... παραλία! Κι ἀκόμη πρόβλεπε ὅτι κακὸ χειμῶνα θὰ εἶχαν οἱ ξεκληρωμένοι κάτω ἀπὸ σκηνὲς καὶ μέσα σὲ φρεσκοκαμωμένα πλῆθινα χαμόσπιτα, ποὺ καὶ τὰ πλιθάρια τους ἦταν ἀκόμη ἓνα κομμάτι κάπως πηγμένος βοῦρκος!

Οἱ περιπλανήσεις τοῦ Μιχαλάκη, ποὺ διέθετε κι

άλογο γι' αυτές, τὸν ἔκαναν συχνὰ νὰ συλλογίζεται, γιατί ἄραγε ἀπὸ τὸν τούρκικο συνοικισμό Γλυφάδα ὡς τὸν ποταμὸ Φιλιουρὶ καὶ τὴ λίμνη Ἄνα Γκιὸλ (Ἰσμαρίδα) δὲν σκέφτηκαν καθόλου οἱ «μεγάλοι» νὰ ἐγκαταστήσουν πρόσφυγες! Ὅχι φυσικὰ γιατί ἡ ἔλινοσία ἔδερνε τότε λιγότερο τὴν παραλία· ἀλλὰ εἶχε πάλι προσέξει ὅτι ὁ τόπος ἐκεῖνος, καὶ εἰδικὰ ἐπάνω σὲ μιὰ χαμηλοχώματη χερσόνησο, ἔδειχνε πολλὰ σημάδια ἀπὸ τὸ παλαιότερό του παρελθόν. Πρόσεξε πὼς μὲ τὸν θαλασσινὸν ἀέρα καὶ μὲ ἄλλες ἐξηγήσεις ποὺ προλάβαινε νὰ δίνει ἢ πᾶσκιζε νὰ βρεῖ, πὼς ὁ τόπος αὐτὸς ἦταν τουλάχιστο πιδ χαρούμενος ἀπὸ τὰ λακκώματα τῆς στέπας, ποὺ ἐκτείνονταν ἀμέσως κάτω ἀπὸ τοὺς πρόποδες τῆς περὶφανης Ροδόπης ὡς τὴν παραλία. Πρόβλεπε πὼς οἱ λιμνοθάλασσεσ μποροῦσαν νὰ γίνουν μιὰ μέρα συστηματικὰ «ταλιάνια». Ἀκόμη κι ἓνα λιμάνι καταμεσίς στο Πόρτο Λάγο καὶ στὸν Ἅγιο Χαράλαμπο (ἀρχαία Μαρώνεια) μποροῦσε νὰ ξαναφέρει στὸν τόπο αὐτὸν τὴ ζωή. Κι ἡ ἀπορία του ὅλο καὶ μεγάλωνε, ὥσπου τίστεψε πὼς βρῆκε τὴν ἀπάντηση.

Ὅταν εἶδε κι ἀπόειδε πιά καὶ ξέκοψε ἀπὸ τὴν πίστη ὅτι θὰ μποροῦσε ἐπίσημα νὰ ἀπασχοληθεῖ σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ συνεργεῖα τῆς ὑπαίθρου, ἀφοῦ πῆγαινε φυσικὰ καὶ ὡς τὴν Ἐάνθη γιὰ νὰ δεῖ τοὺς δικούς του, κατὰστρωσε τὰ σχέδιά του. Εἶχε μάθει πιά γιὰ καλὰ πὼς ὀλόκληρη ἡ ἔκταση ἀπὸ τὸ τσιφλίκι τοῦ Ναῆμ Μπέη καὶ μερικῶν ἄλλων, ποὺ καμάρωναν στο λίγο ψήλωμα καὶ κάτω Ἰσαμε τὴν παραλία καὶ παρὰ πέρα

ὡς τὸ Κούρσουμλου, ἦταν περιουσία τῶν Τουρκο-
μπέσηδων, ποῦ δὲν τὴν καλλιεργοῦσαν ὅμως.

Μαζὶ μὲ τις πληροφορίες αὐτές, νὰ σου καὶ κατέ-
φθαναν μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ἐκεῖ στὰ χαμηλὰ χειμαδιὰ
τοὺς οἱ Σαρακατσαναῖοι μὲ τὰ κοπάδια τοὺς. Μπο-
ροῦσαν ἀκόμη τότες, γιὰ λίγο ἴσως, ὄχι μονάχα νὰ
πᾶν ἐπάνω στὴ Ροδόπη καὶ στὰ ἄλλα βουνὰ ποῦ
μας χωρίζουν ἀπὸ τοὺς κακογείτονές μας, ἀλλὰ καὶ
νὰ περάσουν, μὲ τὸ ἀζημίωτο φυσικά, καὶ στὶς ἐκεῖθε
ἀπὸ τὴν κορυφογραμμὴ ξένες βουνοπλαγιές. Οἱ νο-
μάδες μέσα στὶς χορτοσκέπαστες, πανάρχαιες κα-
λύβες τοὺς, ταραζόνταν λιγότερο ἀπὸ «τίς θέρμες». Καὶ τὸ
φαρμάκι ποῦ κατέβαζε τὴ νύχτα ἢ Ροδόπη
θαρρεῖς καὶ ἦταν πραγματικὰ πιδ ὑποφερτό, γιατί
ἀντίκρουζε τὴ χαμογελαστὴ θάλασσα. Οἱ ἐκτάσεις
τῶν Μπέσηδων νοικιάζονταν ἔτσι γιὰ τίποτα σχεδὸν
γιὰ βοσκοτόπια στοὺς Κουτρογιάννηδες. Κι οἱ «φί-
λοι» τοὺς στὴν Κομοτηνὴ... φρόντιζαν — μὲ ποῖο τρόπο
εἶναι εὐκολονόητο — νὰ μὴν κληρωθοῦν τὰ ἀμέτρητα
στρέμματά τοὺς. Σκεπάζονταν καλὰ μὲ τὸ... μῦθο τῶν
ξεχειμαδιῶν καὶ τὸ ἀργόπορο παζάρευμα γιὰ τὴν κα-
τοπινὴ ἀγορὰ ἀπὸ τοὺς Σαρακατσαναῖους!

Μέσα σὲ μιὰ ἐποχὴ, ὅπου οἱ ξεσπιταμένοι φκια-
ναν παράγκες γιὰ τὸ ψωμί καὶ γιὰ τὸν ὕπνο τοὺς,
πάνω στὸ λιγιστὸ χῶρο ποῦ διαθέτει τὸ πεζοδρόμιο
στὸν περίγυρο λ.χ. τοῦ πρώτου λιμανιοῦ τῆς χώρας,
στὸν Πειραιᾶ, ἀπὸ τὸν Ἅγιο Διονύση ὡς τὴν ἀκτὴ
Τζελέπη, δὲν ἦταν καὶ τόσο «τολμηρὸ» γιὰ ἓνα γεω-
πόνου, ὅσο κι ἂν οἱ ἐπίσημες ἀρχές δὲν ἀναγνώρισαν

τά τυπικά, μὰ οὔτε καὶ τὰ οὐσιαστικά προσόντα του, νὰ πιάσει μὲ τὸ «ἔτσι θέλω» καὶ μ' ὅ,τι μποροῦσε νὰ ὀργώσει ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ δυτικὸ μισὸ τῆς χαμηλοχώρατης χερσονήσου, ποῦ ἄκουε στὸ τούρικο ὄνομα Γιασέ - Ἄντά.

Ἡ ὄλη του ἢ φροντίδα ἦταν νὰ παραφυλάγει στὸ στενὸ λαιμὸ καὶ νὰ παραγγέλνει τοὺς μπιστικούς νὰ πηγαίνουν μονάχα στὸ ἀνατολικὸ μισὸ μέρος τῆς, «ἐκεῖ ποῦ ἦταν τὰ χαλάσματα κάποιας ἀρχαίας πολιτείας». Κι ἐκεῖνοι εἴτε γιατί τοὺς ἔβαζε πάντοτε κάτι στὸ χέρι, κανένα τσιγάρο, εἴτε γιατί καταλάβαιναν τὴ λαχτάρρα του, τηροῦσαν τὴν ἐπιθυμία του, μιὰ καὶ ἔφτανε ὀλόκληρη ἢ ἄλλη ἔκταση καὶ πιδὸ πέρα κι ὀλόκληρος ὁ ἄλμυρόχλωρος βράχος τοῦ Κούρσουμλου μὲ τὸ καλόνερο πηγᾶδι γιὰ τὴ βοσκή.

Φύτρωσε ἔτσι τὸ στάρι του κι ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα δὲν τὸν ἐγνοιαζε πιά αὐτὸ καὶ τόσο πολὺ. Δὲν ἔπαψε ὡστόσο τὸ «κῆρυγμά του» καὶ ἔλεγε κάθε μέρα σὲ κείνους τοὺς δυστυχισμένους ποῦ βούλιαζαν καὶ σάπιζαν μέσα στὸ βοῦρκο, στὰ Παγούρια καὶ στὸ Κρανοβόνι, πῶς «ἐκεῖ κάτω εἶναι ὁ καλὸς τόπος».

Μερικοὶ τὸν ἀκολούθησαν. Πῆγαν κι ἔστησαν τὶς σκηνές τους κι ἔκοψαν παρ' ὄλη τὴν ἀδυναμία τους πλιθάρια γιὰ κάτι καλύβες, ποῦ ὁ Θεὸς νὰ τὶς ἔκανε σπίτια, στὸ ψῆλωμα πρὶν κατηφορήσουμε γιὰ τὸ Γιασέ Ἄντά, ὅπου καὶ ὡς τὰ σήμερα ἀκόμη, ἐνῶ εἶναι χωράφια καὶ τίποτε ἄλλο, λέγεται ὁ τόπος ὡστόσο «τὰ οἰκόπεδα» τῆς Ἐυλαγανῆς!

Πρόβλημα καυτερό ἦταν τὸ νερό. Ὁχι γιατί δὲν

ὕπῃρχε νερὸ στὰ χαμηλὰ καὶ κοντὰ στὸ γιालό, ἀλλὰ ἦταν βαρὺ, ἀφοῦ ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὸ βοῦρκο. Τοὺς ἔμαθε ὥστόσο τὸ τί ἔπρεπε νὰ κάμουν. «Νὰ σκάψουν καὶ νὰ φυτέψουν μέσα στὸ βοῦρκο μεγάλα συνηθισμένα κοφίνια, πλεγμένα ἀπὸ καλάμια καὶ λυγαριές. Ὅταν θὰ τακτοποιοῦσαν γύρω γύρω ἀπὸ τὰ κοφίνια τὴ λάσπη καὶ θὰ ἄρχιζε σιγὰ σιγὰ νὰ κατακαθίξει τὸ νερὸ μέσα σ' αὐτά, θὰ εἶχαν κάπως καθαρὸ νερὸ, ὄχι ὅμως γιὰ πιεῖ. Αὐτὸ θὰ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴ λάτρα τους. Ἄς εἶχε μέσα του καὶ κανένα μικρο-οργανισμό!» Γιὰ πιεῖ «ἢ θὰ πῆγαιναν πέρα στὸ καλὸ πηγάδι στὸ Κούρσουμλου ἢ θὰ ἔκαναν μιὰ ἄλλη δουλειά. Θὰ ἔβαζαν στὸν ἴδιο βοῦρκο μέσα κανένα πιθάρι πού θὰ τὸ διάλεγαν στὸ κεραμιδαριό, θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν λιγάκι ὠμὸ ἢ νὰ εἶχε καὶ καμιὰ χαραγὴ». Τὸ νερὸ πού θὰ μαζευότανε στάλα στάλα μέσα σ' αὐτὸ τὸ πιθάρι θὰ ἦταν πεντακάθαρο, σὰ φιλτραρισμένο, γιὰτὶ δὲν θὰ περνοῦσε τίποτε ἄλλο μέσα στὸ πιθάρι. Ὅπωςδὴποτε ὅμως, γιὰτὶ ἦταν καὶ θερμασμένοι καὶ ἀρρωστημένοι ἄνθρωποι καὶ ταλαιπωρημένοι, τὸ σωστὸ θὰ ἦταν νὰ βρεθεῖ κανένας ἄλλος τσαρῆς, νὰ φέρουν νερὸ γιὰ πιεῖ ἀπὸ τὸ Κούρσουμλου. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ ἔφερνε καὶ αὐτὸς ἀργότερα ὅταν θὰ ἔχτιζε τὸ «τσιφλίκι του». Μὰ ἐκεῖνος εἶχε τὸ ἄλογό του!

Ὅπωςδὴποτε οἱ λίγοι πού τὸν ἀκολούθησαν ἔβλεπαν ὅτι τὰ κουνούπια εἶχαν «χάρη». Δὲν ἦταν ὅπως στὸ ἐσωτερικὸ καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ἀκροθαλασσιά. Ὅταν φυσοῦσε μάλιστα θαλασσινὸ ἀεράκι ἐξαφανίζονταν ὀλότελα. Καὶ τὴ νύχτα πάλι δὲν τοὺς περόνια-

ζε τὸ φαρμάκι, πού κατέβαζαν τὰ φαράγγια κι οἱ πλαγιές τῆς Ροδόπης. Τὰ παιδιὰ πηγαίνοντας γιὰ τὸ καλὸ πηγάδι κατάφερναν νὰ πιάσουν καὶ κανένα ψαράκι κι ὕστερα ἀπὸ τὸ κόπασμα τοῦ χειμῶνα ἢ γῆ ἄρχισε νὰ ἀναδίνει τὰ τόσο γνώριμα στὸ λιτοδίαιτο Ἕλληνα χορταράκια της. Οἱ «μεγάλοι» δὲν τοὺς ξέχασαν ὡς πρὸς τὰ δικαιώματά τους, τὶς διανομὲς κλπ. Τοὺς δικαιολογοῦσε τὸ γεγονὸς τῆς ὑγείας τους, πού φανερά ἦταν ἐκεῖ κάτω πολὺ πιὸ καλά. Ἐπειτα ἀνῆκαν ἐπίσημα στὶς κοινότητές τους, ἀδιάφορο ἂν πῆραν τῶν ἀματιῶν τους κι ἔφυγαν, ὅχι δυστυχῶς γιὰ πάντα, γιὰ νὰ ἀνοίξουν λίγο μάτι. Εἶχαν ἀπὸ μιὰ κατσίκια, κανένα γαῖδουράκι καὶ οἱ δηλωμένοι χωρικοὶ εἶχαν καὶ τὸ ζευγάρι τους, γιὰ τὸν κλῆρο πού βρισκόταν πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ τὰ τσιφλίκια τῶν Μπέηδων.

Πῶς πέρασε ὁ χειμῶνας ἓνας Θεὸς τὸ ξέρει! κι ἀκόμη πιὸ σίγουρα ἀπὸ Ἐκεῖνον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι! Δὲν ἦταν ὡστόσο καὶ λίγοι ἐκεῖνοι πού κείτονταν γιὰ πάντα στὴν παλιὰ γῆ τῆς καινούριας πατρίδας, δίπλα δίπλα μάλιστα σὲ κάτι καλοδουλεμένες πέτρες, πού δείχναν πῶς ὁ τόπος πάντα κατοικιόνταν. Τὰ παιδάκια μάλιστα ὕστερα ἀπὸ κάποια δυνατὴ βροχὴ ὅλο καὶ μάζευαν μὲ τὶς ἔξυπνες ματιές τους πού ἀρφωναν στὴ γῆ κάτι παλιὲς δεκάρες. Γιὰ μιὰ χούφτα λεμπλεμπιὰ μετὰ χαρᾶς του τὶς ἄλλαζε ἓνας γυρολόγος.

Γιὰ νὰ προλάβουν νὰ ὀργώσουν καὶ νὰ σπείρουν ἦταν ἄργά γιὰ ὅλους γενικὰ τοὺς πρόσφυγες τὴν πρῶ-

τη εκείνη χρονιά. Μή βλέπετε τὸ Μιχαλάκη! Ἐτοιμάζονταν ὅμως κάπως πρόωμα τὴν ἀνοιξὴ νὰ ἀνοίξουν χωράφια γιὰ νὰ μποροῦν νὰ βάλουν τὰ καλοκαιρινά. Τὸ ἀνοιγμα τῶν χωραφιῶν ἦταν ἀπαραίτητο καὶ γιὰ τὰ καψόξυλα. Ἄν καὶ γι' αὐτά, εἶτε μὲ τὸν γαρμπῆ εἶτε μὲ τὸν σορόκο, γιόμιζε ἡ παραλία ἀπὸ λογγῆς λογγῆς κούτσουρα καὶ κομμάτια ἀπὸ θαλασσοτσακισμένα πλεούμενα. Ὅταν ὅμως κανένα ἀπ' αὐτὰ ἦταν κανένα μέτρο καὶ κάτι μακρὺ, ἀκόμη καὶ μαντισμένο μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν οἰκοδομὴ κάποιας παράγκας.

6

Μὲ τὸ πρωτοκαλόκαιρο παρουσιάσθηκε ὁ ὄνειροπαρμένος Μιχαλάκης. «Τί ἀνάγκη ἔχει ἐκεῖνος, ἄς εἶναι καλὰ οἱ κόρφοι οἱ γιομάτοι τῆς... μάνας του!» ἔλεγαν ὅλοι μ' ἓνα στόμα. Κι ἄλλοι τὸν καταριόνταν κι ἄλλοι τὸν βλογοῦσαν πού τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὸ βάλτο καὶ τοὺς ἔκοψε τὴ θερμῆ. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς βρῆκαν ὡστόσο καὶ μιὰ ἀναπάντεχη δουλειά. Ὁ Μιχαλάκης εἶχε θεμελιώσει πέρα ἀπὸ τὸ λαιμὸ στὸ ψήλωμα τῆς χαμηλοχώματης Γιασὲ Ἄντὰ πρὶν ἀπὸ τὸ χειμῶνα τὸ ἀρχοντικό του. Τώρα ἄρχισε ν' ἀνεβάξει τὰ τούβλινα ντουβάρια του καὶ χρειάζονταν ἀρκετὰ χέρια. Μονάχα τὸ νερὸ γιὰ τὸν ἀσβέστη καὶ τὴ λάσπη πού τὸ ἔφερναν ἀπὸ τὰ «βαρκά», ἀπὸ ὅπου εἶχαν θάψει τὰ κοφίνια, ἔφτανε νὰ ἀπασχολήσει χέρια καὶ τετράποδα. Τὴν πρώτη ἐβδομάδα ἀμφέβαλλαν λίγο γιὰ τὸ ἂν ὁ ὄνειροπαρμένος Μιχαλάκης θὰ ἦταν

και καλοπληρωτής. Σάν είδαν τὸ Σάββατο ὅτι τοὺς πλήρωσε ὅλους, τὴ Δευτέρα παρουσιάστηκαν περισσότεροι ἀπ' ὅ,τι χρειάζονταν. «Μωρὲ και τότε ἀνέβηκε κιόλας τὸ ντουβάρι κι ἄρχισε νὰ βάζει και τὴ σκεπή...»! «Μὰ ἅμα τὰ ἔχεις, ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι τίποτε», πρόσθετε ἄλλος κακόγλωσσος.

Στὴ σκεπή ἤλθανε κι ἡ μάνα και ἡ γυναίκα του, ποὺ ἦταν, λένε, ξένη. Ἡ γριά «τὸ ἔλεγε ἀκόμη ἡ ψυχὴ της» και φαινόταν πὼς ἐκείνη «ἔλεγε τὸ ναί». Δὲν κάθησαν ὁμως. «Μ'ποῦ νὰ καθίσουν... γιά! Και φαίνεται πὼς ἡ νύφη εἶχε και λόγους νὰ μὴν μπορέσει νὰ πομείνει ἀργὰ στὰ ἔρημα και ἀπόμερα», εἶπε ἡ κυρὰ Ζαμπακιώ, ποὺ τὰ ἤξερε ὅλα. Αὐτὴν εἶχε ὡστόσο, πιὸ πολὺ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους, ἄντρες και γυναῖκες, σὲ ὑπόληψη ὁ Μιχαλάκης. Κι ἐκείνη ἀπὸ κοντὰ τοῦ παραστέκονταν σ' ὅλα, φυσικὰ μὲ τὸ ἀζημῖωτο.

Τὶ ἀζημῖωτο! νὰ ἔβγαζε «τὴ γούλα» της, μιὰ ποὺ ἦταν ἔρημη και σκοτεινὴ, χωρὶς ἄντρα και χωρὶς παιδιὰ. Και νὰ μὴν εἶχε! Βάρος στὸ γαμπρό της και στὴν ἀδελφὴ της. «Τί νὰ σοῦ κάνουν ὁμως κι ἐκεῖνοι, στὴν ἐποχὴ ποὺ φτάσαμε;» Δυὸ παλικάρια σάν τὸ κρύο νερὸ ἄφησε πίσω της στὰ χέρια τοῦ «Κεμάλη» και ψευτογελιόταν ἀκόμη πὼς μποροῦσαν νὰ γυρίσουν μιὰ μέρα... «Τόσοι και τόσοι γλύτωσαν. Ἄς ἔκανε κανένας Ἅγιος τὸ θαῦμα του και γι' αὐτὴν τὴν καψερή...»!

Ὁ ὄνειροπαρμένος Μιχαλάκης «τὰ κατάφερε μιὰ χαρά». Μὲ πέτρα και τοῦβλο ἔχτισε τὸ κάτω, τσα-

τμά τὸ ἐπάνω, σωστὸ κενάκι! Τὸ κάτω γιὰ τὴ λάτρα. Δίπλα γιὰ τὸ ἄλογο καὶ γιὰ τὴν κατσίκια, πὸν νωρὶς ἀπόχτησε γιὰ τὸ γάλα, κι ἀργότερα γιὰ τὸ δικό του ζευγάρι ἢ καὶ τὸ μηχανήμα γιὰ τὴν καλλιέργεια.

Κι ἐπάνω δυὸ μεγάλα δωμάτια πὸν βλέπαν στὸ πέλαγος. Ἀνάμεσά τους ἕνας διάδρομος καὶ στὸ ἕνα ἄκρο του τὸ χαγιάτι, ἀπὸ ὅπου ἀντίκρυζε κανεὶς τὴν ἀπλωσιὰ τῆς θάλασσας, ἀπὸ τὸν Ἄη Χαράλαμπο ὡς τὸ Φανάρι. «Ἀνοιχτόκαρδο κι ἀερικό, ἀνεύρετο ἀπὸ τὰ πάντα γουῖλα του», ἔλεγε τὸ βράδυ ἡ Ζαμπανιώ στὸν πέρα ἀπὸ τὸ λαιμὸ προσφυγικὸ καταυλισμὸ, «σὰν κι ἐκεῖνα καὶ ἀπαράλλαχτο πὸν ἀφήσαμε στοὺς ἀφορισμένους Τουρκαλάδες πίσω μας». Ἄν τολμοῦσε κανεὶς, ἄς ἀντέλεγε, πὸς οὔτε μιὰ ἰδέα δὲν ἔμοιαζε μὲ κεῖνα. Κι ὁ Μιχαλάκης καθόταν ὄρες κι ἔβλεπε ἀχόρταγα ἀπὸ τὸ ἀπεταύρωτο ἀκόμη χαγιάτι του, μιὰ τὴ γαλανὴ ἀπεραντοσύνη καὶ μιὰ τὰ καταπράσινα σταροχώραφά του, πὸν ἀπόχτησε μὲ τὸ ἔτσι θέλω. Ποῦ νὰ τὸ ἔβαζε ὁ νοῦς του τοῦ καφεροῦ πὸς οὔτε τὴ μιὰ θὰ τὴν χαιρόντανε γιὰ πολὺν καιρό, οὔτε τὰ ἄλλα θὰ τὰ... θέριζε.

Κι οἱ πρόσφυγες στὰ οἰκόπεδα τῆς Ευλαγανῆς ἄρχισαν νὰ ἡμερεύουν κάπως τὴν ψυχὴ τους. Τί τὰ θέλεις, μεγάλο φτέρωμα τὸ πρωτοκαλόκαιρο! Ἐπρεπε ὡστόσο νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα τοῦ νεροῦ.

Φρόντισαν μὲ κοινὴ ἐργασία νὰ ἀνοίξουν ἕνα πηγάδι, ὄχι καὶ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἄκρη τῆς λιμνοθάλασσας, ὄχι ὅμως καὶ μέσα στὸ βάλτο. Ἡ δουλειὰ πῆγαινε καλὰ καὶ κάποτε κατὰ τὸ ἥλιοβα-

βασίλεμα είδανε εκείνοι πού ήταν ή σειρά τους να δουλεύουν, να ιδρώνει ό ήμίβραχος. "Εβαλαν μάλιστα και τó βρεμένο δάχτυλό τους στο στόμα και τους φάνηκε τó νερό γλυκό. Τήν άλλη μέρα ώστόσο όταν άλλοι κατέβηκαν στο ανάβαθρο σχετικά πηγάδι, είδαν πώς τó λίγο νερό πού μαζεύτηκε όλη τή νύχτα εκεί κάτω, όχι παραπάνω από μετρημένες χουφτιές, ήταν άλμυρό, λύσσα...

Απογοητεύτηκαν φυσικά, αλλά δούλεψαν όλη τήν ήμέρα και σχόλασαν με βρεμένα τά πόδια και τά χέρια από τή λάσπη πού ζύμωναν, χωρίς να ήταν σίγουροι, αν ήταν γλυκειά ή άλμυρή. "Ενα ήταν βέβαιο, πώς κόβαν κιτρινόχρωμο ήμίβραχο κι όχι μούσγα κατάμαυρη σαν κι εκείνη πού μέσα της ήταν θαμμένα τά κοφίνια και τά πιθάκια. Τήν άλλη μέρα ώστόσο ή ίδια απογοήτευση και χειρότερη. Τό λίγο νερό πού καταστάλαξε μέσα στο νιοσκαμμένο πηγάδι ήταν λύσσα! Αυτή στάθηκε ή πιό μεγάλη απέλπισία τους. Μέρες πιά τώρα δέν κατέβαιναν να δουλέψουν στο πηγάδι. Κι όταν τά μικροπαλίκαρα περνώντας από κει κατέβαιναν να δοϋν, δοκίμαζαν και λέγανε «λύσσα, φαρμάκι, πανάθεμά το, είναι!»!

"Ετσι σταμάτησαν πιά οι ξεκληρισμένοι τήν προσπάθειά τους, όχι όμως και οι... Μπέηδες και οι συνεργάτες τους Σαρακατσαναίοι τή δική τους κατεργαριά. Στόν προσφυγικό καταυλισμό, νωρίς με τó σκοτίδιασμα έπεφτε κι ή μαύρη βουβαμάρα κι ή σιωπή τού τάφου. "Ετσι πού ήταν ρημαγμένοι όλοι από τήν όλοήμερη κούραση και τó μόχθο, αδύναμοι

και κακορίζικοι, τὸ μόνο πού εἶχαν νὰ κάνουν ὕστερα ἀπὸ τὸ λιτὸ δεῖπνο τους ἦταν νὰ πέφτουν νωρίς γιὰ ὕπνο, γιὰ νὰ μπορέσουν τὸ ἄλλο πρῶι νὰ βαστάξουν γιὰ μιὰ ἀκόμη μέρα στὸ μόχθο καὶ στὶς ἀπογοητεύσεις τῆς ζωῆς.

Ποῦ νὰ τὸ ἔβαζε ὁ νοῦς κι ὁ συλλογισμὸς τους, πῶς οἱ πιστικοὶ τῶν Μπέηδων περνώντας τὰ μεσάνυχτα δίπλα ἀπὸ τὸ μισοσκαμμένο πηγάδι τους, θὰ ἀδειάζαν μέσα του τουλούμια ἀπὸ πολτό, πού τὸν ἔφερναν ἀπὸ τὴν ἀλυκὴ κοντὰ στὴ Γλυφάδα! Ἔτσι ὁ «καταραμένος» ἐκεῖνος τόπος οὔτε γλυκὸ νερὸ δὲν εἶχε γι' αὐτούς! Οἱ εἰδικοὶ κάθονταν στὴν Κομοτηνὴ... Ποιὸς μποροῦσε νὰ κάνει τὴ διάγνωση ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ χαμηλοχώματη χερσόνησος ἔκρυβε κάτω στὰ ἡμίβραχα σπλάχνα τῆς μπόλιχο νερό! Ἀκόμη κι ὁ Μιχαλάκης δὲν μποροῦσε νὰ ἐξηγήσει τί ἦταν ἐκεῖνα τὰ μεγάλα ἀνοίγματα πού ἔχαιναν κάτω στὰ κοκκινόχρωμα «γιάργια» τῆς χερσόνησου. Νὰ εἶχε ἄραγε ἡ ἄγνωστή του πολιτεία αὐτὸ πού δὲν ἔχουν πολλὲς καινούριες δικές μας, δηλ. ὑπονόμους πού ἔβγαζαν στὴ θάλασσα; Ἀκόμη ἦταν ἀδύνατο ἀνάμεσα στὰ χαλάσματα τῆς νεκρῆς πολιτείας νὰ μὴ βρίσκονταν κάποτε καὶ κάπου νερό. Ἐκεῖνος τουλάχιστο σκόπευε ὕστερα πιά ἀπὸ τὸ θέρος, μὲ τὸ καλὸ, κι ὅταν θὰ εἶχε πιά ταχτοποιήσει ἄλλες φροντίδες πὺ ἐπιταχτικές, νὰ ἀνοίξει τὸ δικὸ του πηγάδι!

«Ὅταν ἔχουμε ἀναπάντεχα μαλακὸ χειμῶνα, ἔχουμε κακὸ καλοκαίρι ἢ δὲν ἔχουμε καθόλου ἀνοιξη...», λέγουν ἐκεῖνοι πού εἶναι σκυμμένοι στὴ γῆ κι ἀνα-

βλέπουν κάποτε κάποτε στὸν οὐρανό. Βάλθηκε ἔτσι ἐκεῖνη τῆ χρονιά ἢ ἀνοιξη νὰ ἀποτελειώσει ὅ,τι δὲν πρόλαβε νὰ κάνει ὁ χειμώνας. Ὁ σορόκος δὲν ἄφηνε νὰ ξεμυτίσει μαρωνίτικο ἢ μακρηνὸ ψαροκάικο. Κι ἡ βροχὴ ἔφτασε πιά νὰ τρώει τὰ πλιθάρια τῶν προσφυγικῶν καλυβιῶν, μιὰ πού δὲν εἶχαν καλοψηθεῖ μὲ τὸν πρωτοχειμῶνο ἥλιο καὶ τὰ ἴχτισαν κιόλας βιαστικά. Μὴ ρωτᾶτε πιά γιὰ τὴ ζήση ἐκεῖ μέσα. Μέσα κι ἔξω... ἦταν νερό!

Κι ὁ Μιχαλάκης ἄρχισε πιά ν' ἀνησυχεῖ, γιὰ τὸ στάρι πού ἔδειξε κιόλας κορφὴ ἄρχισε νὰ πλαγιάζει ἀπὸ τὰ πολλὰ νερά καὶ τὸν ἀκούραστο ἀγέρα. Βιαστικὸς σὲ ὅλα του, σάματι νὰ ἤξερε πὼς ἡ ζωὴ δὲν θὰ τὸν περίμενε, πού νὰ εἶχε τὴν ὑπομονὴ νὰ γνωρίσει πρῶτα τὸν τόπο, νὰ ξέρει τί γίνεται καὶ πότε μπορεῖ νὰ γίνει.

7

Παρ' ὅλες τὶς ἀντιρρήσεις καὶ τὶς συμβουλὲς τῆς Μάλαμας, ἡ Μαρία ἐπέμενε νὰ ἔλθει πιά γιὰ λίγο στὸ τσιφλίκι. Μπορεῖ τὸ κατώγι νὰ εἶχε ἀκόμη κάποια ὑγρασία. Μὰ τὸ ἐπάνω, πού ἦταν τσατμάς, μὲ τὸν ἀγέρα πού φυσοῦσε μέρα νύχτα, ἔγινε πιὸ στεγνὸ κι ἀπὸ τὸν σανιδοκαπλαμὰ τῶν σπιτιῶν πού ἄφησαν πίσω τους. Ὑστερα λίγο ἀργότερα δὲν θὰ μπορούσε πιά νὰ ἔλθει καθόλου, κι ἡ ἄμνια Ζαμπακιῶ βεβέθηκε νὰ ἀκούει τὶς ἄλλες κυράτσες νὰ λένε «...μωρή, εἶσαι μὲ τὰ καλά σου πού θὰ ἔλθει ἡ ξένη νὰ κατοικήσει στὸ τσιφλίκι»; Ἀργότερα μπορεῖ νὰ λέγαν

ὥσως πὼς ἔφταιγε κι ἐκεῖνη, γιατί συχνά ἔλεγε στὸ Μιχαλάκη «ὄλα καλὰ ἀφεντικό, μὰ κι ἡ μοναξιά... Δὲ λέγω, μὲ τὸν Κύρο σου, σὰν τὸ βασιλόπουλο τοῦ παραμυθιοῦ, μιὰ καμιτσιὰ καὶ βρῖσκεσαι στὴν Ἐάνθη, ἀλλὰ νά, ἄλλο εἶναι νά τὴν ἔχεις δίπλα σου».

Ἔτσι σὰν ψέματα, σὰν ἀλήθεια, ἡ Μαρία βρέθηκε στὸ τσιφλίκι τοῦ ὄνειροπαρμένου ἄντρα της· στὴ μοναξιά, μὰ κοντά του... Ἡ ἄμνια Ζαμπακιῶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα πιά μονάχα τὸ βράδυ γύριζε στὸ πλιθοκάλυβο τῆς ἀδελφῆς της. «Νά 'ναι καλὰ κι οἱ δυὸ τους, δὲν τὴν χῶριζαν ἀπ' ὅ,τι εἶχαν καὶ δὲν εἶχαν», κι ἐκεῖνη δὲν ἄφηνε τὴν κοπέλα νά βάλει τὸ χέρι της πουθενά. Τὸ βράδυ πρὶν φύγει θὰ τελειώσει ὅλες τίς δουλειές καὶ θὰ τοὺς καλονυχτίσει λέγοντας καὶ τὴν καλὴ συμβουλή... γιὰ ὅλα. «Πεῖτε πὼς εἶμαι στὸ πόδι τῆς μάνας σας», ἦταν ἡ δικαιολογία γιὰ τὸ θάρρος της.

Τὸ μεγάλο βάσανο τῆς ἄμνιας Ζαμπακιῶς ἦταν ἡ ἀσκήκωτη λάσπη ποὺ ὕψωνε τὸ πόδι της κάθε φορὰ ποὺ βούλιαζε στὴ νωπὴ γῆς. Ἦταν ἀδύνατο ἢ βροχὴ νά μὴν τοὺς ἐπισκέπτονταν καὶ μιὰ καὶ δυὸ φορὲς τὴν ἡμέρα. Κι ὅσοι ξέραν καὶ μιλοῦσαν μὲ τὰ ἄστρα καὶ μὲ τὸ φεγγάρι, ὅλο γιὰ κακοχρονιά λέγαν καὶ γιὰ χίλια τόσα ἄλλα κακὰ μαντέματα. Ὅταν σηκῶνονταν ἐκεῖνος ὁ καταραμένος ὁ σορόκος, τὰ κύματα πηδοῦσαν πάνω ἀπὸ τὸ ξερονήσι τοῦ Χριστόφορου σὰ βουνά κι ἡ στενὴ λωρίδα γῆς ποὺ χῶριζε τὸ Γιασὲ Ἄντὰ ἀπὸ τὴ στεριά γινότανε ἓνα μὲ τὴ λιμνοθάλασσα τοῦ Καλιντζέ, ποὺ θαρρεῖς καὶ χύ-

νονταν βιαστικά στο πέλαγος. Τὸ ἴδιο γινόταν ἀλλὰ μὲ ἀντίθετη κατεύθυνση σὰν παραθύμωνε ὁ θρακιάς. Τότες ἡ θάλασσα χυνότανε μέσα στὴ λιμνοθάλασσα καὶ πάλι τὸ στενὸ ἦταν ἀπέραστο μὲ στεγνὰ πόδια. Μονάχα πού ἡ λάσπη στὸν πάτο τῆς λιμνοθάλασσας δὲν ἄφηνε νὰ ξεσηκωθεῖ τίποτε ἄμμος στίβα, ὅπως ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά. Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ τὰ ἀνατολικά τοῦ λαιμοῦ ἤξεραν ὅσοι συχνάζαν κατὰ κεῖ, ὅτι καὶ κάτω ἀπὸ τὸ νερὸ σὲ κείνη τὴ μεριά ὁ λαιμὸς περπατιόταν ζυπόλυτα, γιατί ἦταν πάντα ἀνάβαθα τὰ νερά κι εἶχε ὁ πάτος τοῦ ἕνα φρύδι.

Μιὰ μέρα τοῦ Μάη ἕνας χωροφύλακας καβάλα στὸ ἄλογό του ξεμύτησε μπροστὰ στὸ τσιφλίκι τοῦ Μιχαλάκη καὶ τοῦ ἔβαλε στὸ χέρι του ἕνα χαρτί μὲ βούλα, λέγοντάς τον καὶ προφορικὰ πὼς ἔπρεπε τὸ γρηγορότερο νὰ παρουσιαστεῖ στὴν Κομοτηνὴ. Μποροῦσε φυσικὰ νὰ πάει σὲ μιὰ δυὸ μέρες, ἀλλὰ ὅπως ἦταν φουριόζος, τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ καβαλίκεψε τὸν Κύρο καὶ τὸ ἔδωσε γιὰ τὴν πολιτεία. Εἶπε στὴ γυναίκα του ὅτι δὲν εἶχε νὰ ἀνησυχῆσει διόλου μιὰ πού ἡ ἄμνια Ζαμπακιῶ θὰ ἔμενε μαζί της ὥσπου νὰ γυρίσει, ἀργὰ τὴ νύχτα κατὰ τὰ φαινόμενα.

Ἄν ὁ καιρὸς ἦταν καλὸς θὰ ἔφευγε νωρίτερα. Κοντοστάθηκε ὡστόσο ἀπὸ τὸ πρωὶ γιατί ὁ καιρὸς φαινόταν σὰ θυμωμένος· νόμιζε ὅμως ὅτι δὲ θὰ γίνονταν χειρότερος ἀπὸ ὅ,τι ἦταν ὡς τώρα μέρα νύχτα. Μάης εἶναι...

Ἦστερα ἀπὸ τὸ μεσημέρι, ἀφοῦ ἄλλαξε ὁ ἀέρας γνώμη δυὸ καὶ τρεῖς ὡς τότε φορές, ἄρχισε πιά πρὸς

τὸ βράδυ νὰ δείχνει ὅτι θὰ ξέσπαζε μιὰ μπόρα μὲ
τρελοσορόκο. Τὰ κορφοβούνια τῆς Εἰάνθης καὶ τῆς
Θάσου ἄρχισαν νὰ μπαμπακιάζουν καὶ νωρὶς μὲ τὸ
βούτημα τοῦ ἡλίου ἄρχισαν πιά βροντὲς καὶ ἀστροπε-
λέκια νὰ αὐλακώνουν τὸν οὐρανό. Ἡ βροχὴ καὶ ὁ ἀέ-
ρας χτυποῦσαν τὸ τσιφλίκι καὶ ἔδερναν ἀλύπητα τὶς
σκηνὲς καὶ τὰ πλιθροκάλυβα τῶν προσφύγων. Ἐκεῖ
ἔβρισκε λιγότερη ἀντίσταση καὶ ἔκανε νωρὶς τὶς πα-
λιῆς σκηνὲς νὰ μοιάζουν σὰν στραπατσarisμένα
φύλλα κολοκυθιάς. Νωρὶς μαζεύτηκαν οἱ φουκαρά-
δες στὰ πλιθροκάλυβα καὶ τὸ εἶχαν πάρει ἀπόφαση
πὼς ἂν βᾶσταζε ὡς τὸ πρωὶ θὰ τοὺς τὰ διέλυε καὶ ἐκεῖ-
να. Ἔτσι ὅσο προχωροῦσε ἡ νύχτα καὶ τὸ κακό, κου-
κουβιασμένοι καὶ χωρὶς νὰ ξέρει τὸ ἓνα καλύβι τί
ἀπόφαση πῆρε τὸ ἄλλο, ὅλοι ἀποφάσισαν πὼς πρέπει
νὰ κάνουν τὸ θέλημα τῶν «μεγάλων» καὶ νὰ ξαναγυ-
ρίσουν ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ξεκόλλησαν γιὰ λίγο, στὰ λα-
σποχώρια τοῦ βάλτου. Πίστεψαν μὲ τὸ ἀποψινὸ κακὸ
πὼς κάτι ξέραν «οἱ μεγάλοι», ποὺ κοπανοῦσαν συχνὰ
πυκνὰ πὼς θέλουν τὸ... καλὸ τους. «Ὁπου ὁ κόσμος
καὶ ὁ Κοσμάκης». «Κι ὄχι ὁ τρελὸς ὁ Μιχαλάκης...»,
πρόστεσε κάποιος, γιὰ νὰ ἀκουστεῖ μέσα στὴν κό-
λαση ἐκείνη καὶ ἓνα γέλιο... Σάματι νὰ μὴν συνέ-
βαινε τίποτε, ἔτσι πῆραν καὶ μερικοὺς τὰ γέλια!

Ἐκεῖ ὁ ἀέρας σφύριζε στὰ παραθύρια καὶ στὴ στέγη τοῦ
τσιφλικιοῦ ποὺ τὸ ἔκανε νὰ σειέται σὰν τὴν βαλα-
νιδιά. Ἡ ἄμνιαι Ζαμπακιῶ ἔριξε στὸ τέλος καὶ μερι-
κὲς ξυλιῆς στὸ σκύλο ποὺ οὐρλιάζε λέγοντάς τον (νὰ
φάει τὸ κεφάλι του...). Ἄν ρωτᾶτε πιά καὶ γιὰ κείνη

τῆ μαλτέζικη κατσίκια, βράχνιασε νὰ ξεφωνίξει... Μ' ὄλη τὴν προσπάθεια τῆς γριάς νὰ δώσει κουράγιο στὴν τρομαγμένη κοπέλα, λέγοντάς τὴν χίλιες δυὸ ἀλήθειες καὶ μὴ, ἐκείνη ἔτρεμε σὰν τὸ πουλὶ πού ψυχομαχεῖ, κι ὄλο τὴ ρωτοῦσε, ἂν μπορούσε μὲ τέτοια κοσμοχαλασιά καὶ νύχτα νὰ γυρίσει ὁ Μιχαλάκης. Ἐκείνη τῆς ἔλεγε πὼς τὸ μάτι τοῦ ἀλόγου βλέπει καλύτερα στὴ νύχτα... Ἀλλὰ δὲν μπορούσε νὰ βάλει μὲ τὸ νοῦ της, πότε μπορούσε νὰ εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὴν Κομοτηνὴ ὁ Μιχαλάκης.

Ποιὸς νὰ ἔλεγε στίς δυὸ γυναῖκες ὅτι τὸ κακὸ ἐκεῖνο θὰ ἔπρεπε νὰ βρῆκε τὴν λασπόπολη πολὺ ἀργότερα καὶ σὰν τὴ βρῆκε πιά κι ὕστερα, τί νερὸ θὰ κατέβασαν τὰ ποτάμια καὶ τὰ λαγκάδια! Σὰν εἶδαν κι ἀπόειδαν ἔτσι οἱ καημένες ὅτι δὲν πρόκειται μῆτε τὸ κακὸ νὰ κοπάσει, μῆτε κι ὁ Μιχαλάκης νὰ φανεῖ, κουκουβιάσαν πιά κι οἱ δυὸ, ἢ μιὰ δίπλα στὴν ἄλλη στὸν ἀνατολικὸ ὄντά, πού τὸν ἔβρισκε λιγότερο κάπως τὸ κακὸ καὶ ἡ ἀντάρα.

Ἡ νέα ζαρωμένη ἐπάνω στὸ ἓνα ράντζο - κρεβάτι της, κι ἡ γριά δίπλα της καθισμένη ἐπάνω σὲ ἓνα σκαμνάκι, τῆς κρατοῦσε μὲ τὸ ἓνα της τὸ χέρι καὶ μὲ τὸ ἄλλο σκυμμένη ἐπάνω της τῆς ἔκρυβε τὸ πρόσωπο ἀπὸ τὶς ἀστραπές... Κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἡ κοπέλα τῆς εἶπε πὼς δὲν αἰσθάνονταν καθόλου καλά. «Ἐνα βάρος πλακώνει τὴν καρδιά μου καὶ κάτι πόνοι ἄρχισαν νὰ αὐλακώνουν τὴν κοιλιά μου...». «Καλά», τῆς εἶπε ἐκείνη, «καὶ πάντρεψα ἀπὸ βραδὶς στὸ τζάκι τὴ φωτιά», δίνοντας τὴν τὸ μπουκάλι μὲ τὴν κολώ-

νια, και κατέβηκε άμέσως στο κατώγι, κρατώντας στο χέρι της τo κερι και τὰ σπύρτα, που ήξερε από νωρίς που έπρεπε να τὰ είχε άκουμπήσει. Δεν τής είπε τίποτα. Ούτε «μη φοβᾶσαι», ούτε «κουράγιο», παρά «έρχομαι άμέσως».

Αγκαλά που ή άνθρακιά κάτω από τή στάχτη ήταν άκόμη γερή. Τήν αναδαύλισε, έβαλε επάνω της μπόλικα ξύλα και τόν τενεκέ γεμάτο με νερό. "Αρπαξε και μιá λεκάνη που κρεμιότανε στον τοίχο κι ανέβηκε άμέσως επάνω, αφήνοντάς την έξω από τo δωμάτιο.

Η κοπέλα που δεν είχε κουράγιο ούτε τήν κολώνια να άνοιξει, άπλωσε τὰ κάτασπρα χεράκια της και κλείδωσε τis παλάμες της πίσω από τόν λαιμό τής άμνιας Ζαμπακιώς. Κι εκείνη τής έλεγε κάτι συμβουλές, που δεν τis πολυκαταλάβαινε... «Πότε να άπλώνει λίγο τὰ παγωμένα ποδαράκια της και πότε να τὰ μαζεψει, να μη σφίγγεται...».

Κάποτε κατάλαβε ή άνήξερη κοπέλα και ή πολύπειρη γριά ότι ήταν μούσκεμα μέσα στο νερό. «Σπάσαν τὰ νερά», μουρμούρισε ή γριά κι ώσπου να τρέξει στο κατώγι για τo νερό και τή λεκάνη είδε τήν καφερή τή νιόμανα να είναι κιόλας ματωμένη! «Κουράγιο, κουράγιο», τής έλεγε και σε λίγο, όταν εκείνη άφησε ένα βαθύπνοο αναστέναμα, μέσα στο χάσιμο του κόσμου, άκουσε μιá φωνή μωροῦ και τή γριά να λέει «κουράγιο... και τo παιδι είναι γερό...». Τὰ άλλα δεν μπορούσε ούτε να τὰ άκούσει ούτε και να τὰ ξεδιαλύνει. «Κι αν δεν ήταν, μαθές, και γερό, έσεΐς να

εἶστε καλά. Θεοῦ δουλειές. Ἦταν κι αὐτὸ γραφτό, φαίνεται...».

Ἡ γριά κατάφερε στὸ μεταξύ ὅπως ὅπως νὰ φέρει ἐπάνω στὸν ὄντα μέσα σὲ ἕνα μπακίρι ἀνθρακιά ἀπὸ τὸ τζάκι. «Ἡ φωτιά χρειάζεται και γιὰ παρηγοριά», μουρμούριζε. Κι ἀφοῦ ἔκοψε τὸ «κῶρο» τοῦ μαροῦ μὲ κάθε προσοχή και τὸ καθάρισε κάπως ἀπὸ τὰ αἷματα, τὸ ντύλιξε μέσα σὲ ζεστὸ μπαμπάκι ποὺ τὸ ἔβγαλε ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τοῦ μπαμπᾶ του. Ἔστρωσε ὕστερα τὴ μισὴ κουβέρτα μέσα σὲ μιὰ καλαθούνα ποὺ βρῆκε στὸ διπλανὸ δωμάτιο κάτω, τὴν ἄλλη μισὴ ἀπὸ ἐπάνω, και τὸ σκέπασε. Καί γιὰ νὰ δώσει κουράγιο στὴ λεχώ, μὰ και γιὰ τὸ χρειάζότανε κι ἡ ἴδια, τῆς ἔλεγε, μ' ὅσο μπορούσε δυνατὴ φωνή, σάματι νὰ ἤθελε νὰ βάλει κάτω τὸν ἀφρισμένο σορόκο ποὺ χτυποῦσε και βροντοῦσε τὰ ντουβάρια τοῦ τσιφλικιοῦ συθέμελα («νὰ τῆς ζήσει· ἐκεῖνοι νὰ ἴναι γεροί. Τὰ ἑφταμηνίτικα, κυρά, ἅμα ἔχουν χρόνια γένονται και ἔξυπνα και γερά... Ὅλη ἡ δυσκολία εἶναι ὥσπου νὰ πάρουνε τὶς μέρες τους... Ὑστερα γρήγορα ξεπετιοῦνται»).

Ἀφοῦ τὴν καθάρισε κάπως, τῆς εἶπε πὼς τώρα τὸ πιὸ σοβαρὸ στὰ ἀποψινὰ τους ἀνείπωτα βάσανα (χωρὶς νὰ ξεστομίσει τὶς δυὸ τελευταῖες λέξεις) ἦταν ὥσπου νὰ πέσει τὸ ὕστερο. Μετὰ ὅλα θὰ πᾶν καλά, μὲ τὴ βοήθεια τῆς Παναγιᾶς και τοῦ Χριστοῦ.

Περιμένοντας κι αὐτό, ἔτσι γεμάτη πίκρα ἀνακατωμένη μὲ χαρὰ, ἂν μπορούσε νὰ τὸ πεῖ κανεὶς χαρὰ αὐτὸ ποὺ δοκίμασαν ἀπόψε και οἱ δυὸ, και πιὸ πολὺ

φυσικά ή άπραγη κοπέλα, κατέβηκε κι άρπαξε από τὸ κατώγι ὅ,τι χρειάζονταν τὸ κουτί με τὴ ζάχαρη, γιὰ νὰ κάνει ἕνα βραστικό γιὰ τὴ λεχώ. Ἄφοῦ καθάρισε ὅπως ὅπως τὸ μικρὸ δάχτυλό της, τὸ ἔβαλε μ' ὅσο μπορούσε νὰ πάρει ἀπὸ τὸ χλιαρὸ ζαχαρόνερο στὸ στοματάκι του. Τῆς ἔφερε τὸ πληρόφορο ὅτι εἶναι καλούτσικο ἀγοράκι, ἀναλόγως ποὺ εἶναι ἑφταμηνίτικο (χωρὶς πάλι νὰ ἀκουστεῖ ἡ τελευταία λέξη). Κοκκινούτσικο. Μονάχα ποὺ δὲν ἀνοίγει τὸ καημένο τὰ ματάκια του, μὰ ξέρει ἐκείνη πὼς ἀναπνέει καλά...

«Μὴν κλαῖς κυρά μου, φτάνει πιά! δὲν εἶναι καί... γούρι... Πές, δόξα νὰ ἔχει ὁ Θεὸς καὶ ἄλλο τίποτα δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε... Ταχιά τὸ πρωινὸ θὰ φανεῖ κι ὁ καλὸς σου. Μονάχα νὰ σταματῆσει κάποτε κι αὐτὸ τὸ τρισκαταραμένο τὸ ραγάνι».

Ἡ καημένη ἡ λεχώ κολυμποῦσε στὸ αἷμα. Κι ἡ ἄμνια ἡ Ζαμπακιώ με τὰ σωστά της πίστευε πὼς ἅμα ἔπεφτε τὸ ὕστερο... θὰ σταματοῦσε τὸ κακό... Ἦξερε ὡστόσο πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ τὴν μετακινήσει. Ὅταν ἐπιτέλους κάποτε ἔπεσε κι αὐτὸ, χωρὶς φυσικά νὰ ἤξερε ἂν ἔμεινε τίποτε ἢ ὄχι ἀκόμη, πῆρε ἕνα καθαρὸ σεντόνι ἀπὸ μέσα ἀπὸ μιὰ βαλίτσα καὶ φάσκιωσε καλά καλά τὴ λεχώ στεριώνοντας τὶς ἄκριες του με μιὰ δυὸ παραμάνες. Χωρὶς νὰ τὴν πολυμετακινήσει ἔφερε δίπλα της τὸ ράντσο τοῦ Μιχαλάκη καὶ τὴν πέρασε ἐκεῖ. Προσπάθησε ὕστερα νὰ τῆς δώσει ὅ,τι μπορούσε γιὰ νὰ στηριχτεῖ τὸ μέσα της. Πιστεύοντας καὶ μὴ τῆς ἔλεγε τώρα πιά ποὺ ἠσύχασε κι ἐκείνη σάματι νὰ κόπασε κάπως ἔξω τὸ κακό.

Κι ἔκανε ὅ,τι χρειάζονταν ἐπάνω στοῦ δωμάτιο. Συμάζεψε τὰ λερωμένα, ἔβγαλε ἔξω τὸ ράντζο, πρόλαβε καὶ κατέβηκε ξανά στοῦ κατώγι καὶ ἄρπαξε λίγο γάλα ποῦ εἶχαν στοῦ φανάρι ἀπὸ τὸ ψεσινοβραδυνὸ ἄρμεγμα.

Ἡ λεχώ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἔχανε ἀπὸ τὰ μάτια της τὸν κόσμον, ἀλλὰ δὲν ἤθελε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ κάθεται ἢ ἄμνια Ζαμπακιῶ στοῦ σκαμνὶ δίπλα της. Ὡς τὸ πρῶν εἶναι ζήτημα ἂν ἀνοιξε καθόλου τὸ στοματάκι της. Δὲν ἔκλεισε μάτι κι ἄς εἶχε κλειστὰ τὰ μουσκεμένα ἀπὸ τὸ δάκρυ βλέφαρά της. Δὲν εἶχε κουράγιο, μὰ... οὔτε καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ νὰ δεῖ τὸ παιδί της, πέρα ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ μόνη φορὰ ποῦ τῆς ἔφερε ἢ γιὰ τὸ πανέρι μὲ τὸ μωρὸ τὴν ὥρα ποῦ τὴ μετακίνησε στοῦ καθαρὸ ράντζο.

Τὸ ραγάνι κόπασε κατὰ τὰ ξημερώματα. Σὰν ἀνοῖξαν τὰ θεμέλια τοῦ οὐρανοῦ καὶ πρόβαλε λίγο τὸ ἔλλιδοφόρο πρωινὸ χρύσωμα, ἡ γριά ἀνοῖξε τὸ ἀνατολικὸ παραθύρι τοῦ ὄντᾶ. Τότε μονάχα συνείκασε πὼς ἡ ὄψη τῆς νιόμανας δὲν ἦταν πολὺ καλὴ. Δὲν τῆς ἄρεσε διόλου καὶ δαγκώθηκε ἡ καψερή. Μὰ τί νὰ ἔκανε! Σὲ λίγο ἔριξε καὶ μιὰ ματιά στὸν προσφυγικὸ καταυλισμὸ καὶ τί νὰ δεῖ! Ὅλοι ἦταν στοῦ πόδι! καὶ δὲν ἦταν βολετὸ σκυμμένοι κι ἀνασηκωνόμενοι νὰ κάνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ μαζεύουν μέσα ἀπὸ τὰ λιωμένα πλιθάρια τὰ βρεμένα στρωσίδια τους κι ὅ,τι ἄλλο εἶχαν καὶ δὲν εἶχαν. Μερικοὶ μάλιστα σὰ σκιάχτρα, ποῦ δὲν μποροῦσαν νὰ σηκώσουν τίποτε, οὔτε καὶ τὰ ἀσήκωτα λασπωμένα πόδια τους, εἶχαν κιόλας ξεκινήσει γιὰ τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς στὰ λα-

σποχώρια. Μονάχα τὰ παλούκια ἀπὸ τὶς σκηνές, σὰν τὰ κατάρτια θαλασσοτσακισμένου караβιού, στεκόνταν ὄρθια. Κι ἀπάκρη σὲ κανένα ἐπάνω κυμάτιζε κι ἓνα κουρέλι, ἓνα ἀπομεινάρι ἀπὸ σάπιο караβόπανο. «Μάνα μου, φεύγουν», ξεστόμισε ἀλλὰ κατάπιε ἀμέσως τὴν κουβέντα τῆς ἡ γριά, νομίζοντας πὼς θὰ μπορούσε νὰ τὴν ἀκούσει ἡ καταχαλασμένη λεχώ.

Μουσκεμένοι ὡς τὸ κόκκαλο, ἄλογο καὶ καρβαλάρης, πέρασαν ὅλη τὴ νύχτα κάτω ἀπὸ τὸ ραγάνι, προσπαθώντας νὰ πᾶνε λίγο μπρὸς καὶ ξαναγυρίζοντας πίσω πάλι, ἀπὸ πλαγιά σὲ πλαγιά καὶ ἀπὸ ἀσμάκι σὲ ἀσμάκι. Πρῶτη φορὰ φάνηκε τὸ καημένο τὸ ἄλογο ἀνυπάκουο στὸν ἀφέντη του. Βούλιαζε ὡς τὴν κοιλιά τὸ κακόμοιρο στὴ λάσπη κι ἐκεῖνος μὲ μπλεγμένο τὸ ἓνα χέρι στὰ μαλλιά του, τὸ βίτσωνε μὲ τὸ ἄλλο, σὰν νὰ μὴν ἔφταναν οἱ κλωτσιές στὰ πλαγινά του. Καλὰ ποὺ ἦταν κάποτε ὑποχρεωμένος νὰ ἀνασηκώνει μπροστὰ ἢ πίσω τὰ ποδάρια του!

Σὰν τὰ κατάφερε κάποτε, ἀφοῦ ἀργοκατάλαβε πὼς ἔπρεπε λοξοδρομώντας ὅλο καὶ κατὰ τὰ δυτικά, νὰ φτάσει ὡς τὴ Γλυφάδα, ποὺ εἶχε κατὰ κεῖ καὶ μερικές ξεροτρόχαλες πλαγιές, εἶχε χαράξει πιά ὁ Θεὸς τὴν ἡμέρα κι ἔτσι πρῶτος ἀντίκρουσε ἀπὸ μακριὰ τὴ βιβλικὴ ἔξοδο τῶν προσφύγων ἀπὸ τὸν καταυλισμὸ τους στὰ οἰκόπεδα τῆς Εὐλαγανῆς καὶ τὴν πορεία τους γιὰ τὸ Κρανοβούνι. Δὲν μπόρεσε νὰ βάλει ὁ νοῦς του γιατί ἔφευγαν ἀφήνοντας πίσω τους ὅ,τι εἶχαν καὶ δὲν εἶχαν. Νόμιζε ὅτι τὰ ἄφησαν κάτω ἀπὸ... στέγες γιὰ νὰ ξαναπᾶνε καὶ νὰ τὰ κουβαλή-

σουν με τήν υπομονή τους...

Με ύψωμένες γροθιές, με κατάρες και με βλαστήμιες τόν προσπέρασαν. «Νά πάς και νά μοῦ στείλεις τήν ἄραχνη ἀδελφή μου», τοῦ εἶπε μιὰ γυναικεία φωνή. Καί μιὰ ἄλλη ἀνδρική ἀπόσωσε ἀμέσως: «Κράτησέ την κοντά σου. Φτάνει ὅσο τήν εἶχα ἐγώ»!

Ὁ σκύλος πού βουβάθηκε ὕστερα ἀπό τὸ κακὸ πού βρῆκε τὸ σπιτικὸ τοῦ Μιχαλάκη ἄρχισε νά γαυγίζει χαρούμενα, πολὺ πρὶν κουνηθεῖ ἀκόμη ἢ ἄμνια Ζαμπακιῶ ἀπὸ τὴ θέση της· κι ὥσπου νά κατεβεῖ και νά ἀνεβεῖ γιὰ νά τὸ πεῖ στὴν βαριόμοιρη Μαρία, ἀκούονταν κιόλας τὸ χλιμίντρισμα τοῦ Κύρου. Ἐωπίσω κάτω ἢ Ζαμπακιῶ.

Σὰν πάτησε ὁ Μιχαλάκης τὸ πόδι του στὴ γῆ, τὸν ἄρπαξε με τίς χεροῦκλες της και τὸν φίλησε. «Παιδί μου, παιδάκι μου», μπόρεσε μονάχα νά ξεστομίσει και τὴν πῆραν κι αὐτὴν τὰ δάκρυα — αὐτὴν πού ἔκανε ὅλη νύχτα ἀτσάλι τὴν καρδιά της και δὲν τ' ἄφησε νά τρέξουν. Κατάλαβε, δὲν κατάλαβε ἐκεῖνος, ἀνέβηκε τρία τρία τὰ σκαλοπάτια κι ἀντίκρουσε αὐτὸ πού δὲν μπορούσε νά βάλει ποτὲ ὁ νοῦς του.

Ἡ κερένια ὄψη τῆς γυναίκας του, γεμάτη ἀντάρρα και γαλήνη συνάμα, δὲν μπορούσε τίποτε ἄλλο νά τοῦ πεῖ παρὰ νά μπλέξει τὰ ἀδύναμα χεράκια της στὸ λαιμὸ του. Χωρὶς καμιὰ ὀδηγία κάθησε ὁ καφερός στὸ σκαμνὶ τῆς γριᾶς και πῆρε τὴ θέση πού εἶχε ἐκεῖνη σχεδὸν ὅλη τὴ νύχτα. Ἐκλαιγε σὰν μωρό, μιὰ πού ἐκεῖνο δὲν εἶχε ἀκόμη τὴ δύναμη νά τοῦ φανερώσει τὴν παρουσία του, νά τοῦ πεῖ πὼς ἦταν και

ἐκεῖνο τώρα... κι ἴσως «ὅτι μόνον ἐκεῖνο πιά ὑπῆρξε...»).

Ἡ γριά ἔπρεπε νὰ βάλει τέλος καὶ σ' αὐτὸ τὸν ἀχόρταγο θρῆνο. Φέρνοντάς τον ροῦχα γιὰ νὰ ἀλλάξει κι ἀρπάζοντας τὸ πουκάμισό του πάνω ἀπὸ τὴν καλαθούνα πού τὴν ἔκανε κούνια τοῦ μωροῦ του. (Ἔτσι κάνουν ὅταν γεννιέται ἓνα μωρὸ καὶ λείπει ὁ γονιὸς του. Βάζουν ἓνα ροῦχο ἐπάνω σὲ κείνη πού κοιλοπονάει κι ὕστερα σὰν ἔλθει τὸ παιδί πιά, ἐπάνω στὴν κούνια του). Τότε μόνο τοῦ ἔδωσε ἡ γριά νὰ καταλάβει πὼς δὲν ἦταν πιά μονάχα οἱ δυὸ τους στὸν κόσμο τοῦτο... Ἐκείνη πάλι, ἡ γριά κουρούνα, τοῦ εἶπε τί ἔπρεπε νὰ κάνουν.

Κι ἄφησε ἔτσι ὁ καψερὸς τὴν καταχαλασμένη γυναίκα του κι ἀμέσως πάλι καβάλα στὸ μουσκεμένο καὶ καταματωμένο ἄλογό του ἔτρεξε κατὰ τὸ Κούρσουμλου. Τὸ χτεσινὸ ἀνείπωτο ραγάνι ἔκανε τοὺς μακρηνοὺς ψαράδες νὰ μετακινηθοῦν καὶ νὰ ἀράξουν στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ βράχου τοῦ Κούρσουμλου, ἐκεῖ λίγο παρακάτω ἀπὸ τὴν ἀγριοσυκιὰ καὶ τὸ βουλγάρικο ἀμπρί, σύριζα στὸ βράχο πού πυργώνεται, καὶ δὲν τοὺς πιάνει ὁ τρελοσορόκος.

Σκιάχτηκαν οἱ κακοκοιμισμένοι ψαράδες ἅμα εἶδαν τὸν Μιχαλάκη καβάλα, ἴδιο στρατοκόπο ἅγιο νὰ ὀρμᾷ κατὰ τὸ ἀπάγγειό τους λημέρι.

«Καλὴ μέρα, Διαμαντή», εἶπε τοῦ καπετάνιου καὶ τοῦ ἔδωσε μὲ δυὸ λόγια νὰ καταλάβει τὸν ταραμὸ πού ἔδερνε τὴν ψυχὴ του. Κι ἐκεῖνος τὸν βεβαίωσε πὼς «μὲ δυὸ ζευγάρια κουπιά, τὸ ἓνα πρῖμα καὶ τὸ

ἄλλο πλώρη, θὰ μπορέσουν νὰ ξεμουτίσουν ἀπὸ σταβέντο τοῦ Κούρσουμλου ὡς τὴν Ἀλυκὴ. Κόβει ὅσο νὰ 'ναι κάπως τὸ κακό, γιατί ἀντικρύζουνε τὸν κάβο τοῦ Φαναριοῦ». Ὑστερα, ὅσο νὰ 'ναι πιά, «ἔχει χάρη σήμερα ὁ ἀγέρας».

Ὡσπου νὰ περάσουν τὴν ψαροπούλα ἀπὸ τὴ σικιά σταβέντο στὸ Κούρσουμλου τὰ τέσσερα παλικάρια, οἱ ἄλλοι κι ὁ Διαμαντῆς τρέξανε στὸ τσιφλίκι. Διπλώνοντας τὰ πόδια τοῦ ράντζου κατέβασαν τὴν καταχαλασμένη γυναίκα κάτω κι ἀφοῦ τὴν σκέπασαν καλά ξεκίνησαν γιὰ τὸ Κούρσουμλου. Ἦταν, ζωὴ νὰ ἔχουν, πολλοὶ κι ἔτσι μετάλλαζαν οἱ τέσσερις ψαράδες. Ἐωπίσω κι ἡ κυρὰ Ζαμπακιά μὲ τὴν καλοθούνα στὴν ἀγκαλιὰ της. Πῶς τῆς ἐρχόνταν ἔτσι ἄθελα νὰ κάνει τὸ σταυρό της... Μὰ ἔλα πού θὰ ἔμοιαζε πιά τότε μὲ σωστό... ξόδι!

Ὡσπου νὰ φτάσουν στὸ πηγάδι μὲ τὸ καλὸ νερό, ἡ βάρκα καβατζάριζε κιόλας τὸ ξερόβραχο κι ἐρχόνταν νὰ τοὺς πάρει. Ἡ γριά πού πόμενε κάπως πίσω, δὲν μπόρεσε πιά νὰ κρατηθεῖ κι ὄρμησε μὲ τὴν καλοθούνα στὴν ἀγκαλιὰ μέσα στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγῆ Νικόλα τοῦ Καραγτσέλη· στὸ ἐκκλησάκι τὸ λευκό, πού κι οἱ ἄλλοι σὰν τὸ προσπέρασαν σταυροκοπήθηκαν. Μονάχα πού οἱ τέσσερις ναυτικοὶ γύρανε εὐλαβικὰ τὸ κεφάλι τους.

Ἡ γριά ἔσυρε μέσα στὸ μικρόχωρο ἐκκλησάκι μιὰ φωνὴ πού ἦταν ὅλη δική της, προσευχὴ καὶ μοιρολόγι συνάμα.

Τοὺς πρόλαβε φυσικὰ στὴν ἀφρισμένη ἀκροθα-

λασσιά. Κι ἔκείνοι ἀφοῦ ἀπίθωσαν στήν καρίνα τῆς λεχώ βγάζοντας τὸν μεσαῖο μπάγκο, βάλαν καὶ τὴν γριά καὶ τὴν καλαθούνα κάπου ἐκεῖ κοντὰ τῆς καὶ σύρανε πάνω ἀπὸ τὸ πλαγιασμένο λατίνι τοῦ καϊκιοῦ τὸ παραβόπανο, ἔτσι πού νὰ σκεπάζει καλὰ τὶς γυναῖκες ἀπὸ τὴν πλώρη, γιατί ὁ ἀέρας ἦταν ἀπὸ μπροστά τους.

“Ὁρθιος στὸ τιμόνι ὁ Διαμαντῆς. “Ὀλοι μαζί μὲ ζύγισμα στὰ λόγια του, «ἴσα μὲ μιά, παιδιά», στὸ παράγγελμά του ξεκίνησαν μὲ πλώρη γιὰ τὴν Ἀλυκὴ. Τὸ μεγαλύτερο κακὸ πού εἶχαν νὰ πάθουν οἱ ναυτικοὶ ἦταν τὸ βρέξιμό τους. Ἡ θάλασσα ἦταν ἀκόμη φουσκωμένη καὶ ὁ καιρὸς μπροστὰ τους. Ἡ γριά πῆγαινε νὰ σκάσει ἀπὸ τὸ κακὸ τῆς κάτω ἀπὸ τὸ παραβόπανο, ἀλλὰ δὲν ἄφηνε τὸ χέρι τῆς ἀπὸ τὸν ἀργόπορο σφυγμὸ τῆς λεχῶς.

Ὁ Μιχαλάκης τὸ ἔδωσε ξωπίσω γιὰ τὴν Κομοτηνὴ. Ἡ βάρκα θὰ ἄραζε στήν Ἀλυκὴ. Κι ὁ Διαμαντῆς τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ ἔβρισκε κάποιον μεχερμετλή Ἀγά πού θὰ ἔξευγε τὴ βοϊδάμαξά του, ὥστε ἀμέσως νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴν Κομοτηνὴ — κι ὅπου τὸν συναντήσουν.

Ἐκεῖνος ὕστερα ἀπὸ τὴν πείρα τῆς ἀξέχαστης νυχτιᾶς θὰ ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε στὴ λασποπολιτεία γιὰ νὰ πάρει γιατρὸ καὶ νὰ τοὺς συναντήσῃ στὸ δρόμο. Ἡ δυσκολία θὰ ἦταν ὥσπου νὰ βγοῦν στὸ δημόσιο Πορτολάγο - Κομοτηνῆς. Ὁ καρὸδρομος μιά φορὰ ἀπὸ τὴν Ἀλυκὴ ὡς τὸ γεφύρι γιὰ τὸ Σασαρλῆ (ἀνάμεσα Πόρπη καὶ Σάλπη) ἦταν στρωμένος μὲ χαλί-

κία ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς πρώτης βουλγαρικῆς κατοχῆς.

Σὰν μπῆκε ὁ καφερός ὁ Μιχαλάκης στὴν Κομοτηνὴ, ἀμέσως ἔτρεξε στὸ σπίτι τοῦ γιατροῦ κ. Πολυζωΐδη, πού τὸ κάτω πάτωμά του εἶχε τὸ μεγάλο ὄνομα «κλινική». Σὰν εἶδε τὸ γιατρὸ καὶ τοῦ εἶπε μὲ δυὸ λόγια τὸ κακὸ πού τὸν βρῆκε, ἐκεῖνος παράγγειλε τὴ νοσοκόμα του νὰ ἐτοιμάσει ὅ,τι χρειάζονταν κι ἀνέβηκε καὶ ὁ ἴδιος δίπλα στὸν ἀμαξήλατῃ Σαμπρῆ, στὸ ἀμάξι πού τὰ κατάφερε νὰ ἔχει μετατρέποντας ἕνα «παῖτόνι» σὲ ἀσθενοφόρο! Ὁ Μιχαλάκης πῆρε θέση μέσα στὸ ἀμάξι, μιά πού στὰ χάλια πού βρισκόταν δὲν διέφερε σωματικὰ καὶ ψυχικὰ ἀπὸ ἄρρωστο.

Ἄργα φυσικὰ συνάντησαν τὴ συνοδεία τῆς Μαρίας. Ἄμέσως ὁ γιατρὸς ἔκανε ὅ,τι ἔπρεπε νὰ κάνει. Σφυγμὸ, θερμομέτρο, μιὰ ἔνεση στὴν καταχαλασμένη γυναίκα. Καὶ σὰν εἶπε στὸ αὐτὶ τοῦ ἄντρα τῆς πὼς «ἔχασε πολὺ αἷμα ἢ καημένη κι ἀκόμα θὰ πρέπει συνεχῶς νὰ χάνει» ξεκίνησαν γιὰ τὴν Κομοτηνὴ.

Μουχρωμένο σούρουπο ἦταν πιά ὅταν μπήκανε στὴν πόλη. Ἡ λεχὼ σχεδὸν ἀνάισθητη. Μὲ τὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ γιατρὸς ἀντικατάστησε πρῶτα ἀπὸ ὅλα τὸ φάσκιωμα πού ἔκανε ἢ γιὰ καὶ προσπάθησε νὰ μεταδώσει ὅ,τι διέθεταν τότε στὴ λεχὼ. Δὲν νόμισε ὅτι ἐπιτρέπονταν νὰ ἀγγίσει τίποτε παραπέρα. «Ἄν σταματοῦσε ἢ αἱμορραγία, κι ἂν ὁ πυρετὸς πού παρουσιάσθηκε στὸ μεταξύ δὲν ἦταν τίποτε προάγγελος μεγαλύτερου κ..., ἂν... ἂν...», τοῦ ἔλεγε

και του συνεστησε πια να ηρεμησει κι εκεινος λιγο.

"Οσο για το μωρο, (να μην ανησυχει καθολου), του ειπε. «Για κεινο ειμαι περισσοτερο απο βεβαιος, οτι τωρα που μπηκε μεσα στα "μπαμπακια" θα παρει τις ημερες του, τις ημερες που του λειπουν, και θα ειναι μια χαρα!» «...Εκεινη μοναχα αν τα...» — κι εφαγε παλι τα λογια του.

"Αφησαν την κλινικη αργα τη νυχτα παιρνοντας διαφορετικη κατευθυνση ο καθενας τους. 'Η γρια θα εβρισκε να γειρει το κεφαλι της κάπου... μα θα την επαιρνε υπνος; 'Εκεινος δεν της ειπε που θα παει... Μα εκεινη ηταν σιγουρη πως το μυαλο του ...θα σαλειψε πια κιόλας. "Ελεγαν που ελεγαν πως ηταν... ονειροπαρμενος, τωρα πια τα ειχε χαμενα για καλα. "Ηταν αξιολυπητος. "Αν και η γρια ηξερε το χιλοσειπωμενο «αλιμονο σε εκεινον που παει...».

Πρωτη φορα στη ζωη του ο Μιχαλακης παρακαλεσε ενα καφετζη να ακουμπησει λιγο το ζαλισμενο κεφαλι του εκει στον τοιχο, οπου καθησε, ωσπου να του ψησει τον πικρο καφε που παραγγειλε. Κι εκεινος ξαφνιασμενος για τον αργοπορο πελατη με τη σκουπα ακομη στο χερι γιατι αρχισε το σκουπισμα του καφενε, τον ρωτησε για την ανταρα που εδερνε την ψυχη του. Σαν εμαθε το κακο που τον ειχε βρει, του ειπε καλοκαγαθα: «'Ενα κουτι ζαχαρη κι ενα κουτι καφε ανακατεμενο με ρεβιθι εχω εκει. 'Η φωτια μπορει να μη σβησει. Ξαπλωσε δω κι οποτε θελεις φκιασε κι αλλον ενα μονος σου. Θες και περισσοτερους... Σε καμια δυο ωρες θα ανοιζω τα

μάτια. Τότε αποτελειώνω τὸ σκούπισμα· ἄς μείνει ἀπόψε ἔτσι τὸ τσιγαροφορτωμένο πάτωμα τοῦ καφενέ...»).

Βγαίνοντας νὰ φύγει ξαφνιάστηκε ὁ καλοκάγαθος καφετζής. Δὲν φαντάστηκε ποτέ του πὼς ὁ μουσαφίρης του εἶχε καί... τὸ ἄλογό του ἀπέξω στὴν πόρτα δεμένο!

Πρῶι, χαράματα, ὁ Μιχαλάκης βρέθηκε στὴν κλινική. Ἡ ἀδελφὴ ποὺ ἀντίκρουσε μπροστά του ὀρκίσθηκε σ' ὅ,τι ἔχει ἱερό, ὅτι ξημερώθηκε δίπλα στὴν ἄρρωστη γυναίκα του, πὼς σὲ λίγο θὰ ἔλθει ἡ ἄλλη γιὰ νὰ φύγει ἐκείνη γιὰ τὸ σπίτι της. Τοῦ εἶπε ἀκόμη πὼς ὅλη τὴ νύχτα δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο παρὰ ὅ,τι τῆς παράγγειλε ὁ γιατρός. Νὰ παρακολουθεῖ καὶ νὰ γράφει τὸ σφυγμό, τὸν πυρετὸ καὶ τὸν ὄρὸ ποὺ ὑψώνονταν δίπλα στὸ κρεβάτι τῆς ἄρρωστης, σὲ ἕνα εἰδικὸ κρεμαστάρι.

Ἐκείνη σὰν τὴν ἄγγιξε στὸ μέτωπο καὶ τῆς ἔπιασε τὸ κερένιο χέρι, ἄνοιξε τὰ ματάκια της καὶ τὸν κοίταξε κάπως οὐδέτερα. Ἐκεῖνος δὲν κράτησε τὰ κλάματα καὶ τοὺς λυγμούς του... Ἡ ἀδελφὴ τὸν ἄρπαξε ἀπὸ πίσω καὶ τὸν συνόδεψε ὡς τὴν πόρτα τοῦ θαλάμου. Εἶχε κατεβεῖ τὰ σκαλοπάτια καὶ ὅμως ξαναγύρισε. Εἶχε εἶδε ὅτι εἶχε ἐκεῖ μέσα καὶ κάποια ἄλλη ψυχὴ, γιὰ τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ ἐνδιαφερθεῖ. Γιὰ κείνην τὸν βεβαίωσε ἡ νοσοκόμα ὅτι «εἶναι μιὰ χαρά». Ἴσως, ἔβαλε μὲ τὸ νοῦ του, τοῦ εἶπε ἔτσι γιὰ τὸν ξεφορτωθεῖ...

Σὰν τρελὸς ἔτρεξε ἀμέσως στὸ τηλεγραφεῖο καὶ

παρακάλεσε με ένα τηλεγράφημα έπεΐγον πού έκανε στην Εάνθη, στην οικογένεια του σπιτονοικοκύρη Κ. Κωνσταντινίδη, να προετοιμάσουν ψυχολογικά τη μάνα του λέγοντάς την ότι φτάνει και δέ φτάνει τη γυναίκα του.

Πού να ήξερε ο δόλιος ότι η Μάλαμα, ύστερα από τον προχθεσινό κατακλυσμό πού βρήκε και την Εάνθη, έφαγε τὰ σίδερα να ρωτᾶ τους φιλόξενους σπιτονοικοκύρηδες για τὰ παιδιά της. "Αν τὸ κακὸ αὐτὸ μπορούσε να εἶχε βρεῖ και τὰ παιδιά της. Στην έρημιᾶ... μήπως μπορούσε να πάθει τίποτε ἀπὸ τρομάρα ἢ νέα πού δὲν ἦταν μαθημένη σὲ τέτοιες λαχτάρες. Κι ἐκεῖνοι πού ἤξεραν κι ἀπὸ ἄλλες φορές τί θὰ πεί τρελοσορόκος κατὰ τὸ Φανάρι και τὰ τραχειὰ παραθαλάσσια τῆς Θράκης, πασχίζανε ὅλο να τὴν καθησυχάσουν..." Ὡσπου πῆραν στὸ τέλος τὸ κακὸ χαμπέρι, τὸ τηλεγράφημα. Και τότε ὁ ἴδιος ὁ κ. Κωνσταντινίδης τὴ συνόδεψε βουβά ὡς τὴν Κομοτηνὴ.

Σὰ φτάσανε στην κλινικὴ Πολυζωίδη ἡ Μάλαμα κι ὁ καλὸς κύριος Κωνσταντινίδης ἀντίκρυσαν ἕξω στην αὐλὴ ἓνα σκιάχτρο, κι ὄχι τὸν Μιχαλάκη.

Σὰν μπῆκε ἡ Μάλαμα στὸ δωμάτιο τῆς ἄρρωστης κι ἔριξε τὴν πρώτη της ματιὰ πάνω στὸ κάτωχρο πρόσωπο τῆς νύφης της, κέρωσε κι ἔγινε κι ἐκείνη σὰν τὴν ἄρρωστη ἀπὸ κερὶ... Παλικαρίσια ὡστόσο, ὅπως στάθηκε σ' ὀλόκληρη τὴ ζωὴ της, ἔφραξε με τὴ δεξιὰ της χούφτα τὸ στόμα της και δάγκωσε τὰ χεῖλη της, για να μὴ βγεῖ ἡ φωνὴ της, πού ἂν ἦταν βολετὸ θὰ τὴν ἔσερνε ἔτσι πού να τὴν ἀκουγε ὁ

κόσμος ὅλος!

Πλησίασε κάπως κι ἀφοῦ μὲ νεῦμα βεβαίωσε τὴν ἀδελφή πού ἦταν δίπλα στὴν ἀρρωστη πὼς δὲν ἐπρόκειτο νὰ ταράξει τὴν αἰώνια ἡσυχία τῆς κερένιας κούκλας πού ἀφῆνε σιγὰ σιγὰ τὸν κόσμο τοῦτο, σκέπασε τὸ πρόσωπό της ἀνάμεσα στὶς ἀρχοντικὲς παλάμες της κι ἔκλαψε ὥσπου νὰ χορτάσει.

Ἡ φωνὴ τοῦ γιατροῦ — ἐκεῖνος φαίνεται πὼς πίστευε πὼς δὲν τρόμαζε τοὺς ἀρρώστους του — τὴν ἔβγαλε ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα καὶ δὲν τοὺς ξανάβαλαν πιά μέσα, μάννα καὶ γιό, παρὰ μονάχα τὸ ἀπομεσήμερο. Τότε πιά μποροῦσε ἡ Μάλαμα νὰ σύρει κι ἓνα μοιρολόγι. Τί τάχα πού ἦταν κλινική;

*Ἄς ἦτανε νὰ πέθαινα ἓνα Σαββάτο βράδυ
καὶ Κυριακὴ πρωὶ πρωὶ νὰ ἔμπαινα στὸν Ἄδη...*

Σαββάτο ἀπομεσήμερο ἔκλεισε ἡ κερένια νιόμανα τὰ ματάκια της γιὰ πάντα καὶ ξημερώθηκαν κι οἱ τέσσερεις, οἱ δυὸ γριές, ἓνα παλικάρι ράκος, γύρω ἀπὸ μιὰ πεντάμορφη, ξένη νεκρή, στοῦ Ἁγῆ Γιώργη τὸ κελλί. Τὴν ἄλλη μέρα τὴ δέχτηκε ἡ γῆ, πού πίστεψε πὼς ἔπρεπε περίσσια νὰ τὴν ἀγαπήσει, ἀφοῦ τὴν ἀγαποῦσε ὁ ἄντρας της!

Ἀργότερα ἔμαθε ἡ πικρο-Μάλαμα πὼς μέσα στὸ χαροπάλεμά της ἡ καταχαλασμένη μάννα, στὸ παραμίλημά της, ὅλο καὶ μὲ κάποιον τὰ εἶχε, μὲ κάποιο παιδὶ μᾶλλον, πού θὰ ἔπρεπε τὸ ὄνομά του νὰ ἦταν Μάριος! Μονάχα ἐκείνη μποροῦσε φυσικὰ νὰ ξεδιालύνει τί ἦταν ἡ ὕστερη θέληση καὶ φροντίδα τῆς δυ-

στυχισμένης νιόμανας!

Σύρανε τὰ βαριά βήματά τους ὡς τὴν πόρτα τοῦ αὐλόγυρου τοῦ Ἀη - Γιώργη καὶ ἀφοῦ σὲ λίγο εὐχαριστήσανε καὶ ἀποχαιρετήσανε γιὰ τελευταία φορὰ τὴν ἄμνια Ζαμπακιώ, βαδίσανε βουβοὶ πρὸς τὸ κέντρο τῆς πόλης. Ἡ μόνη κουβέντα ποὺ ἀκούστηκε κάποτε ἦταν ἡ προστακτικὴ γνώμη τῆς Μάλαμας, ποὺ εἶπε ὅτι «τώρα θὰ πρέπει ὀπωσδήποτε νὰ πᾶμε, γιὰ λίγο, στὴν Ξάνθη».

8

Σὰν ταχτοποιήσαν στὸ πανδοχεῖο «Ἡ Ροδόπη» τὴ διαμονὴ τοῦ Κύρου καὶ πέρασαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀραχνὴ κλινικὴ, ὅπου ὥστόσο μονάχα ἡ Μάλαμα εἶχε τὸ κουράγιο νὰ μπεῖ, τράβηξαν γιὰ τὸ σταθμὸ.

Ὅσο περίμεναν τὸ τραῖνο καὶ σὲ ὅλη τὴ διαδρομὴ ὁ Μιχαλάκης κρατοῦσε τὸ κεφάλι του μὲ τὶς δυὸ παλάμες του, καὶ αὐτὲς ἦταν θαμμένες ἀνάμεσα στὰ γόνατά του.

Σὰ φτάσαν κάποτε στὴν Ξάνθη καὶ στὸ ἄδειο πιάγι' αὐτὸν δωμάτιό του, δὲ σηκώθηκε καθόλου ἀπὸ τὴ θέση του καὶ δὲν ἔβγαλε παλάμες καὶ κεφάλι ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ γόνατά του, ὥσπου ἀργὰ τὸ βράδυ πάλι ἡ Μάλαμα τάραξε τὸν ἀποσβολωμένο γιό της. Τοὺς καλοὺς Κωνσταντινίδηδες μονάχα στὸ ἔμπα τοὺς ἀντίκρουσε καὶ δέχτηκε μὲ μιὰ τέτοια διάθεση τὴ συμπόνοιά τους, ποὺ ἐκεῖνοι νὰ μὴν τολμήσουν νὰ ξαναταράξουν τὴν βουβὴ ταραχὴ του. Εἶδαν καὶ τὰ παραεῖπαν φυσικὰ μὲ τὴ Μάλαμα ὡς τὰ ἀποβρα-

δυσάσματα.

Ὁλόκληρη τὴ νύχτα πάλευε ὁ καθένας μὲ τὴ δική του μοίρα χωρὶς νὰ κλείσει μάτι. Τὴν ἄλλη μέρα πῆρε πάλι ὁ Μιχαλάκης τὴν κουβαριασμένη στάση του, κι εἶναι ζήτημα ἂν ὡς τὸ βράδυ ταράχτηκε μιὰ δυὸ φορές. Γι' αὐτὸ ἡ Μάλαμα δὲν ἀντιτάχθηκε καθόλου στὴ ρητὴ ἐπιθυμία του, νὰ πάει πιά τὴν τρίτη ἡμέρα στὴν Κομοτηνὴ. Εἶχε κι ἐκείνη ἀπὸ νωρὶς βάλει στὸ νοῦ της νὰ τὸν παρακολουθήσει. Ἐπρεπε ὥστόσο νὰ μὴν συνταξιδέψουν. Γι' αὐτὸ καὶ ἔδειξε ὅλη τὴ φαινομενικὴ ἡσυχία της, ἐνῶ ἦταν ἀποφασισμένη νὰ πάρει τὸ ἀμέσως ἐπόμενο τραῖνο, παρόλο πὺ ἀνησυχῶσε πολὺ γιὰ τὸ ἐνδιάμεσο χρονικὸ διάστημα.

Ὁ Μιχαλάκης μόλις ἔφτασε στὸ πανδοχεῖο κατόνισε τὸ μικρὸ λογαριασμὸ γιὰ τὸ ζωντανό, ἔξιψε τὸν Κύρο καὶ τράβηξε ἀμέσως γιὰ τὸ Κούρσουμλου. Μὲ βαριθύμη ψυχὴ ἄφησε νὰ τὸν ὀδηγεῖ τὸ ζῶο στὸ γνῶριμό του δρόμο. Κι ἐκεῖνο μὲ ὅλο τὸ πάσο του σὰν ἔφτασε στὸ ψῆλωμα, ἐκεῖ ὅπου ἀργότερα ὑψώθηκε τὸ Τσιφλίκι τοῦ Ἀμερικάνου, σταμάτησε μπρὸς στὸ μοναδικὸ πηγάδι. Συνηθισμένη στάση καὶ γιὰ τὸ νερὸ μὰ καὶ γιὰ τὸ ἀγνάντεμα. Ποῦ νὰ ἤξερε τὸ καημένο ὅτι αὐτὴ ἦταν κι ἡ θέληση τοῦ ἀφέντη του.

Ὁ Μιχαλάκης καμάρωσε ἀπὸ ἐκεῖ ψηλὰ τὸ ἔρημο τσιφλίκι του καὶ τὰ σταροχώραφά του μὲ τὰ πλαγιασμένα ὀλότελα πιά, ὕστερα ἀπὸ τὴν τελευταία μπόρα στάχια τους, πὺ κυμάτιζαν σὰν τὴ φουρτουνιασμένη θάλασσα στὰ μάτια του καὶ στὴν ψυχὴ του. Παρόλο πὺ εἶχε μιὰ θολούρα στὸ κεφάλι του καὶ αἰσθάνονταν

τὰ μηνίγγια του σὰ νὰ ἦταν μέσα στὸ μάγγανο, πέ-
ρασε τὰ χαλινάρια τοῦ ἀλόγου στὸ διχάλι ποῦ κρε-
μοῦσαν τὸν κουβά· ἔριξε ὕστερα τὸν κουβά κι ἀνέ-
βασε νερὸ γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὸν Κύρο. Τὸ ζωντανὸ
μόλις ἄγγιξε μὲ τὴ μουσοῦδα του τὴν καρούτα.
Ἵστερα τοῦ πέρασε τὸν τουρβὰ μὲ τὴ λιγοστὴ ταγῆ
καὶ τοῦ χάιδεψε τὴ μακρόμαλλη χαίτη. Κατάλαβε
τὸ ξύπνιο πράμα ὅτι σὰ νὰ ἤθελε νὰ τὸ ἀποχαιρετήσῃ.

Ξαναγύρισε ὁ ἴδιος πρὸς τὸ Κούρσουμλου καὶ στύ-
λωσε τὰ μάτια καὶ τὸ ἐτοιμόρροπο κορμὶ του στὸ
ἀφρισμένο, ὅπως νόμιζε ὅτι τὸ ἐβλεπε ἔτσι, πέλαγος.
Σὰ σὲ ὄνειρο καὶ σὲ μεγάλο πυρετὸ μέσα ἐβλεπε τὰ
ταραγμένα κύματα τῆς θάλασσας νὰ ἀνακατεῦνται
μὲ τὰ ἀνεμοδαρμένα στάχια τῶν σιταγρῶν του, κι
ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴν ταραχὴ τὴν κερένια ὄψη τῆς
Μαρίας νὰ παραδέρνει, χωρὶς νὰ ἔχει κουράγιο νὰ τοῦ
ἀνοίξῃ τὰ χεῖλη της, μὰ οὔτε κι ἐκεῖνος νὰ τῆς ἀπλώ-
σῃ τὰ χέρια του.

Ἡ θολούρα τοῦ μυαλοῦ του καὶ τὸ στροβίλισμα
τῶν ματιῶν του συνοδεύονταν ἀπὸ καφτὲς στάλες
ιδρώτα ἀγωνίας, ποῦ ἔπεφταν ἀπὸ τὸ πυρωμένο μέ-
τωπό του. Στὸ τέλος ἔσυρε μιὰ κραυγὴ γεμάτη πόνου,
ἄρπαξε τὸ μαῦρο πουκάμισο ἀπὸ τὴ ράχη του καὶ μὲ
ἓνα πήδημα ρίχτηκε μὲ τὸ κεφάλι μέσα στὸ στενὸ
καὶ κατάβαθο πηγάδι.

Ὁ Κύρος θὰ στύλωσε ὀρθὰ τὰ αὐτιά του στὴν
κραυγὴ καὶ στὸ «πλάφφ» ποῦ ἀνάδωσε ἡ ἡχὴ τοῦ
πηγαδιοῦ. Χτύπησε νευρικά μὲ τὸ νύχι του τὴ γῆ
κι ἓνας ἄλλος πιστὸς σύντροφος τοῦ ἀφεντικοῦ του,

ὁ Μοῦργος, πού μόλις ἔφτανε λαχανιασμένος ἀπὸ τὸ Κούρσουμλου γιὰ τὴ συνηθισμένη συνάντησή τους στὸ πηγάδι, ἄρχισε νὰ οὐρλιάζει καὶ νὰ δαγκώνει τὰ πόδια τοῦ Κύρου, σὰ νὰ ἤθελε νὰ τοῦ πεῖ «γιατί τὸν ἄφησε νὰ τὸ κάνει αὐτό».

Ἐνας πιστικός ἀπὸ τὸ γειτονικὸ τσιφλίκι πού ἐρχόταν γιὰ νερό, διηγόταν ἀργότερα, πὼς μόλις ἀπὸ λίγα μέτρα μακριὰ εἶδε γιὰ μιὰ στιγμή στητὰ τὰ πόδια τοῦ κακόμοιρου μέσα στὸ λίθινο πηγαδόστομο. Σὰν πλησίασε κατὰλαβε ἀπὸ τὴν ταραχὴ τοῦ σκύλου καὶ ἀπὸ τὸ πεταγμένο πουκάμισο πού ἦταν μούσκεμα στὸν ἰδρώτα, τὸ κακὸ καὶ τὴν ἀγωνία τοῦ πιγμένου.

Νερό, βέβαια, οὔτε αὐτός, μὰ οὔτε κι ἄλλοι πῆραν πιὰ ἀπὸ τότε ἀπὸ τὸ «πηγάδι τοῦ πιγμένου». Ὅταν ἀργότερα ὑψώθηκε γύρω του μιὰ πρότυπη ἀμερικάνικη φάρμα, τότε μὲ μηχανικὰ μέσα ξεγλίσανε τὸ πηγάδι καὶ ἔβγαλαν ἀπὸ μέσα — καὶ τί δὲν ἔβγαλαν — καὶ τὰ σαπτημένα κοκαλάκια τοῦ Μιχαλάκη. Οὔτε καὶ τότε ὡστόσο ἤπιανε νερὸ ἀπὸ τὸ «πηγάδι τοῦ πιγμένου», μονάχα γιὰ τὰ ζῶα τὸ εἶχαν καὶ γιὰ τὴ λάτρα. Πίναν βρόχινο νερό. Σήμερα μὲ τὰ ἀρτεσιανά, πού ἡ δροσιά τους ἀναμόρφωσε τὸν τόπο, δὲ χρειάζεται νὰ ἔχουν γιὰ πιεῖ ἄλλο νερό. Ἡ ὀνομασία τοῦ πηγαδιοῦ καὶ τὸ λίθινο πηγαδόστομό του εἶναι τὰ παντοτεινὰ ταφικὰ σημάδια τοῦ ἄτυχου Μιχαλάκη.

Σὰν ἔφτασε ἡ Μάλαμα στὴν Κομοτηνὴ πῆγε ἀμέσως στὴν ἔρημη τὴν κλινικὴ, ἀπὸ ὅπου ἔμαθε τὴν πρώτη δόση τοῦ κακοῦ χαμπεριοῦ. «Ὁ κύριος... δὲν πέρασε ἀπὸ κεῖ». Ἔσυρε ὕστερα τὰ βήματά της στὸ

πανδοχεῖο «Ἡ Ροδόπη», ὅπου ἔμαθε τὴ δεύτερη. «Ὁ κύριος πλήρωσε τὸ μικρὸ χρέος του καὶ πῆρε τὸ ἄλογό του, χωρὶς νὰ πεῖ τίποτε».

Τὸ μυαλὸ τῆς Μάλαμας πῆρε πιά τότε φωτιά. "Ἐτρεξε ἀμέσως στὸν Μποκλουτζά, καὶ πού σταματοῦσαν τὰ παϊτόνια. "Ἄν καὶ οὔτε ὁ δρόμος ἦταν γιὰ παϊτόνια οὔτε καὶ τὰ παϊτόνια γι' αὐτὴ τὴ γραμμὴ, δέχτηκε ὡστόσο ἐκεῖνος πού εἶχε τὸ χειρότερο ἄλογο καὶ τὸ κατώτερο παϊτόνι νὰ τὴν πάει τουλάχιστο ὡς τὸ ὕψωμα. Ἄπὸ καὶ καὶ κάτω θὰ πεζοποροῦσε ἡ καψερή.

Κατὰ τὶς 4 τὸ ἀπόγευμα, πού σίμωνε τὸ κουτσοπαίτονο τὸ πηγάδι, ξεχώρισε ἡ Μάλαμα τὸν Κύρο νὰ στέκεται στητὸς δίπλα στὸ πηγαδόστομο, τὸ Μοῦργο νὰ ὀρμάει κατὰ τὴ δικὴ τῆς κατεύθυνση οὐρλιάζοντας καὶ κάνα δυὸ ἄγνωστους νὰ χειρονομοῦν καὶ νὰ κουβεντιάζουν.

Σὰν ξεπέζεψε δὲν ἄργησε νὰ καταλάβει τὸ τί εἶχε γίνει. Δὲν ἦταν πιά ἀνάγκη νὰ σκεφτεῖ πῶς θὰ συνέχιζε τὸ δρόμο γιὰ τὸ Κούρσουμλου. Μὲ δάκρυα καὶ μοιρολόγια ἄκουσε ἀπὸ τοὺς πιστικούς τὸν ἀδικοσκοτωμὸ τοῦ γιοῦ τῆς. Καὶ σὰν πῆρε ἡ ἴδια ἀπὸ καταγῆς τὸ μαῦρο πουκάμισό του γιὰ νὰ τὸ βάλει στὸ ταγάρι πού κρέμονταν στὴ σέλα τοῦ Κύρου, τότε εἶτε τὸ στοχάστηκε εἶτε τυχαῖα ἄγγιξαν τὰ δάχτυλά τῆς τὸ πορτοφόλι του, ἄγγιχτο, ὅπως τὸ εἶχε βάλει ὁ ἴδιος. Μὲ τὰ λίγα χρήματα πού εἶχε καὶ τὴ φωτογραφία τῆς γυναίκας του. Κι ἀνάμεσά τους ἓνα διπλωμένο χαρτί, γραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὴν προηγούμενη νύχτα,

φαίνεται, στην Ξάνθη. Τὸ γράψιμο καὶ τὸ λιγόλογο περιεχόμενό του δείχναν τὴν ἀγωνία τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τραγικὴ ἀπόφασή του.

*«Κατακαημένη μου Μάνα,
Πολλὰ φαρμάκια δὲ σὲ πότισα, δυὸ καὶ καλά. Σὲ
παρακαλῶ νὰ μὲ συγχωρέσεις. Μοῦ εἶναι ἀβάστακτη
πιὰ ἡ ζωὴ. Κουράγιο. Καὶ εἴτε ζήσει, εἴτε δὲ ζήσει τὸ
παιδί, εἶμαι βέβαιος πὼς ὁ Ἀλέξης θὰ σοῦ παρα-
σταθεῖ. Ἔχε γειά, γλυκεῖά μου Μάνα, καὶ μὴ μοῦ
κρατήσεις κάκια. Πάω νὰ συναντήσω τὴ Μαρία μου.
Μιχαλάκης»*

Ἦταν γραφτὸ τῆς Μάλαμας νὰ σύρει ἀκόμη ἓνα σπαραχτικὸ μοιρολόγι ἀπάνω ἀπὸ τὸ πηγαδόστομο, πού τῆς τὸ ἔφερεν πίσω ἡ ἡχώ ἀπὸ τὸν ὑγρὸ τάφο τοῦ γιοῦ της. Ἐξεψε πίσω στὸ παῖτόνι τοῦ Τούρκου τὸν Κύρο καὶ ἔδωσε τὸ παράγγελμα νὰ περάσουν στὸ γυρισμὸ τους ἀπὸ τὸ Κρανοβούνι. Ὁ Μοῦργος ἔμεινε δίπλα στὸ πηγαδόστομο μὲ τὸ κεφάλι μυρίζοντας τὸ χῶμα. Κι ἐκεῖνη οὔτε γύρισε τὸ βλέμμα της κατὰ τὰ σταροχώραφα πού τὰ καταριόνταν σ' ὅλη τὴν θρηνωδιά της.

Νύχτωσε ὥσπου νὰ φτάσουν στὸ Κρανοβούνι. Βρῆκε τὴν ἄμνια Ζαμπαικιῶ καὶ τοὺς δικούς της καὶ εἶπε μὲ λυγμούς, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀξιοπρέπεια, τὰ νέα μαυροχάμπαρά της. Ἐδωσε τὸν κόπο τοῦ ἀμαξῶ. Τῆς ἦταν ἀδύνατο νὰ συνεχίσει ἐκεῖνο τὸ βράδυ πιὰ. Θὰ ἔμενε μαζί μὲ τὴ γριά κάτω ἀπὸ κάποιο κουρε-

λιασμένο αντίσκηνο. Έταξε στον πάντα σκληρό απέ-
ναντι στη Ζαμπακιώ, άκαμάτη γαμπρό της, τον Κύρο
και έδωσε παραγγελία να πών «ταχιά να πάρουν από
το ρημαγμένο τσιφλίκι την κατσίκια και ό,τι άλλο
χρήσιμο. Να ξηλώσετε ακόμη και τα πορτοπαράθυρά
του και ό,τι άλλο ύλικό που θά ήταν χρήσιμο για τή
δική σας ποθητή παράγκα».

Χωρίστηκαν τήν άλλη μέρα με δάκρυα και παρη-
γοριές και πήρε τό δρόμο για τήν Κομοτηνή. Κάποιος
καλόψυχος άραμπατζής τής φάνηκε χρήσιμος και ά-
πόκοψε τήν κούραση τής ψυχής και του κορμιού της.

Σάν έφτασε στην Ξάνθη έπρεπε να αφήσει πρώτα
να περάσουν μια δυό μέρες κι ύστερα να άρχισει να
ιστορίσει τά βάσανά της στην πικραμένη συμπεθέρα
της, πού, ώσπου να φύγει ή καημένη ή Μαρία για τό
άγύριστο ταξίδι της στο άραχνο τσιφλίκι, ήξερε τή
ζωή τους με όλες τις λεπτομέρειες.

Πώς θά μπορούσε τώρα να βάλει με μέτρο κι αξιο-
πρέπεια στο χαρτί τήν τραγωδία τους, αυτό ένας
Θεός θά μπορούσε να τό ξέρει. Πριν άρχισει ώστόσο
τήν ιστορία του πόνου έκανε ένα τηλεγράφημα στην
κλινική και ή πληρωμένη απάντησή του έλεγε πως
«τό παιδι ήταν μια χαρά».

Ή Μάλαμα βρήκε τό κουράγιο, γράφοντας με
δόσεις τά μαύρα μαντάτα κι όχι μ' όλη τήν όρμη πού
ήλθε τό κακό, λέγοντας όχι μονεμιās τήν αλήθεια
και τις λεπτομέρειες, προαναγγέλλοντας στην άρχή
ένα κάζο αίμορραγίας και άλλα τής κατακαημένης
τής Μαρίας, να κατατοπίσει τον Άλέξη, αφήνοντας

σέ κείνον τὸ πρῶτο πικρὸ ἄγγελμα τοῦ χαμοῦ τῆς. Στὸ τέλος κάθε περικοπῆς ἀπὸ τῆ δακρύβρεχτη συμφορὰ τους, ἔβαζε καὶ τὸ παράγγελμα, νὰ μὴν ξεκινήσει κανεὶς ἀπὸ ἐκεῖ, πρὶν καθορίσει ἡ ἴδια τὸ πότε.

Σὰν εὐφραναν κι οἱ δυὸ μαυρομανάδες τὴν πίκρα τους μὲ τὰ δακρυοβρεγμένα γράμματά τους, ἦταν καιρὸς πιά νὰ τοὺς πεῖ ὅτι ὡς τώρα πηγαινοερχόνταν στὴν Κομοτηνὴ, μὰ τώρα πιά ἔπρεπε τουλάχιστο γιὰ λίγον καιρὸ νὰ ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ κάπου, γιὰ νὰ παρακολουθεῖ τὸ παιδί, ποὺ «ἔπαιρνε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ τὶς μέρες του».

Σὰ μπῆκε πιά στὸν ἕνατο μῆνα του καὶ μόλις ἔδειχνε γιὰ σωστό, νεογέννητο μωρό, ἔγραψε στὴν ἴδια τὴ γιαγιά του, ποὺ μπρὸς στοὺς καημούς τῆς φαινομενικὰ ὑποχώρησε ὁ ρόλος τοῦ Ἄλέξη, τί ἔπρεπε νὰ κάνουν. Ἡ ἴδια στὸ μεταξὺ μὲ τὴν παλικαρία θέλησέ τῆς καὶ γιὰ νὰ ματώσουν ὅσο τὸ δυνατό λιγότερο οἱ πληγές τῶν δικῶν τῆς, βάφτισε τὸ πεντάρφανο παιδί, κι εἶχε ἔτοιμο τὸ βαπτιστικὸ του.

Μάριος τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς Μαρίας Μπογιατζόγλου, πατρὸς καὶ μητρὸς ὀρφανός.

Ἔτσι μιὰ μέρα ἀπὸ τὶς τελευταῖες τοῦ Αὐγούστου ἦλθε στὴν Κομοτηνὴ ὁ Ἄλέξης καὶ ἀφοῦ ἄναψε κι αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του ἕνα κεράκι στὸ νωπὸ ἀκόμη τάφο τῆς μονάκριβης ἀδελφῆς του, πῆρε τὸ Μάριο καὶ τὴ Μάλαμα γιὰ τὸν πιὸ μακρινὸ τόπο, ὅσο γινόταν καὶ πιὸ μακρινό, ἀπὸ τὰ βάσανα τῆς ζωῆς τῆς

γιαγιᾶς του.

Κι ὅταν ἀργότερα οἱ δυὸ γιαγιάδες ἀνέθρεψαν μὲ δάκρυα σχεδὸν καθημερινά, μὰ καὶ μὲ διπλὴ φροντίδα στὸ ξενικὸ περιβάλλον τὸν Μάριο Boyadz πιά, ἕνα κατάφεραν νὰ τοῦ μάθουν, νὰ μὴν ξεχνᾷ περνώντας μὲ τὴ σειρά του κάποτε ἀπὸ τὸ δρόμο γιὰ τὴν πηγὴ τοῦ εἴδους τοῦ ἐμπορευόταν, τοῦ τιφτικιοῦ τῆς "Ἁγκυρας, νὰ σταματᾷ στὸ ξεχασμένο πιά ἀπὸ τοὺς ἄλλους τσιφλίκι τοῦ Μιχαλάκη, νὰ ἀνάβει ἕνα κερὶ σὲ κάποιον τάφο στὸν περίγυρο τοῦ "Ἁγῆ Γιώργη στὴν Κομοτηνῆ.

Τὰ πρόσωπα τοῦ μυθιστορήματος αὐτοῦ, τὰ πραγματικά καὶ τὰ φανταστικά, ἀξίζουν ὅλη τὴ συμπάθειά μας. Τὰ ἐπέβαλε ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν τόπο.

Παρὰ τὴν ἐρημιὰ ποὺ βασιλεύει σήμερα στὴν ἀκρογιαλιὰ ἀπὸ τὸ Φανάρι ὡς τὴ Μαρώνεια, φανερὰ εἶναι ἀκόμη τὰ σημάδια πὼς κάποτε ὁ τόπος ἦταν ὁμορφος καὶ σὲ βλάστηση καὶ σὲ ἀνθρώπινη προκοπή. Μὲ τὴν ἐρήμωση καὶ τὴν ἐγκατάλειψη εἶναι σήμερα γιὰ λίγο μονάχα καιρὸ ὁμορφος καὶ θαλερός, ὅσο βαστᾷ τὸ πράσινο, σὲ ὅλες τὶς ἀποχρώσεις του, τῶν σπαρμένων μὲ στάρι χωραφιῶν του. "Ὅταν χρυσώνουν τὰ στάχια καὶ θεριστοῦν, καὶ προπάντων ὅταν κάψουν τὴ ράπη — ὅπως λέγουν οἱ χωρικοὶ μας, «τὸν ἀράπη» — τότε παίρνει πάλι ὁ τόπος τὴ βουβή του ὄψη καὶ καρτερεῖ ὡς τὰ πρωτοβρόχια νὰ ξανάρθει ἡ ζωή.

Τὰ χωριά σήμερα βρίσκονται πέρα ἀπὸ τὴν ὁμορφὴ μὰ ἐρημικὴ παραλία. Κεῖτονται μέσα στὸ βοῦρκο καὶ τὶς χαμηλωσιές. Τὰ ἔλη δὲν ἔχουν ἀκόμη ὀλότελα χαθεῖ. Στὴν παραλία δὲν βρίσκει κανεὶς οὔτε ἓνα δένδρο γιὰ νὰ... κρεμαστεῖ!

"Ὅσοι γνωρίσουν κι ἀγαπήσουν τὸν τόπο, ἀς φροντίσουν μὲ τὴ διάνοιξη μιᾶς παραλιακῆς ἀρτηρίας καὶ μὲ ἀκτινωτοὺς κάθετους δρόμους ἀπὸ τὴν Κομοτηνὴ καὶ τὰ ἄλλα χωριά πρὸς τὴ θάλασσα, νὰ ξαναπάρει ζωὴ ὁ νεκρὸς σήμερα σιτοβολῶνας τῆς Θράκης. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ καλύτερο μνημόσυνο γιὰ τὸν ὄνειροπαρμένο Μιχαλάκη.

Τὸ μυθιστόρημα
ΤΟ ΤΣΙΦΛΙΚΙ ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΑΚΗ
τοῦ *Μ. Γεωργίου*
τυπώθηκε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1970
στὰ τυπογραφεῖα Ν. Νικολαΐδη
Θεσσαλονίκη
σὲ 500 ἀντίτυπα
στὴ μικρὴ σειρὰ τῶν Ἐκδόσεων Διαγωνίου
ἀρ. 6
μὲ τὴν ἐπιμέλεια
τοῦ *Κάρουλου Τσίζεκ*

ΜΟΣΧΟΣ Η. ΚΟΥΚΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΟΥ

- Νίκου - 'Αλέξη 'Ασλάνογλου : "Ο θάνατος του Μύρωνα"
Νίκου - 'Αλέξη 'Ασλάνογλου : "Ποιήματα για ένα καλοκαίρι"
Τάσου Κόρφη : "Ημερολόγιο 2"
Τάσου Κόρφη : «Ημερολόγιο 3»
Θ. Ντάκου : "Δευτέρα πρωί"
Μήτσου Παπανικολάου : "Ποιήματα" (ἐπιμέλεια Τάσου Κόρφη)
Μήτσου Παπανικολάου : "Μεταφράσεις" (ἐπιμέλεια Τάσου Κόρφη)
Ντίνου Χριστιανόπουλου : "Ποιήματα 1949 - 1964"
Ντίνου Χριστιανόπουλου : "Προάστια"
Ντίνου Χριστιανόπουλου : "'Εντευκτήριο" (μεταφράσεις ποιημάτων)

- Γιάννη Μπαμπατζάνη : "Ναυτία και άλλα διηγήματα"
Σάκη Παπαδημητρίου : "Τὸ δωμάτιο" (πεζογραφήματα)
Σάκη Παπαδημητρίου : "Τὸ άσανσέρ" (πεζογραφήματα)
Ντίνου Χριστιανόπουλου : "'Η κάτω βόλτα" (διηγήματα)

- Σάκη Παπαδημητρίου : "Εἰσαγωγή στην τζίζ"
Σάκη Παπαδημητρίου : "Σκέψεις για τη σύγχρονη μουσική"
Ντίνου Χριστιανόπουλου : "Δοκίμια" (σειρά πρώτη)

Γραφική ἐπιμέλεια : Κάρολος Τσίζεκ.
Υπεύθυνος : Ντίνος Χριστιανόπουλος,
Ἰωάννου Καισαρείας 22, Θεσσαλονίκη.

Στὸ ἐξώφυλλο : φωτογραφία Γιάννη Στυλιανοῦ.